

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІВАНЧУК ВІРА ЄВСТАФІЇВНА

УДК 340.112

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОНЯТТЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ

081 – Право

Подається на здобуття ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.Є. Іванчук

Науковий керівник:
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Іванчук В.Є. Поняття та призначення правового моніторингу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці цілісним комплексним дослідженням, що присвячене визначенню поняття та призначенню правового моніторингу, у якому не лише розкрито окремі аспекти правового моніторингу як засобу забезпечення якості процесу нормотворчості та ефективності процесу правозастосування, а й наведено загальні риси інституту правового моніторингу як фактору забезпечення єдиного нормативно-правового простору в Україні.

В результаті проведеного дослідження, на виконання поставлених завдань, сформульовано низку нових положень та висновків, науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зазначеного інституту.

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблематики правового моніторингу» зазначається, що для інституту правового моніторингу (як і для багатьох інших інститутів права) є властивим подвійний стан: відсутність (або мала опрацьованість) теоретичної частини, що поєднується із наявністю численних, переважно орієнтованих на практику, розробок. Вказане вимагає: а) говорити про нагальність комплексного наукового дослідження проблематики правового моніторингу, якого поки-що не було проведено і відсутність якого не дає можливості зважено оцінювати існуючі розробки фахівців, вирішувати складні прикладні ситуації, розв'язувати дискусійні питання, знаходити простір для удосконалення вказаного правового

інституту; б) визнати існування непоодиноких і важливих наукових праць, що виступають базисом для вивчення проблематики правового моніторингу, значно обумовлюючи його вектор і результати. Врахуємо й те, що інститут правового моніторингу володіє загальнотеоретичною інформаційною пов'язаністю, тому його пізнання забезпечується широкою палітрою наукових розробок.

Встановлено, що: переважна більшість наукових напрацювань стосується якості нормативно-правових актів та ефективності правового регулювання, але не сутності чи змісту правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору; не зважаючи на категоріальну значимість правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору, його сутність розкривається переважно в загальному контексті дослідження питань нормотворення, що дає змогу говорити про доктринальну незавершеність дослідження проблематики правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору; в теорії права сформувалося чимало дискусійних аспектів у розумінні змісту поняття «правовий моніторинг»; є наявними ускладнення в контексті виключно трактування науковцями сутності окремих видів правового моніторингу, а також невпинні дискусії щодо механізму його здійснення, розрізненості трактування ознак, функцій, видів, структури правового моніторингу як потенційного засобу забезпечення єдиного правового простору в Україні; відмічені ускладнення ще більше посилюються, з огляду на відсутність єдиної методологічної основи проведення правового моніторингу, нещодавнє зародження доктрини правового моніторингу та відносну малодослідженість його окремих аспектів; основна проблема активного використання механізму правового моніторингу на практиці для визначення ефективності нормативно-правового регулювання та правозастосування полягає у відсутності опрацьованих і перевірених критеріїв, показників та методики оцінки

останньої, що на теперішній час поки-що практично не стали предметом глибокого теоретичного опрацювання.

У підрозділі 1.2 «Методологія дослідження інституту правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору» розкрито застосований в процесі дослідження методологічний інструментарій, який дав змогу всебічно здійснити пізнання предмета дослідження завдяки з'ясуванню історико-теоретичних передумов, переваг та недоліків трансформації інституту правового моніторингу, визначити межі його реалізації, окреслити основні стадії проведення моніторингу, виявити недоліки нормативного закріплення основних компонентів правового моніторингу, а також окреслити перспективи та розробити пропозиції щодо вдосконалення інституту правового моніторингу.

У підрозділі 1.3 «Правовий моніторинг: поняття, сутність, зміст та специфіка» зазначається, що в юридичній науці існують різні підходи до визначення моніторингу в правовій сфері. Науковцями, були запропоновані терміни: «правовий моніторинг», «моніторинг закону», «моніторинг нормативно-правових актів», «моніторинг правового простору», «моніторинг правового поля», «моніторинг законодавства та правозастосовної практики» та інші.

Дана різноманітність термінів науковцями та практиками в цілому бачиться схожою, так як під собою розуміється саме оцінка якості нормативно-правової основи регулювання суспільних відносин та її практичної реалізації в ході правозастосовної діяльності.

На нашу думку, самим оптимальним є використання терміну «правовий моніторинг», дане визначення не обмежує кордони моніторингової діяльності за об'єктом (закон, нормативно-правовий акт, правозастосовна практика), не використовуючи абстрактне визначення (правове поле, правовий простір).

Саме «правовий» в даному випадку акцентує увагу в сфері здійснення моніторингу, його «спеціалізації» (на відміну від фінансового, екологічного, соціального та інших видів).

За результатами проведеного дослідження сформульовано висновок про те, що правовий моніторинг необхідно визначати як методично обґрунтовану комплексну систематичну діяльність уповноважених суб'єктів спостереження, аналізу, оцінки якості правових норм та практика їх використання на предмет досягнення цілей та запланованих результатів правового регулювання суспільних відносин і удосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності.

У підрозділі 2.1 «Об'єкт, суб'єкт та предмет правового моніторингу» зазначено, що беручи за основу такий класифікаційний критерій як мета здійснення, до кола об'єктів правового моніторингу слід відносити: правові галузі та інститути, котрі регулюють відповідні сфери суспільного життя; систему законів; інтерпретаційні акти; правозастосовні акти; сукупність нормативно-правових актів, що регулюють окремі сфери суспільних відносин; окремі нормативно-правові акти; неправомірні явища, стан дотримання прав людини (за сферами або певних категорій суб'єктів); функціонування гілок влади в аспекті права.

Розкриваючи питання змісту правового моніторингу, зауважено, що до основних елементів правового моніторингу відносяться три самостійні напрямлення, а саме: спостереження, аналіз та вироблення.

Розглянуто функціональні особливості окремих суб'єктів правового моніторингу.

Акцентовано увагу на тому, що застосування правового моніторингу дозволяє: а) виявити основні тенденції та закономірності правового регулювання відповідних суспільних відносин; б) оцінити якість, ефективність, структуру, зміст та соціальне призначення нормативно-

правового акта; в) з'ясувати рівень правового регулювання у певній сфері суспільного життя; г) встановити наявність або відсутність у правовому регулюванні прогалин, колізій, неясностей, неточностей, декларативних або застарілих норм права, інших нормотворчих вад; д) сформулювати аргументовані пропозиції щодо удосконалення якості та ефективності нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, правового регулювання, загалом.

За результатами проведеного дослідження сформульовано висновок про те, що моніторинг має стати державною стратегією зміцнення всієї правової системи України. Однією з особливостей моніторингу правового простору в Україні є необхідність його проведення без зниження темпів нормотворення. Видається, необхідно створити єдиний центр, який би займався питаннями аналізу, прогнозу та експертизи правотворчої і правозастосовної практики. Головним призначенням моніторингу права є інформаційне забезпечення прийняття рішень у сфері державної політики, спрямованої на державно-правове будівництво, на вдосконалення державно-правової системи, на приведення її у стан адекватності завданням соціально-економічного розвитку суспільства та інтересам громадян України.

При цьому слід чітко уявляти собі, що упорядкування законодавства на основі моніторингу його стану та розвитку, а також оцінювання його відповідності завданням суспільства, діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, повинно розглядатися як складова правової, адміністративної та судової реформ в Україні. Результати моніторингу можуть дати можливість інститутам всіх гілок державної влади зробити комплексний в масштабах всієї країни самоаналіз власної діяльності з реалізації державно-владних повноважень.

У підрозділі 2.2 «Види правового моніторингу та їх класифікація» розглянуто такі класифікаційні критерії правового моніторингу: в залежності

від групи нормативно-правових актів – комплексний і галузевий правовий моніторинг; за суб'єктним складом – державний, громадський; за спрямованістю результатів – внутрішній, зовнішній; за часом дії нормативно-правових актів – ретроспективний, поточний, проспективний; за тривалістю проведення – оперативний моніторинг (спостереження з метою виявлення недоліків, що перешкоджають його реалізації), плановий (спостереження з метою виявлення колізійних положень, що створюють труднощі у правозастосовній діяльності), постійний (здійснюється безперервно), тимчасовий (здійснюється у межах певного проміжку часу), вибірковий (здійснюваний стосовно окремого проекту або нормативно-правового акта або окремої його частини, статті).

Крім того, охарактеризовано найбільш поширені види правового моніторингу.

Зроблено висновок про те, що класифікація правового моніторингу в юридичній літературі не є сталою, так як багатоманітність суб'єктів та об'єктів правового моніторингу зумовлює достатньо широке коло його класифікації, тому кожен науковець трактує зі своєї точки зору.

У підрозділі 3.1 «Функції та завдання правового моніторингу» відмічається, що функції правового моніторингу – це головні напрями його здійснення, які відображають його сутність та соціальне призначення. Виокремлювати такі функції правового моніторингу: контрольна; інформаційна; аналітична; прогностична; планова; оціночна.

Акцентовано увагу на тому, що функції правового моніторингу слід здійснювати ще на проектному етапі законотворчості. У подальшому може бути здійснено постійний моніторинговий контроль за станом реалізації законодавчих актів, за наслідками їх правового впливу на стан і динаміку суспільних відносин, що дозволить визначити першочергові кроки на шляху забезпечення єдиного правового простору.

Зроблено висновок, що правовий моніторинг не можна здійснювати частинами, відриваючи від відносин у суспільстві, моніторингова діяльність має бути осмисленою та усвідомленою, збір інформації в процесі правового моніторингу не повинен бути поверхневим та формальним, саме від цієї інформації буде залежить вся подальша діяльність аналізу та оцінки зібраного матеріалу.

У підрозділі 3.2 «Реалізація правового моніторингу» відмічається, що правовий моніторинг постає важливим фактором забезпечення функціонування правової системи, рівності перед законом та справедливості у суспільстві, підвищує довіру громадян до державних інституцій.

Наголошено, що реалізація правового моніторингу можлива лише тоді, коли буде лише законодавчо оформлена. У зв'язку із чим акцентовано увагу на прийнятті Закону «Про правовий моніторинг».

У підрозділі 3.3 «Перспективи розвитку правового моніторингу в Україні» констатовано, що для впровадження інституту правового моніторингу як системного, планового та постійної діяльності органів публічної влади необхідно закріпити його на нормативному рівні, як мінімум прийняти Положення про правовий моніторинг та методику його здійснення.

Наголошено, що в Україні не розглянуте питання щодо закріплення правового моніторингу на законодавчому рівні, немає ні Закону України «Про правовий моніторинг» також немає Закону України «Про нормативно-правовий акт», дані акти є важливими для нашої країни, нашого законодавства щоб підвищити ефективність нормативно-правових норм. Це потрібно для виділення правового моніторингу на законодавчому та практичному рівнях, а також прийняти законодавчі акти щодо організації та проведення правового моніторингу. Таким чином, запровадження інституту правового моніторингу на теперішній час є дуже актуальним абсолютно для більшості державних органів влади, громадянського суспільства та для інших

органів та організацій, діяльність яких заснована на конституційному партнерстві та направлена на створення несуперечливого, взаємоузгодженого українського законодавства.

Такі заходи є важливими для інституалізації правового моніторингу та утвердження України як сучасної держави. Правовий моніторинг є важливою умовою ефективного функціонування правової системи, адже впливає на реалізацію практично усіх функцій правової системи. Правовий моніторинг дозволить перейти на новий рівень державного та правового розвитку України як сучасної держави.

Ключові слова: моніторинг, правовий моніторинг, правова діяльність, правовий контроль, види правового моніторингу, суб'єкт та об'єкт правового моніторингу, нормативно-правовий акт, законодавство, правове регулювання, нормотворча діяльність, правореалізація, функції правового моніторингу, правовий розвиток, удосконалення правової системи.

ABSTRACT

Ivanchuk V.E. Concept and purpose of legal monitoring. – Qualifying scientific work as manuscript copyright. Thesis for a Doctor's of Philosophy degree by specialty 081 – Law. – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2023.

The dissertation is one of the first comprehensive studies in domestic legal science dedicated to determining the essence and content of legal monitoring under martial law in Ukraine, which not only discloses certain aspects of legal monitoring as a means of ensuring the quality of the law-making process and the effectiveness of the law enforcement process, but also general features of the institute of legal monitoring as a factor of ensuring a unified regulatory and legal space in Ukraine are given.

As a result of the conducted research, a number of new provisions and conclusions, scientifically based proposals and recommendations aimed at improving the specified institute were formulated for the fulfillment of the assigned tasks.

In subsection 1.1 "The state of scientific development of legal monitoring issues" it is noted that the institute of legal monitoring (as well as many other law institutes) is characterized by a double state: the absence (or little development) of the theoretical part, which is combined with the presence of numerous, mainly focused on practice, development. The above requires: a) to talk about the urgency of a complex scientific study of legal monitoring issues, which has not yet been conducted and the absence of which does not allow for a balanced assessment of the existing developments of specialists, to solve complex applied situations, to resolve debatable issues, to find space for improving the specified legal monitoring; b) recognize the existence of unique and important scientific works that act as a basis for studying the problems of legal monitoring, significantly determining its

vector and results. We also take into account the fact that the institute of legal monitoring has a general theoretical information connection, therefore its knowledge is provided by a wide range of scientific developments.

It was established that: the vast majority of scientific works concern the quality of normative legal acts and the effectiveness of legal regulation, but not the essence or content of legal monitoring as a factor of ensuring a unified legal space in conditions of martial law; regardless of the categorical importance of legal monitoring as a factor of ensuring a unified legal space in the conditions of martial law, its essence is revealed mainly in the general context of the study of issues of norm-making, which makes it possible to talk about the doctrinal incompleteness of the study of the problems of legal monitoring as a factor of ensuring a unified legal space; in the theory of law, many debatable aspects have been formed in the understanding of the meaning of the concept of "legal monitoring"; there are complications in the context of only the interpretation by scientists of the essence of certain types of legal monitoring, as well as incessant discussions about, the diversity of interpretation of the signs, functions, types, structure of legal monitoring as a potential means of ensuring a unified legal space in Ukraine; noted complications in the conditions of martial law are even more aggravated, given the lack of a single methodological basis for conducting legal monitoring, the recent birth of the doctrine of legal monitoring and the relative lack of research into its individual aspects; the main problem of the active use of the legal monitoring mechanism in practice to determine the effectiveness of regulatory and legal regulation and law enforcement is the lack of worked out and tested criteria, indicators and methods of evaluating the latter, which at the present time have practically not become the subject of in-depth theoretical study.

In subsection 1.2 "Research methodology of the legal monitoring institute as a factor of ensuring a unified legal space" the methodological toolkit used in the research process is disclosed, which made it possible to comprehensively realize

the research subject thanks to the clarification of the historical and theoretical prerequisites, advantages and disadvantages of the transformation of the legal monitoring institute, to determine the limits of its implementation, to outline the main stages of monitoring, to identify shortcomings in the normative consolidation of the main components of legal monitoring, as well as to outline prospects and develop proposals for improving the institution of legal monitoring under martial law.

In subsection 1.3 "Legal monitoring: concepts and specifics" it is noted that in legal science there are different approaches to the definition of monitoring in the legal sphere. Scientists proposed the following terms: "legal monitoring", "law monitoring", "regulations monitoring", "legal space monitoring", "legal field monitoring", "legislation and law enforcement practice monitoring" and others. This diversity of terms is generally seen by scientists and practitioners as similar, as it means the assessment of the quality of the regulatory and legal framework for the regulation of social relations and its practical implementation in the course of law enforcement activities. In our opinion, the most optimal is the use of the term "legal monitoring", this definition does not limit the boundaries of monitoring activity by object (law, normative legal act, law enforcement practice), without using an abstract definition (legal field, legal space). It is the "legal" one in this case that focuses attention in the field of monitoring, its "specialization" (as opposed to financial, environmental, social and other types). Based on the results of the research, the conclusion was formulated that legal monitoring should be defined as a methodologically justified complex systematic activity of authorized subjects of observation, analysis, quality assessment of legal norms and the practice of their use for the purpose of achieving the goals and planned results of the legal regulation of social relations and, of course, improvement rule-making and law enforcement activities.

Subsection 2.1 "Object, Subject and Subject of Legal Monitoring" states that based on such a classification criterion as the purpose of the monitoring, the objects of legal monitoring should include legal branches and institutions regulating the relevant spheres of public life; the system of laws; interpretative acts; law enforcement acts; a set of legal acts regulating certain areas of public relations; individual legal acts; illegal phenomena, the state of human rights observance (by areas or certain categories of subjects); functioning of the branches of government in terms of law.

When discussing the content of legal monitoring, the author notes that the main elements of legal monitoring include three independent areas, namely, observation, analysis and production.

The functional features of the main subjects of legal monitoring are considered.

It is emphasized that the use of legal monitoring allows: a) to identify the main trends and patterns of legal regulation of relevant social relations; b) to assess the quality, efficiency, structure, content and social purpose of a legal act; c) to determine the level of legal regulation in a particular area of public life; d) to establish the presence or absence of gaps, conflicts, ambiguities, inaccuracies, declarative or outdated legal provisions, and other rulemaking deficiencies in legal regulation; e) to formulate reasoned proposals for improving the quality and efficiency of legal acts, the legal provisions set forth in them, and legal regulation in general.

Based on the results of the study, the author concludes that monitoring should become a state strategy for strengthening the entire legal system of Ukraine. And one of the peculiarities of monitoring the legal space in Ukraine is the need to conduct it without slowing down the pace of rulemaking. It seems that it is necessary to create a single center that would deal with the issues of analysis, forecasting and examination of lawmaking and law enforcement practice. The main

purpose of legal monitoring is to provide information support for decision-making in the field of state policy aimed at state and legal construction, improvement of the state and legal system, and bringing it into a state of adequacy to the tasks of socio-economic development of society and the interests of Ukrainian citizens.

At the same time, it should be clearly understood that streamlining legislation based on monitoring its state and development, as well as assessing its compliance with the tasks of society, the activities of the legislative, executive and judicial branches, should be considered as part of legal, administrative and judicial reforms in Ukraine. The results of the monitoring may enable institutions of all branches of state power to make a comprehensive nationwide self-analysis of their own activities in the exercise of state power.

Subsection 2.2 "Types of Legal Monitoring and Their Classification" examines the following classification criteria for legal monitoring: depending on the group of legal acts - comprehensive and sectoral legal monitoring; by the subject composition - state, public; by the focus of results - internal, external; by the time of validity of legal acts – retrospective, current, prospective; by the duration of conduct – operational monitoring (monitoring with a view to identifying shortcomings which impede its implementation), planned monitoring (monitoring with a view to identifying shortcomings which impede its implementation), and

In addition, the author characterizes the most common types of legal monitoring.

It is concluded that the classification of legal monitoring in the legal literature is not stable, since the diversity of subjects and objects of legal monitoring determines a fairly wide range of its classification, and therefore each scholar interprets it from his/her own point of view.

Subsection 3.1 " Functions and tasks of legal monitoring " notes that the functions of legal monitoring are the main areas of its implementation, which

reflect its essence and social purpose. The author distinguishes the following functions of legal monitoring: observation; control; information; analytical; prognostic; planning; evaluation;

The author emphasizes that the functions of legal monitoring should be carried out at the draft stage of lawmaking. In the future, it is possible to carry out continuous monitoring control over the implementation of legislative acts, the consequences of their legal impact on the state and dynamics of social relations, which will allow determining the priority steps towards ensuring a single legal space.

The author concludes that legal monitoring cannot be carried out in parts, separated from relations in society; monitoring activities should be meaningful and conscious; collection of information in the course of legal monitoring should not be superficial and formal; all further activities of analysis and evaluation of the collected material will depend on this information.

In subsection 3.2 "Implementation of legal monitoring", it is noted that legal monitoring becomes an important factor in ensuring the functioning of the legal system, equality before the law and justice in society, increases citizens' trust in state institutions.

It is emphasized that the implementation of legal monitoring is possible only when it is legislated. In this regard, attention is focused on the adoption of the law on legal monitoring.

Subsection 3.3 "Prospects for the Development of Legal Monitoring in Ukraine" states that in order to implement the institution of legal monitoring as a systematic, planned and permanent activity of public authorities, it is necessary to enshrine it at the regulatory level, at least to adopt the Regulation on Legal Monitoring and the methodology for its implementation.

It is emphasized that Ukraine has not considered the issue of enshrining legal monitoring at the legislative level, there is no Law of Ukraine "On Legal

Monitoring" and no Law of Ukraine "On Regulatory Legal Act", these acts are important for our country, our legislation to increase the effectiveness of regulatory legal norms. It is also necessary to distinguish legal monitoring at the legislative and practical level, so that legislative acts on the organization and conduct of legal monitoring can be adopted at the national level. Thus, the introduction of the institution of legal monitoring is currently very relevant for the majority of public authorities, civil society and many other bodies and organizations whose activities are based on constitutional partnership and aimed at creating consistent and mutually agreed Ukrainian legislation.

Such measures are important for institutionalizing legal monitoring and establishing Ukraine as a modern state. Legal monitoring is an important condition for the effective functioning of the legal system, as it affects the implementation of almost all functions of the legal system. Legal monitoring will allow to move to a new level of state and legal development of Ukraine as a modern state.

Keywords: monitoring, legal monitoring, legal activity, legal control, types of legal monitoring, subject and object of legal monitoring, legal act, legislation, legal regulation, rule-making activity, law enforcement, functions of legal monitoring, legal development, improvement of the legal system.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Іванчук В.Є. Якісно-змістовна характеристика суб'єктного складу правового моніторингу. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 3(77). С. 144-149.
2. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 712-717. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/154-9-2022>
3. Іванчук В.Є. Змістовно-понятійна характеристика правового моніторингу. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 239-245.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Іванчук В.Є. Категоріальний статус правового моніторингу. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції*: монографія / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 280-288.
5. Іванчук В.Є. Про вплив громадських об'єднань на здійснення правового моніторингу в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах Європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.): у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 119-121.
6. Іванчук В.Є. Поняття правового моніторингу та його використання у правовому полі України. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / Нац. ун-т «Одес.

юррид. акад.» ; за ред. Г.О. Ульянової. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 82-86.

7. Ivanchuk V. Definition of legal monitoring. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. іноземними мовами, 15 травня 2019 р. / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. С. 53-55.

8. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг у забезпеченні верховенства права в Україні. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 101-104.

9. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг конституційного акта Пилипа Орлика. *Концептуалізація та використання правової спадщини* : матеріали Всеукр. круглого столу онлайн (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса : [б. в.], 2018. С. 53-56. URL: <http://hdl.handle.net/11300/11213>

10. Іванчук В.Є. Інституалізація правового моніторингу в Україні. *Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави* : матеріали Міжнар. круглого столу онлайн (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2019. С. 97-100.

11. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг антропологізації законодавства України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) : у 3 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т.1. С. 118-121.

12. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 травня

2021р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. М. Р. Аракеляна. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 107–110.

13. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг як складова юридичної техніки. Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. *Пам'яті професора Ю.М. Оборотова* (до 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора Ю. М. Оборотова) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 вересня 2021 р. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса : Фенікс, 2021, С. 172-175.

14. Іванчук В.Є. Тлумачення правового моніторингу. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17 червня 2022 р. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 106-108.

15. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг як сучасний напрямок розвитку правової системи України. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали Всеукр. круглого столу онлайн присвяченого 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права. Одеса, 2022. С. 79-82.

16. Завальнюк В.В., Іванчук В.Є. Правовий статус судів як суб'єктів правотворчості: аспекти правового моніторингу. *Наукова та педагогічна спадщина професора Ю.Є. Полянського* : зб. матеріалів круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова. Одеса, 2023. С. 34-38.

17. Іванчук В.Є. Моніторинг формування професійної правової культури у майбутніх юристів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19

травня 2023 р.) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за аг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 1. С. 86-88.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ.....	17
1.1. Стан наукової розробки проблематики правового моніторингу	17
1.2. Методологія дослідження інституту правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору	34
1.3. Правовий моніторинг: поняття, сутність, зміст та специфіка.....	53
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	
ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ.....	73
2.1 Об'єкт, суб'єкт та предмет правового моніторингу.....	73
2.2 Види правового моніторингу та їх класифікація.....	102
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО	
МОНІТОРИНГУ.....	126
3.1 Функції та завдання правового моніторингу.....	126
3.2 Реалізація правового моніторингу.....	141
3.3 Перспективи розвитку правового моніторингу в Україні.....	149
ВИСНОВКИ.....	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	167
ДОДАТКИ.....	188

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави, на шляху її утвердження в геополітичному оточенні, включення до європейських та світових інтеграційних процесів, значну роль відіграють процеси адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, впровадження суспільно-необхідних реформ, що свою чергу, сприяє активізації процесів нормотворення. Разом із тим, відсутність єдиної, науково обґрунтованої концепції забезпечення якості та ефективності процесу нормотворення, цілісності правотворчого та правозастосовного процесів результатом має нагромадження конгломерату нормативно-правових актів, виникнення проблеми їх ефективності, розрізненості правових систем різних рівнів, а також призводить до утворення прогалин та колізій в законодавстві, що з точки зору вимоги забезпечення єдності правового простору йде у розріз сучасним тенденціям правового розвитку та міжнародним стандартам.

У вказаному аспекті чи не єдиним способом вирішення зазначеної проблематики є здійснення правового моніторингу, який спрямований на своєчасний аналіз дії нормативно-правових актів з метою забезпечення єдності правового простору, досягнення ефективності та дієвості чинного законодавства, відповідності його повноти й змістовності наповнення сучасним вимогам розвитку держави та її інститутів.

Разом із тим, правовий моніторинг є порівняно новим та не достатньо вивченим правовою наукою явищем, поняття, доктрина та методологія якого в Україні тільки зароджується.

Своєчасність обраного напрямку пізнавального пошуку додатково посилюється тим фактором, що у сучасному науковому доробку не поодинокими є думки з приводу значення правового моніторингу як

інноваційного прагматичного методу отримання знання про якість та ефективність нормативно-правових актів; самостійного, спеціального виду правового контролю, що поєднує інформаційний (демонстраційний), аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогностичний, систематичний супровід правотворчості та правозастосування. У той же час, хоча дослідження феномену моніторингу у правовій площині на теперішній час і не є поодинокими, однак не розкривають усієї палітри вказаної правової категорії в доктрині та не приборкують прагматичні запити практики. Разом із тим, в українській теорії права досі не створено належної доктринальної бази та методології правового моніторингу, що є одним із негативних факторів на шляху до вдосконалення правової системи, а у практичній площині не розроблено цілісної системи та структури планомірного здійснення повноцінного моніторингу правового простору та правозастосовної практики, що й обумовлює **актуальність** обраної теми.

Зауважимо, що вектор шляхів подальшого забезпечення єдності правового простору, як визначального чинника на шляху утвердження України в геополітичному оточенні, її включення до європейських та світових інтеграційних процесів, а також одного з визначальних факторів ефективного впровадження суспільно-необхідних реформ, повинен бути спрямований насамперед на систематизацію та вирішення проблем теоретичного й методологічного характеру.

Адже, не применшуючи результати наукових досліджень вітчизняних науковців, варто зазначити, що на цей час у наукових джерелах розкрито лише загальні аспекти правового моніторингу, тоді як цілісна його доктрина нині не розроблена, а питання поняття та призначення правового моніторингу дотепер залишаються майже

непроаналізованими, що додатково підтверджує своєчасність розгляду вибраної теми дослідження.

Зазначене свідчить про безумовну доктринальну та праксеологічну актуальність проведення комплексного наукового дослідження проблематики поняття та призначення правового моніторингу.

Таким чином, теоретична й практична значимість вибраної теми, її недостатня теоретична розробленість та актуальність зумовили необхідність і важливість теоретичного обґрунтування та внесення науково аргументованих пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення поняття та призначення правового моніторингу.

Науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертації становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців, які досліджували загальні основи правового моніторингу та його основні детермінанти. Так, наприклад, Ю.В. Градова розглядає правовий моніторинг як засіб попередження недоліків українського законодавства. В.М. Косович досліджує правовий моніторинг як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України. Серед інших науковців, які досліджували вказаний феномен, також можна відзначити Т.О. Анцупову, М.В. Афанасьєву, Т.М. Барабаш, Ю.С. Бахтіну О.Г. Варич, Т.О. Дідича, Є.В. Довженка, О. В. Зайчука, О.Л. Копиленка, О.В. Музу, Н.Р. Нижник, І.І. Онищука та ін. Окремі аспекти цього правового явища висвітлили в своїх напрацюваннях: А.М. Колодій, Л.Л. Лепех, М.О. Лисенко, О.М. Макєєва, С.М. Мельничук, К.В. Николина, М.О. Петришина, Т.І. Тарахонич, В.М. Тернавська.

Проблематика правового моніторингу як інституту аналітичного вивчення й оцінювання дії закону стала предметом досліджень О.В. Білоскурської, І.О. Гуменюк, П.О. Добродумова, Д.Ч. Іманбердієва,

С.В. Ківалова, В.М. Косовича, Т.С. Подорожної, З.О. Погорелової, Н.А. Сартаєвої, Ю.П. Сурміна та ін.

Важливою доктринальною основою стали також фундаментальні роботи таких науковців у галузі загальної теорії права та інших правових наук, як В.В. Дудченко, В.В. Завальнюк, О.С. Мельничук, Ю.М. Оборотов, П.М. Рабінович, С.Г. Стеценко, О.Д. Тихомиров та ін.

Однак слід вказати, що одним із негативних факторів на шляху до вдосконалення правової системи України є те, що в українській теорії права досі не створено належної доктринальної бази та методології правового моніторингу. Це зумовлює потребу у проведенні комплексного наукового дослідження зазначеного інституту, його основних детермінант та юридичної природи. У контексті ж складних трансформаційних процесів, які відбуваються на цей час в Україні, логіка попередніх наукових досліджень та інтереси практики, зумовлюють актуальність вирішення на науковому рівні низки дискусійних питань, які стосуються поняття та призначення правового моніторингу, науковим «базисом» для якого стали праці згаданих учених.

На підставі аналізу й узагальнення масиву наукових праць та узагальнення міжнародного досвіду, вітчизняного законодавства вироблено, аргументовано та викладено науково обґрунтовані висновки та пропозиції, що виносяться на захист.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 р.р. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також в рамках плану науково-дослідницької

роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» – «Право і держава ХХІ століття: генезис, сучасність, перспективи» на 2021-2025 р.р.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Відповідно до встановленого об'єкта (суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення правового моніторингу як фактору забезпечення єдиного нормативно-правового простору в Україні) й предмета дисертаційного дослідження (поняття та призначення правового моніторингу) його **метою** є комплексний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових, навчальних, публіцистичних джерел, а також з урахуванням вітчизняних наукових теорій та позитивного досвіду обґрунтувати теоретичні положення та розробити практичні рекомендації щодо формування цілісної концепції правового моніторингу.

Для досягнення зазначеної мети в науковому дослідженні передбачено вирішити такі завдання:

з опертям на методологію системного підходу охарактеризувати стан наукової розробки проблематики правового моніторингу, визначити її нерозроблені аспекти;

встановити методологічні особливості пізнання проблематики правового моніторингу, розкрити ознаки інституційності предмета дослідження та місце інституту правового моніторингу серед складових елементів механізму забезпечення єдиного правового простору;

визначити поняття, надати сутнісно-якісну характеристику та з'ясувати основні властивості правового моніторингу;

встановити та охарактеризувати види правового моніторингу, здійснити їх класифікацію;

охарактеризувати предмет правового моніторингу;

висвітлити суб'єктно-об'єктний склад правового моніторингу;

встановити специфіку мети, функцій та завдань правового моніторингу;

розкрити особливості реалізації та практичного втілення правового моніторингу;

з'ясувати перспективи розвитку правового моніторингу в Україні;

розробити концептуальні пропозиції теоретичного та практичного характеру, зорієнтовані на підвищення ефективності здійснення правового моніторингу.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність методологічних підходів, загальних і спеціальних методів наукового пізнання, використання яких у взаємозв'язку дало змогу досягти поставленої мети та забезпечити повноту, всебічність вивчення й осмислення предмета дослідження, а також наукову достовірність і переконливість отриманих результатів. Первинну векторну роль у дослідженні відіграв системний підхід, який в окремих питаннях доповнювався аксіологічним підходом (що дав змогу звертатися до таких сегментних ціннісних орієнтирів як право, правовий простір, ефективність правового регулювання тощо).

Діалектичний підхід став основним методологічним засобом пізнання сутності та змісту концептуальних основ правового моніторингу, характеристики окремих видів правового моніторингу, дослідження об'єкта, суб'єкта та предмета правового моніторингу, спрямовував і зумовив результати наукового пошуку на основі ключових принципів діалектичного пізнання: історизму, об'єктивності, конкретності, детермінізму, розвитку, протиріч (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1).

Застосування діалектичного підходу сприяло визначенню правового моніторингу як окремого виду правової діяльності (підрозділ 1.3).

Для з'ясування сутнісної цінності правового моніторингу та розкриття його значення використовувався аксіологічний підхід (підрозділ 1.3).

Використано загальнонаукові методи, а саме функціональний та системно-структурний. Функціональний метод, зокрема, був засобом для цільового пізнання особливостей реалізації та практичного втілення правового моніторингу (підрозділ 3.3). Системний аналіз забезпечив зважене опрацювання «інституційності» предмета дослідження.

Системно-структурний метод дозволив розробити концепцію правового моніторингу, визначити його основні складові (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1).

Метод сходження від абстрактного до конкретного став засобом організації оптимальної послідовності пошуку загального й специфічного в кожній частині предмета дисертаційного дослідження. Формально-логічні методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія) широко застосовано під час опрацювання доктринальних досягнень із відповідної тематики (підрозділ 1.1), виявлення недоліків правової регламентації визначеного законодавством механізму реалізації та практичного втілення правового моніторингу (підрозділ 3.2), розробки концептуальних пропозицій теоретичного та практичного характеру, зорієнтованих на підвищення ефективності здійснення правового моніторингу (підрозділ 3.3).

Під час дослідження проблематики правового моніторингу широкого застосування знайшли також спеціально-правові методи. Так, наприклад, формально-догматичний (догматичний, юридико-технічний)

метод дав змогу проаналізувати норми чинного законодавства, що закріплюють функціональні особливості суб'єктів здійснення правового моніторингу, вирішити окремі проблемні аспекти щодо подолання наслідків.

Порівняльний метод сприяв аналізу співвідношення категорії правового моніторингу з суміжними категоріями, зокрема, правовою експертизою тощо. Також застосування порівняльного методу надало змогу з'ясувати моделі правового моніторингу у зарубіжних країнах та запозичити ті з них, які є прийнятними для вітчизняної моделі правової системи.

Комплексне застосування цих методів забезпечило повноту та об'єктивність положень, наведених у дисертаційному дослідженні.

Науково-теоретичне підґрунтя представленого дисертаційного дослідження становлять праці вчених у галузі загальнотеоретичної юриспруденції, у тому числі зарубіжних дослідників.

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, Закони України, Регламент Кабінету Міністрів України, накази міністерств, що регулюють порядок проведення моніторингової діяльності органами державної влади та інститутами громадянського суспільства, законодавство зарубіжних країн, яке регулює порядок організації та проведення правового моніторингу.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження в галузі права, аналіз наукових публікацій в галузі правового моніторингу, довідкові видання тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці цілісним комплексним дослідженням, що присвячене визначенню поняття та призначенню

правового моніторингу, у якому не лише розкрито окремі його види, а й наведено загальні риси правового моніторингу як виду правового контролю, який уявляє собою реалізацію сукупності засад, підходів, принципів та методів з метою отримання знань про якість та ефективність нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, реалізацію їх у правових відносинах, удосконалення нормативно-правових актів, правореалізаційної практики, правової системи у цілому.

У результаті здійсненого дослідження сформульовано низку положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, до найбільш значущих із яких належать такі:

уперше:

– сформована авторська концепція правового моніторингу як різновиду методично-обґрунтованої, комплексно-систематичної правової діяльності уповноважених суб'єктів щодо спостереження, аналізу, оцінки якості правових норм та практики їх використання на предмет досягнення цілей та запланованих результатів правового регулювання суспільних відносин і удосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності;

– розкрито сутнісні ознаки правового моніторингу як виду правового контролю: 1) це одна із форм контролю; 2) системність проведення; 3) здійснення шляхом спостереження, аналізу, перевірки, співставлення та оцінки стану; 4) метою є отримання достовірної інформації про стан об'єкта;

– обґрунтовано класифікацію правового моніторингу, а саме на підставі таких критеріїв: етап правового регулювання (відповідно до вказаного критерію розрізняємо: допроектний моніторинг та моніторинг правозастосування); коло об'єктів правового моніторингу (загальний, галузевий та точковий); масштаб сфери реалізації правового моніторингу

(відповідно до вказаного критерію розрізняємо: моніторинг, що здійснюється у масштабі всієї країни, на території певного регіону, в межах муніципального утворення або певній сфері державного управління); за об'єктами (правові галузі та інститути, котрі регулюють відповідні сфери суспільного життя; нормативно-правові акти; інтерпретаційні акти; правозастосовні акти; неправомірні явища, стан дотримання прав людини (за сферами або певних категорій суб'єктів); функціонування гілок влади); залежно від суб'єктів здійснення (державний та громадський).

– встановлено та обґрунтовано співвідношення понять «правовий моніторинг» та «моніторинг нормативно-правового акту», де перше є більш широким за обсягом і складається з комплексного аналізу та оцінки всієї системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини, а друге відноситься виключно конкретного нормативно-правового акту чи його частини, зосереджений на детальному аналізі визначеного правового акту, включаючи його формулювання, інтерпретацію та реалізацію. Відповідно правовий моніторинг є більш широким поняттям, оскільки не обмежує даний вид діяльності за об'єктом.

удосконалено:

- теоретичні положення про об'єкти правового моніторингу;
- визначення підходів до розуміння сутнісних та загальних ознак моніторингу нормативно-правових актів;
- наукові положення стосовно суб'єктів здійснення моніторингу нормативно-правових актів;
- наукові погляди стосовно специфіки функцій та завдань правового моніторингу;
- розуміння функціональних аспектів правового моніторингу;

- наукові пропозиції щодо законодавчого закріплення правового моніторингу нормами, які визначають обов’язковість його проведення;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування необхідності використання правового моніторингу для вдосконалення чинного законодавства України;

- доктринальні положення, які стосуються характеристики моніторингового процесу як комплексу правил, методів та засобів здійснення послідовних, логічно-обґрунтованих, системних стадій (етапів) органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, науковими спільнотами з метою контролю, аналізу, узагальнення, оцінювання якості й ефективності нормативно-правових актів, окремих норм права та практики їх реалізації, оформлення, оприлюднення та впровадження результатів моніторингу.

- тези про те, що моніторинговий процес включає в себе такі стадії: підготовчу; збору інформації; моніторингової експертизи; оцінювання ефективності дії нормативно-правового акта; прогнозування потреби у подальшому правовому регулюванні; кінцеву;

- наукові підходи стосовно класифікації видів правового моніторингу;

- розуміння системи суб’єктів здійснення моніторингової діяльності;

- аналіз проблематики створення стабільної, внутрішньо узгодженої системи законодавства;

- наукові положення стосовно шляхів подолання прогалин та колізій у законодавчій базі у вигляді моніторингу законодавства та необхідності створення центру, який би оцінював сучасний стан законодавства та розробляв концепцію його розвитку;

– розуміння необхідності вдосконалення чинного законодавства України виключно шляхом використання комплексного, науково-обґрунтованого, теоретико-методологічного інструментарію.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших теоретико-правових та галузевих юридичних досліджень, спрямованих на розкриття різноманітних властивостей правового моніторингу;

– *правотворчій діяльності* – як наукова база щодо подальшого вдосконалення правового регулювання в Україні, присвяченого різноманітним аспектам юридичної, насамперед нормотворчої техніки, формалізації найбільш оптимальних прийомів, що сприяють чіткості, зрозумілості, передбачуваності нормативних приписів;

– *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності практичної реалізації моніторингового процесу;

– *навчальному процесі* – при проведенні занять із навчальних дисциплін таких як: «Загальна теорія права та держави», «Основи права» а також у процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Результати розроблення проблеми дослідження, його основні узагальнення, висновки та рекомендації оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах Європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.), «Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців» (м. Харків, 15 травня 2019 р.), «Правове життя сучасної України» (м.

Одеса, 17 травня 2019 р.), «Концептуалізація та використання правової спадщини» (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.), «Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави» (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.), «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.), «Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті професора Ю.М. Оборотова : (до 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора Ю.М. Оборотова) (м. Одеса, 17 вересня 2021 р.), «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), «Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці: присвяченого 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права» (Одеса, 2022 р.), «Наукова та педагогічна спадщина професора Ю.Є. Полянського» (м. Одеса, 17 лютого 2023 р.), «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.).

Публікації. Основні положення й результати дисертації викладено у 17 публікаціях, з яких 3 наукові статті, що опубліковані у виданнях, які визнані Міністерством освіти і науки України як фахові з юридичних наук, а також у 13 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та підрозділі у колективній монографії.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (2 додатки, що розміщено на 10 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 197 сторінок, із них

основного тексту – 166 сторінок, список використаних джерел містить 175 найменувань, що розміщений на 21 сторінці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ

1.1. Стан наукової розробки проблематики правового моніторингу

«У процесі становлення правової держави в Україні виникає безліч проблем, які потребують дослідження на дисертаційному рівні та розв’язання яких буде позитивно сприяти інтеграції в європейську правову систему. Одна з них – законодавство, яке б відповідало вимогам оновлюваного суспільства й держави» [110, с. 50].

На жаль, на теперішній час в Україні досі не досягнуто системності та узгодженості у формуванні українського законодавства. Однак сучасна наука та практика спрямовані на активний пошук шляхів та засобів створення якісних нормативно-правових актів як основи правового регулювання суспільних відносин, що постійно еволюціонують.

Серед цих засобів хотілось би звернути увагу на порівняно новий та особливо не використовуваний у правотворчій діяльності етап нормотворення – проведення правового моніторингу, необхідність здійснення якого в умовах сьогодення є очевидною.

Зазначимо, що в українській теорії права тільки зароджується поняття, доктрина та методологія правового моніторингу. При цьому, на теперішній час діяльність зі здійснення правового моніторингу не є скоординованою, як правило, не є обов’язковою та здійснюється за відсутності єдиної методологічної основи.

Таким чином, наукові дослідження, присвячені проблематиці здійснення правового моніторингу на теперішній час є напродчуд

актуальними. Це обумовлено тим фактором, що правовий моніторинг відіграє важливу і першорядну роль в системі спеціальних засобів. Саме вказаний «правовий засіб має застосовуватися для аналізу стану правового життя суспільства, однак не лише для контролю за виконанням чинного законодавства у процесі правореалізаційної і, зокрема, правозастосовної практики, визначаючи якість та ефективність прийнятих нормативно-правових актів, але, в першу чергу, у процесі правотворчості. Саме такий підхід закладено і в проекті Закону України «Про правотворчу діяльність» від 25.06.2021 року № 5707, де ч. 3 ст. 17 визначає, що планування правотворчої діяльності має здійснюватися на основі результатів правового моніторингу, юридичного прогнозування та з урахуванням Наукової концепції розвитку законодавства України» [136]. Крім того, «актуальність питання моніторингу нормативно-правових актів значно зросла у зв'язку із синхронною ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року» [126].

Разом із тим треба визнати, що «чимало доктринальних положень правового моніторингу залишаються дискусійними, не відомими не тільки практичним працівникам, державним та муніципальним службовцям, але й науковцям, у тому числі, й юристам-ученим та практикам. Триває науковий пошук єдиного підходу до розуміння його сутності, змісту, методів здійснення, суб'єктів та об'єктів реалізації, нормативних, організаційних, інстанційних, координаційних та інших засад. А тому, беззаперечно, що є доцільним теоретичне осмислення правового моніторингу і викладення його сутності у будь-яких формах» [115, с. 21].

Слід констатувати, що у наукових працях, присвячених проблематиці правового моніторингу, розробці його функціонального аспекту відведено вкрай незначне місце. Незважаючи на очевидну новизну й складність, функціональний аспект правового моніторингу не викликає великого інтересу в правознавців. Майже немає спеціального дослідження функцій правового моніторингу взагалі та його аналітичної функції зокрема.

Актуальність та недостатню наукову увагу, яку приділяють теоретичним і практичним аспектам правового моніторингу. Хоча проблематика правового моніторингу привертає увагу як вчених-юристів, так і практиків, але відзначає недостатність фундаментальних досліджень у цьому напрямі.

Існує значна потреба у розширенні наукового знання про питання, пов'язані із здійсненням правового моніторингу. Зазначається, що обмежена кількість фундаментальних досліджень може ускладнювати розвиток цього напрямку та негативно впливати на якість практичної реалізації моніторингових процесів в сфері права.

Для подальшого успішного розвитку правового моніторингу необхідно стимулювати та підтримувати наукові дослідження, спрямовані на розкриття теоретичних аспектів, видів, технологій та методології цього процесу. Важливо враховувати висунуті автором питання у подальших наукових розвідках та практичних застосуваннях, зокрема, щодо пошуку оптимальних шляхів розвитку та вдосконалення правового моніторингу як ключового інструменту удосконалення правової системи [151, с.87].

Необхідно вказати, що за радянських часів проблематиці юридичного прогнозування загалом та прогнозування ефективності нормативно-правових актів, які тісно пов'язані з правовим моніторингом, у своїх наукових доробках приділяли увагу.

На теренах незалежної України моніторинг ефективності законодавства досліджували співробітники Інституту законодавства Верховної Ради України, серед них О.В. Богачова, О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.Р. Нижник та інші. Однак належної доктринальної бази правового моніторингу в українській теорії права досі не створено, що є одним зі стримувальних чинників на шляху до поліпшення якості правової системи [32].

Серед вагомих самостійних українських досліджень, які стосуються питань правового моніторингу, можна виокремити кандидатську дисертацію Ю.В. Градової «Інститут правового моніторингу як засіб оптимізації національної системи законодавства: конституційно-правовий аспект» (Харків, 2012). Дана праця представляє значний внесок у вивчення та розвиток області правового моніторингу в контексті оптимізації національної системи законодавства. Дослідження автора присвячене аналізу ролі та значення інституту правового моніторингу як ефективного інструменту для аналізу та оцінювання дії законодавства.

У дисертації вироблена цілісна концепція правового моніторингу, яка не лише аналізує його теоретичні аспекти, але й пропонує практичні рекомендації з впровадження даного інструменту в українську систему правозахисту. Автор формулює загальні підходи до вдосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності в контексті використання правового моніторингу.

Важливим аспектом дослідження є акцент на конституційно-правовому аспекті правового моніторингу, що визначає його взаємозв'язок із фундаментальними принципами та нормами основного закону країни. Робота Ю.В. Градової створює науковий фундамент для подальшого розвитку та впровадження правового моніторингу як важливого інструменту управління правовою системою [29].

Наукове аналітичне видання «Державна політика розвитку громадянського суспільства: «моніторинг ефективності. Європейський досвід» (Київ, 2011), підготовлене в межах проекту Програми розвитку ООН «Розвиток громадянського суспільства», є теоретичним дослідженням інформації, пов'язаної з моніторингом державної політики щодо розвитку громадянського суспільства, а також самого сектора в восьми країнах Європи. Цей документ є своєрідною методологією моніторингу суміжних стратегій та механізмів, які застосовуються різними урядами та профільними структурами. У межах огляду літератури, головну увагу приділено доступним документам англійською, угорською, чеською та словацькою мовами, включаючи порівняльні дослідження і доповіді, а також матеріали, пов'язані з відібраними країнами» [21, с. 6].

Посібник «Твій місцевий депутат: моніторинг діяльності депутатів місцевих рад в Україні» (Черкаси, 2012) містить «матеріали про способи збору інформації, про роботу з депутатами, моніторинг роботи депутатів та шляхи донесення інформації до виборців. У посібнику подано методи здійснення моніторингу засобів масової інформації (електронних, друкованих, радіо й телебачення); спілкування з депутатами та експертами як метод моніторингу роботи депутатів місцевих рад; метод електронного опитування громади, ЗМІ та депутатів щодо проблематики відповідальності місцевих рад перед громадянами, виконання передвиборчих обіцянок, надання інформації на вимогу та звітування згідно з Законами України, а також наскільки користувачі інтернету довіряють політичним партіям; метод здійснення моніторингу відгуків та коментарів на сайті» [145, с. 28–29].

Вивчення правового моніторингу здобуває додатковий обсяг інформації та важливих підходів завдяки працям видатних зарубіжних дослідників,

зокрема Д. Елдера, який протягом періоду з 1998 по 2001 роки займав посаду помічника Секретаря Кабінету Міністрів Канади та є експертом Канадської школи державної служби. У своїх наукових працях він розкриває принципи розробки та прийняття концепції закону, а також набрання ним чинності, питання експертизи в процесі підготовки законопроекту [4].

Особливої уваги заслуговує праця польських науковців М. Новіцкі та З. Фіалової «Моніторинг прав людини» (Варшава, 2000), якої присвячено «питанням моніторингу класичних прав людини, що розуміються як громадянські й політичні права. Техніку можна також використовувати в дослідженнях соціальних прав, захисту навколишнього середовища тощо. Правовий моніторинг розглядають як дієвий механізм в інтересах суспільства. Автори дуже ґрунтовно висвітлили такі актуальні питання: 1) логістика правового моніторингу; 2) побудова стратегії правового моніторингу; 3) концепція правового моніторингу; моніторинговий аналіз права; 4) методи збору та обробки інформації тощо» [173].

У праці «Теоретичні основи дослідження ефективності правового регулювання гласності та її обмеження» польського професора З. Кмєчака [171] розглянуто «методологічні принципи дослідження ефективності правового регулювання у сфері доступу до інформації та її обмеження; методологію визначення цілі діяльності законодавчої влади; визначено поняття «ефективність права».

Перероблене й доповнене видання ОБСЄ під назвою «Моніторинг судових процесів: підручник для практиків» «забезпечує широкий спектр методологічних підходів, оснований на досвіді ОБСЄ. У зазначеному підручнику розкрито різні типи моніторингу судового процесу, відмінність між систематичною, тематичною та спеціальною моніторинговою діяльністю. Висвітлено підходи до збору інформації,

аналізу результатів, звітності та пропагандистської діяльності. Підручник об'єднує знання та практичний досвід, зібраний протягом багатьох років моніторингу ОБСЄ судових розглядів у більше ніж десяти країнах» [175]. Автори зазначають, що моніторинг судового процесу зарекомендував себе як важливий та потужний інструмент для підтримки судової реформи та просування внутрішніх і міжнародних гарантій права на справедливий судовий розгляд. За допомогою незалежного моніторингу судових розглядів можна виявити не тільки слабкі та сильні сторони системи правосуддя, а й генерувати рекомендації для поліпшення практики [175, с. 9–10].

Слід зазначити, що окремі дослідники називають правову експертизу нормативно-правових актів – моніторинговою експертизою нормативно-правових актів, яка охоплює такі види експертиз як правова, наукова, спеціальна, антикорупційна тощо [142].

Показово, що у періодичній літературі також розкрито чимало аспектів здійснення правового моніторингу в Україні, які можуть стати базисом для вивчення проблематики поняття та призначення правового моніторингу. Так, Т.М. Барабаш аналізується проблематика моніторингу теорії доказування у процесуальному праві України [11, с. 6]. Авторем встановлено, що останнім часом термін «моніторинг» вживається як постійне спостереження за будь-яким процесом [24, с. 146]. У контексті проведеного дослідження об'єктом моніторингу автор визначає процесуально-правові відносини у сфері доказової діяльності. При цьому, Т.М. Барабаш вказує, що «моніторингу можуть бути піддані будь-які сегменти теорії доказів: елементи процесу доказування, ефективність використання доказів та їх джерел, складові предмета доказування, суб'єкти доказової діяльності тощо. Розробка методологічних основ такого моніторингу у контексті всього комплексу системи знань,

сформованих у межах складових елементів предмета теорії доказування за своєю суттю має засадниче значення для розвитку теорії та практики пізнання. Оскільки і ретроспективному, і поточному комплексному моніторингу піддаються всі елементи предмета запропонованої теорії, то правильне визначення відправних теоретичних положень відіграє вирішальну роль і є основною складовою теоретико-методологічних знань про методи пізнання процесу доказування у будь-якому судочинстві» [11, с. 6].

На думку Т.М. Барабаш, «в умовах розвитку правотворчої діяльності, система існуючих правових норм регулювання суспільних відносин потребує моніторингу (відслідковування) щодо їх дієвості в нових умовах і узгодження з новими соціальними відносинами, зокрема щодо виявлення проблем в цих відносинах з науковим обґрунтуванням їх вирішення. Це передусім потрібно для упередження негативних соціальних наслідків» [11, с. 7].

С.М. Мельничук «правовий моніторинг» аналізується як один із «ефективних способів удосконалення правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна (завдяки правовим формам функції держави, її завдання фіксуються, конкретизуються та розвиваються в джерелах права, індивідуалізуються в правозастосовних актах), за допомогою якого можна з'ясувати реальний стан правотворчої, інтерпретаційно-правової, правозастосовної форми та їх результатів, а також виявити відхилення та змоделювати їх усунення. При цьому, на основі критичного аналізу різних концепцій, автор робить висновок, що у правовій літературі містяться визначення поняття правового моніторингу, однак вони різняться, мають різний обсяг і зміст залежно від явища, на яке він спрямовується. Водночас автори наголошують на необхідності використання моніторингу щодо правотворчої діяльності,

нормативно-правових актів, нормотворчого процесу тощо» [82, с. 30]. Крім того, С.М. Мельничук вказує, що проміжні чи загальні висновки правового моніторингу виявляють різноманітні погрішності тієї чи іншої правової форми зокрема та з урахуванням цілісного процесу реалізації функцій сучасної держави Україна. Тож правовий моніторинг дає змогу усунути всі недоліки правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна в цілому, а також оцінити їх результативність та ефективність не тільки в процесі розв'язання завдань, реалізації функцій, але й досягнення мети сучасної держави. Адже елементи планування та програмування, властиві правовому моніторингу, балансують процес реалізації функцій сучасної держави Україна у правових формах, роблять його системним, оскільки безсистемність зумовлює відсутність уявлення про достатність виявлення потреби у фіксації, конкретизації, створення правил-роз'яснень щодо завдань, функцій сучасної держави, механізмів їх здійснення. Використання правового моніторингу на постійній основі внесе позитивні зміни кожному з правових форм, які нині не позбавлені суттєвих недоліків [82, с. 32–33].

П.І. Занадрук аналізує сучасні дослідження щодо такого виду діяльності як моніторинг та правовий моніторинг як новий вид юридичної діяльності, розкриває різні тлумачення визначення правового моніторингу, особливо наголошує на значенні здійснення такого виду моніторингу. Також автором звернуто увагу, що уже не один десяток років «кількість нормативно-правових актів в державі збільшується, а якість їх не завжди належна. Зазначається, які допускаються суттєві порушення при нормотворенні – це наявність правових колізій, пробілів, дублювання норм, декларативність і неконкретність правових норм, значна частина бланкетних норм і недостатня їх реалізація, прийняття значної кількості змін до чинного законодавства, що не завжди науково обґрунтовано. Все це призводить до послаблення

авторитету законодавства і правової культури в цілому». Разом із тим, П.І. Занадрук наголошує, що «правовий моніторинг є тим правовим інструментом, який може виправити допущені вже помилки і не допускати подібного у майбутньому. Тому виникла термінова потреба у законодавчому врегулюванні застосування цього актуального правового інституту» [50].

З.О. Погорелова у своїх дослідженнях, «узагальнивши різні наукові позиції щодо визначення «правового моніторингу» як теоретичної дефініції, визначає правовий моніторинг як діяльність уповноважених державних органів по комплексній оцінці нормативного масиву, що розпочинається з планування нормотворення, аналізу чинного законодавства, дослідження правозастосовчої практики та розробки напрямків удосконалення правового регулювання відповідно до об'єктивних реалій. На думку автора, таке поняття відстежує весь життєвий цикл нормативно-правового акта з аналізом його ефективності і доречності» [121, с. 338–339].

Ю.В. Градова обґрунтовує позицію щодо того, що «наявність прогалин, декларативність, недосконалість законодавства дискредитує роль права у свідомості значної частини суспільства, а це, у свою чергу, знижує рівень правової культури населення, породжує правовий нігілізм. Щоб подолати негативні явища в законодавстві, автором пропонується використовувати моніторинг у широкому його розумінні як систематичну комплексну діяльність відповідних органів щодо оцінювання, аналізу, узагальнення, контролю й прогнозування стану законодавства з метою підвищення якості законотворчості, удосконалення системи реалізації законодавства, виявлення й ліквідації прогалин і суперечностей у законодавстві. Втілення цього в життя може відбуватися двома шляхами. Перший із них – це наділення функцією з моніторингу окремих державних органів (але, як показує практика, цей

шлях малоефективний). Другий – шлях удосконалення системи реалізації законодавства – створення єдиного наукового центру, який буде займатись моніторингом» [33].

Дослідження комплексу питань, що стосуються значення правового моніторингу як адміністративно-правового засобу забезпечення законності у правотворчій діяльності органів виконавчої влади, здійснила М.О. Лисенко. Так, автор обґрунтовує позицію, що у правотворчій діяльності органів виконавчої влади правовий моніторинг – це адміністративно-правовий засіб забезпечення законності у правотворчій діяльності органів виконавчої влади, мета проведення якого полягає у визначенні рівня юридичної ефективності нормативно-правового акта, вдосконаленні законодавства відповідно до національних і міжнародних стандартів, забезпечення прав та свобод людини і громадянина. При цьому, М.О. Лисенко окреслює коло суб'єктів правового моніторингу, до яких відносить Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, а також інші органи державної влади, яким відповідно до законодавства надано повноваження суб'єктів нормотворення (наприклад, державні колегіальні органи) – щодо нормативно-правових актів, головними розробниками яких вони були, а також громадськість [78].

Аналіз правової ідеології та правового моніторингу як факторів забезпечення єдиного конституційно-правового простору здійснила Л.Б. Васильчук. За результатами проведеного наукового пошуку дослідниця визначає, що моніторинг правового простору є цілеспрямованою діяльністю державних органів з аналізу якісного стану нормативно-правових актів, правозастосовної практики та, за його результатами, здійснення державних заходів щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин. При цьому, автор вважає,

що з метою вирішення сучасних проблем розвитку законодавства в Україні юридична наука має розробити концепцію проведення правового моніторингу – систему теоретичних та практичних методів дослідження, спрямованих на отримання інформації, необхідної передусім для забезпечення єдності правового простору [23, с. 75].

Окремі проблеми правового моніторингу як засобу вдосконалення нормативно-правових актів України розкрито у наукових доробках В.М. Косовича, який на підставі проведеного аналізу мотивує: і на «доктринальному, і на існуючому в інших державах нормативному рівнях немає чіткого бачення об'єкта та предмета правового моніторингу; пропонується спектр дослідження від структури нормативно-правового акта до загалом правового простору; об'єкт, а відповідно і предмет правового моніторингу мають визначатись його видом і залежати від того, чи проводиться моніторинг нового, проєктованого нормативно-правового акта, чи уже чинного нормативного документа. У першому випадку, оскільки такий моніторинг передуює створенню концепції та проєкту нормативно-правового акта, об'єктом аналізу буде: сфера суспільних відносин, що потребує юридичного впливу; здатність у випадку наявності існуючої нормативно-правової бази регламентувати ці відносини відповідно до потреб суспільства; наявні і потенційні засоби правового впливу, які можуть використовуватися для створення нормативно-правового акта. Коли ж ідеться про чинний правовий документ, то акценти мають бути дещо інші: негативна і позитивна практика реалізації чи застосування нормативно-правового акта; наявні у нормативно-правовому акті недоліки; рівень правового сприйняття й оцінки суспільством нормативно-правового акта; його відповідність вимогам нормопроектувальної техніки; можливі напрями й засоби вдосконалення

нормативно-правового акта; дослідження правової сфери як основного об'єкта правового моніторингу має тісно поєднуватись із вивченням соціальних, політичних, економічних та інших чинників, пов'язаних з нею, та опиратись на соціологічні, аналітичні та інші інформаційні дані» [70].

О. Боринська дослідила «моніторинг виборчого процесу як сприяння розвитку демократії» [21].

І.Д. Шутак здійснив «порівняльний аналіз оцінки ефективності норми права, яка домінувала в радянській доктрині права, та правового моніторингу. Учений розглянув наявні в науковій літературі погляди на ключові теоретичні й прикладні проблеми у сфері проведення правового моніторингу та обґрунтував актуальність доктринальної розробки техніки правового моніторингу як системи постійного спостереження, аналізу й прогнозування впливу на правову сферу» [157].

Г.В. Рибікова проаналізувала «сучасні наукові погляди на проблему правової експертизи нормативно-правових актів» [141].

Як інструмент публічного управління в області житлово-комунального господарства, якого покликано реформувати галузь і усунути недоліки функціонування діючої системи звітності, розглядає моніторинг М.Ф. Кіпенко [67, с. 9].

В свою чергу, Д.В. Сухінін зазначає про «наявність суттєвих відмінностей між моніторингом і контролем у системі органів місцевого самоврядування, що полягають у різних підходах, методах, завданнях тощо. Він наводить приклад на процесах надання послуг населенню. Так, моніторинг якості послуг, як правило, проводиться у формі систематичних опитувань громадян щодо рівня їх задоволення цією якістю, а також кількістю послуг і діяльністю органів місцевого самоврядування щодо надання послуг населенню взагалі. Контроль за

якістю послуг у системі органів місцевого самоврядування здійснюється різними суб'єктами, як-то: спеціальними органами та структурами, самими органами місцевого самоврядування та громадськістю. Такий контроль має різні форми та методи здійснення. Він спрямований на не лише оцінювання якості, а й відповідності встановленим нормам, вимогам та чинному законодавству» [143, с. 7].

Праця Т.О. Анцупової присвячена «поняттю та сутності міжнародно-правового моніторингу у контексті права Ради Європи. Авторка з'ясувала співвідношення понять «міжнародно-правовий моніторинг» і «міжнародний контроль», виявила відмінності предмета моніторингу в міжнародному праві і правовій системі України та особливості моніторингу Ради Європи» [4].

В.П. Нагребельний дослідив «концептуальні аспекти одного з компонентів правового моніторингу – правового прогнозування, та визначив його роль у поліпшенні законодавчої діяльності та підвищенні ефективності правового регулювання» [87].

А.М. Колодій та В.М. Тернавська, аналізуючи питання правового моніторингу як засобу забезпечення конституційно-правової політики в Україні, роблять важливий висновок про те, що «моніторинговий процес – це комплекс правил, методів та засобів здійснення послідовних, логічно-обґрунтованих, системних стадій (етапів) органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, науковими спільнотами з метою контролю, аналізу, узагальнення, оцінювання якості й ефективності нормативно-правових актів, окремих норм права та практичч їх реалізації, оформлення, оприлюднення та впровадження результатів моніторингу. Моніторинговий процес включає в себе такі стадії: підготовчу; збору інформації; моніторингової експертизи; оцінювання ефективності дії

нормативно-правового акта; прогнозування потреби у подальшому правовому регулюванні; кінцеву».

На думку авторів, вбачається за необхідне розроблення і прийняття Закону України «Про правовий моніторинг», яким передбачатиметься обов'язковість правового моніторингу на різних етапах життєвого циклу нормативно-правових актів за допомогою відповідного закону та встановлення порядку його проведення є кроком у напрямку підвищення юридичної культури та якості законотворчого процесу в Україні. Рекомендація щодо створення єдиної державної структури для систематичного моніторингу нормативно-правових актів сприятиме консолідації зусиль у цій сфері. Впровадження електронної форми правового моніторингу сприятиме підвищенню ефективності та швидкості обробки інформації, що є ключовим аспектом у сучасному інформаційному суспільстві. Такі заходи сприятимуть забезпеченню економічної та технічної ефективності правового моніторингу, а також поліпшенню доступності та зрозумілості правової інформації для громадян і підприємств [68].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє погодитися із твердженням І.І. Онищука, який вказує, що «ідеї наукового доробку вчених викликають інтерес, нерідко стаючи предметом наукової дискусії в сучасній юридичній літературі. Утім навіть фундаментальні наукові дослідження із зазначеної проблематики, що розглядають питання концепції, організації та проведення правового моніторингу, не звертають належної уваги на розробку методів, критеріїв і показників визначення ефективності норм права. Не проведено аналізу вказаного правового явища на загальнотеоретичному рівні, а наявні теоретичні розробки не формують необхідної системи наукових знань. При цьому, механізм оцінки ефективності нормативно-правового регулювання на практиці залишається актуальною проблемою, що вимагає науково-

обґрунтованого вирішення. Крім того, більшість досліджень не відзначається фундаментальністю. Такий суттєвий елемент правового моніторингу, як оцінка ефективності нормативно-правових актів (норм права), є найбільш проблемним і мало розробленим. На цій стадії зазначеного процесу формулюються відповіді на головне питання, що стоїть перед суб'єктом моніторингу: наскільки чинна нормативна основа сприяє досягненню закладеної мети правового регулювання певного кола суспільних відносин. За відсутності механізму визначення ефективності дії нормативних приписів застосування критеріїв і показників оцінки діяльності з проведення правового моніторингу стає безрезультатним» [110].

Безперечно, теоретичні доробки зазначених науковців стали неоціненним внеском для формування теорії правового моніторингу і є науково-методологічним підґрунтям для подальших наукових досліджень інституту правового моніторингу. Разом із тим, додатково зауважимо, що в контексті оновлених нормативних приписів питання здійснення правового моніторингу розглянуто лише в декількох наукових статтях, що, очевидно, не є достатнім. Вказане ще раз підтверджує нагальність комплексного теоретичного освоєння інституту правового моніторингу, вироблення його загальних властивостей та характеристик.

Отже, здійснений аналіз стану наукової розробки проблематики правового моніторингу свідчить про недостатню повноту та системність досліджень у цьому напрямі, незважаючи на значну кількість наукових праць, що присвячені даній тематиці. Виявлено, що навіть при урахуванні еволюції наукових поглядів на протязі часу виникнення поняття «правовий моніторинг», в наш час існують різні трактування цього терміну, і відсутня єдина точка зору стосовно визначення даної правової категорії.

Додатково, зазначено відсутність доктринального обґрунтування правового моніторингу, що вказує на необхідність подальших досліджень у цьому аспекті. Отже, у зв'язку з важливістю та актуальністю комплексного підходу до оновлення законодавства України, яке базується на системних законодавчих перетвореннях, висувається пропозиція про проведення подальших наукових досліджень. Ці дослідження повинні спрямовуватися на уточнення сутності та змісту поняття «правовий моніторинг» та формування єдиного комплексного бачення інституту правового моніторингу. Це, безумовно, визначить основні аспекти та принципи його функціонування, що в подальшому сприятиме удосконаленню правової системи країни.

Перерахуємо висвітлені в даному підрозділі основні узагальнення та висновки:

по-перше, переважна більшість наукових напрацювань не стосується сутності чи змісту правового моніторингу;

по-друге, не зважаючи на категоріальну значимість правового моніторингу, його сутність розкривається переважно в загальному контексті дослідження, що дає змогу говорити про доктринальну незавершеність дослідження проблеми правового моніторингу;

по-третє, у правовій науці взагалі відсутнє доктринальне обґрунтування інституту правового моніторингу; разом із тим, сформувалося чимало дискусійних аспектів у розумінні змісту поняття «правовий моніторинг»;

по-четверте, є наявними ускладнення в контексті виключно трактування науковцями сутності окремих видів правового моніторингу, а також невпинні дискусії щодо його етапів;

по-п'яте, відмічені ускладнення ще більше посилюються, з огляду на відсутність концепції правового моніторингу – системи теоретичних і

емпіричних методів дослідження, спрямованих на отримання інформації, необхідної перш за все для забезпечення якості законодавчих актів;

по-шосте, у рамках чисельних структурних реформ, значного оновлення нормативних приписів, які на теперішній час поки-що практично не стали предметом глибокого теоретичного опрацювання, проблематика поняття та призначення правового моніторингу не втрачає своєї актуальності.

1.2. Методологія дослідження інституту правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору

Методологічні засади правового моніторингу в сукупності є запорукою ефективності та результативності моніторингової діяльності.

Правовий моніторинг – правове забезпечення організації та проведення складної та комплексної діяльності, яка ґрунтується на визнаних і беззастережно сприйнятих науковим співтовариством методологічних і методичних засадах.

Видається, перш ніж почати досліджувати певне явище, потрібно визначити його методологію його здійснення, моніторинг у цій сфері не є винятком.

Слід вказати, що важливим питанням є механізм правового моніторингу, який визначає сукупність та послідовність усіх необхідних наглядових дій. Однак наразі немає комплексного наукового дослідження в цій галузі. При цьому, окремі роботи присвячено розгляду окремих методів правового моніторингу або окремих етапів його здійснення. Зауважимо, що найбільшою проблемою в цій ситуації є відсутність системності в наукових дослідженнях.

Між тим, «системність є основоположним принципом наукового пізнання і соціальної практики, сутність якого виявляється у застосуванні системного (комплексного) підходу в дослідженні складних об'єктів і орієнтує дослідження на розкриття їх цілісності та виявлення всіх типів зв'язків у ньому, зведення їх у єдину систему знань. При системному підході будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів (компонентів), що має вихід (ціль), вхід (ресурси), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок» [110, с. 123]. Цей принцип є одним з начал, тим на чому будується ефективність будь-якої діяльності. «Принцип системності дозволяє досліджувати нормативно-правовий акт як цілісне, складне, багатогранне явище, що складається з різних взаємопов'язаних елементів» [127, с. 140].

Тому, видається, з позиції поглибленого пізнання сутності інституту правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору, об'єктивно зумовленим є звернення теоретичної думки до методологічних досліджень.

Передусім зазначимо, що у сучасній юридичній науці, коли зазначається система методологічної основи правових явищ (у тому числі і правового моніторингу), стверджується, що її основою є комплексний підхід, який передбачає поєднання низки: 1) світоглядних засад: верховенства права; конституціоналізму; розподілу влад; гуманізму; лібералізму; первинності природного права; свободи; справедливості; рівності; самостійності контрольно-наглядових органів; незалежності здійснення контрольно-наглядовими органами контролю, нагляду та моніторингу; обов'язкового врахування та виконання висновків до яких дійшли контрольно-наглядові органи; незаангажованості правового моніторингу і т.д.; 2) філософських

підходів: методологічного; культурологічного; антропологічного; феноменологічного; аксіологічного (ціннісного); цивілізаційного; системного; діяльнісного; 3) методологічних принципів: науковості; історизму; усебічності; об'єктивності; конкретності; плюралізму; 4) загальнонаукових методів: діалектичного; метафізичного; герменевтичного; історичного; функціонального; синергетичного; логічних (аналізу і синтезу, індукції і дедукції, абстрагування, узагальнення, порівняння, аналогія тощо); 5) спеціальних методів: соціологічного (моніторинг, спостереження, анкетування, тестування тощо); моделювання; ідеалізації; прогнозування; 6) власно-правових методів: історико-правового; порівняльно-правового; формально-юридичного тощо.

При цьому беззаперечно, що соціологічний та прогностичний методи, напевно, є найбільш важливими, системоутворюючими методами у процесі здійснення правового моніторингу.

З огляду на те, що у сфері права моніторинг є спеціальним поняттям, яке відображає специфіку досліджень права й має яскраво виражений методологічний сенс, виправданим є аналіз недоліків-проблем окремих сегментів правового моніторингу певними методами. Вказане дасть змогу виокремити відповідні поняття, ознаки та окреслити перспективи подальших досліджень та практичного вирішення ключових проблемних аспектів, пов'язаних, серед іншого, із механізмом правового моніторингу, який визначає сукупність і послідовність усіх необхідних наглядових дій.

Між тим, у сучасних умовах дієвість усієї «системи правових актів розглядають як індикатор розвитку держави разом із показниками економічного зростання, благополуччя громадян, національної безпеки. Необхідно констатувати, що сучасний стан законодавства України його

інтерпретація та застосування не повною мірою відповідає кваліфікованим характеристикам права як стабільного, системного регулятора суспільних відносин. Окремі галузі національного законодавства можна охарактеризувати як нагромадження численних змін і доповнень, не завжди відповідних з точки зору змісту та форми або нікчемних за правовими наслідками. Деякі закони містять «застарілі» норми, не передбачають механізму реалізації, створюють юридичні колізії або не долають прогалин у правовому регулюванні. До зазначених недоліків національного законодавства долучається питання ефективності, інтерпретації та застосування права» [52, с. 280].

Отже, у логічній послідовності постає питання щодо того, з використанням яких завдань та методів сучасної юриспруденції слід підходити до дослідження наукової думки та матеріалів законодавства з обраної проблематики?

Ю.М. Оборотов підкреслив, що «... на теперішній час відбувається процес утвердження нової парадигми методології юриспруденції як стійкої дослідної бази, а, відтак, обмеження її сферою філософії права або загальнотеоретичної юриспруденції не може бути прийнятним. Такий комплексний (синтетичний) характер методології визначає її існування в системі юриспруденції як цінності, що містить філософські, загальнотеоретичні, галузеві та інші складові» [99, с. 34]. У визначенні найбільш прийнятного підходу до розуміння методології своєрідною відправною точкою слід вважати поняття, вироблені філософією.

«Передусім необхідно зазначити, що представниками теоретико-світоглядної науки, яка за своїм змістом є ядром системи загальних методів пізнання буття, методологію розуміють як систематичний аналіз методів, що застосовуються для отримання наукового знання і тих

загальних принципів, якими спрямовується наукове дослідження» [149, с. 496].

Термін «метод» походить від грецького «μέθοδος», який складається зі слів «мета» («після») та «одос» («шлях») та означає «прагнення до знань» і «спосіб дослідження». Зазначений термін набув свого значення від латинського «methodos», що означає «спосіб дії», «раціональна процедура», «система класифікації» та французького «méthode», що означає «раціональна процедура». У сучасній мові термін «метод» має два основних значення: 1) процедура досягнення певної мети; 2) якість організації та систематизації думок і дій [172].

Відтак, «метод є невід’ємним інструментом будь-якої науки, у тому числі юридичної, незалежно від предмета дослідження. Методи загальної теорії держави і права визначаються як прийоми і способи пізнання, що їх застосовує загальна теорія держави і права, його загальних і спеціальних закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави і права при вивченні відповідного предмета, тобто загальних і спеціальних закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави і права, що розглядаються як цілісні і взаємозумовлені соціальні інститути та пов’язані з ними суспільні відносини» [147, с. 11].

П.М. Рабінович зазначив, що «... методологія юридичної науки – це система підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ. На його думку, основу методології юридичної науки становлять, зокрема, філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний або ідеалістичний, діалектичний або метафізичний, визнання або заперечення об’єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, здобуття істинних знань про них);» [139] загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або у

більшості наук (наприклад, такі методи як структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного; формально-логічні процедури – аналіз, синтез тощо); спеціальні методи, тобто прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки: наприклад, в юриспруденції – з’ясування (тлумачення) юридичних норм, спеціальні прийоми узагальнення юридичної практики» [161, с. 618].

Також, існує думка, що «методологія юридичної науки – це зумовлена особливостями правової реальності цілісна та узгоджена система способів пізнання, яка містить: 1) загальний (філософський) підхід; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи; 4) власні правові методи» [147, с. 33].

На даний час відсутній загальний підхід до визначення методології та способів проведення правового моніторингу, так само як і визначення поняття правового моніторингу. Сама моніторингова діяльність є складною з багатоаспектним інститутом, з методами та дотримання і застосуванням в результаті яких є запорукою її ефективності. Як зазначає Ю.В. Градова, «неправильно обрані способи або відсутність єдиної системи методологічних основ моніторингу законодавства знижує ефективність моніторингу в цілому, а також може призвести до його повної нікчемності й даремності» [28, с. 34].

Розробка методології дослідження правового моніторингу постає початковим і важливим етапом роботи. В.В. Дудченко зазначає, що «адекватна модель процесу наукового дослідження, результатом якого є нове знання, охоплює стадію формулювання й оцінки проблеми; відкриття, генерування й обґрунтування нових наукових ідей. І хоча наука не має у своєму розпорядженні який-небудь безпомилково діючий метод генерування нових наукових ідей і гіпотез, вона має у своєму розпорядженні широку розмаїтість методів, прийомів, засобів і способів

міркувань як логічного, так і евристичного характеру, що значною мірою регулюють і збагачують процес дослідження» [47, с. 14]. За допомогою методології можна виявити правову природу, дати загальну характеристику, проаналізувати суть та прояв негативної правотворчості.

«За основу розуміння «методології» в якості системи принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему, що стало традиційним розумінням методології юридичної науки» [47, с. 14].

М.С. Кельман стверджує, що «... методологія є вченням про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби й форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. Вона забезпечує як наукове пізнання, так і наукову діяльність учених юристів, є формою самопізнання та самосвідомості юриспруденції, має чітку структуру (вертикальну й горизонтальну), що охоплює загальні компоненти тільки в різних співвідношеннях між ними: домінуючий світогляд, тип наукового мислення, філософські й інші підстави, загальнонаукові й спеціальні парадигми, методологічні підходи, теорії та інші наукові знання, потенційно можливі й використовувані методи. Це важлива передумова формування ефективної системи правового регулювання, розвитку юридичної науки» [65, с. 34].

Перетворюючи правовий феномен у пізнаний, усвідомлений образ і знайти відповіді на питання про те, що являє собою правовий моніторинг та яким чином вона здійснюється орієнтуємось на принципи наукової об'єктивності, плюралізму, історизму та аргументованості теоретичних положень. Більш того, Ю.М. Оборотов звертав увагу, що» при визначенні стратегії з використанням філософсько-світоглядних підходів необхідним є використання принципу додатковості, а не зміни одного

уявлення на інше, де підходи й методи повинні доповнювати один одного для цілісного відображення правової і державної реальності, вироблення продуктивних знань про неї» [100, с. 41].

Звичайно, окрім принципу додатковості, яким характеризується постнекласична парадигма юриспруденції, все більше популярності набуває міждисциплінарність, яка є тенденцією сучасної науки. У цьому зв'язку А.Ф. Крижановський зазначає: «Епоха постмодерну переформатувала координати науки, ламаючи ще донедавна міцні мури наукових фортець, відкриваючи шлюзи міждисциплінарного досягнення складної взаємопов'язаної і взаємодіючої реальності» [75].

До питання методології правового моніторингу, то звичайно вона різними авторами трактується по-своєму, все залежить від об'єкту моніторингової діяльності та змісту.

Загальноприйнятим вважається «визначення методології як сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються в будь-якій науці, або ж сфері знань, яка вивчає засоби, передумови та принципи організації пізнавальної та практично-перетворюючої діяльності».

І.І. Оніщук зазначає, що методологія об'єднує в собі фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні діалектичні закони й категорії, загальні й часткові наукові методи. Тим самим методологія являє собою не тільки систему знань, а й інструмент і комплекс історично сформованих раціональних способів надбання та примноження знання. Методологія – це форма руху мислення від незнання до знання, від явища до сутності, від пропозиції до істини [103, с. 11].

Загальна теорія права є методологічною основою правового моніторингу, ця галузь забезпечує розробляння методологічних

підходів, установ пізнання правових явищ, та звичайно методи та способи їх дослідження.

Завдання правового моніторингу полягає у формуванні стратегій, аналізу, прогнозування, оцінювання нормативно-правових актів, розробка як теоретичних так і практичних питань правового моніторингу у рамках парадигми та прагматизму.

Як зазначає І.І. Оніщук, прагматизм (з грец. *pragma* – діло, дія; англ. *pragmatism*) – методологічна парадигма дослідження суспільства, культури, що базується на універсальному методі усунення проблемних ситуацій за допомогою реконструкції досвіду й формування на його основі стратегії дослідження, ефективність якої визначається її оперативністю та результативністю [109, с. 23].

Методи правового моніторингу включають різноманітні засоби та інструменти, що дозволяють здійснювати систематичне спостереження та аналіз дотримання законодавства.

За переконанням деяких авторів, «будучи формою органічного поєднання світоглядної філософської спрямованості з методичним інструментарієм, що використовується у певній сфері дослідження, методологічний підхід уособлює синтез найбільш фундаментальних характеристик методу науки і є його зовнішнім вираженням» [46].

При цьому, окремі дослідники підкреслюють його відмінність від актуального нині інтегративно-моністичного підходу, який дає уявлення про право як суперечливу систему норм, що регулюють найважливіші сторони людського життя, оскільки до цієї системи належать групи норм, які тільки частково збігаються за своїм змістом [40, с. 87].

У контексті нашого дослідження, діалектичний метод, базуючись на визнанні об'єктивності та певної закономірності суспільного розвитку, дозволяє проаналізувати сутність та зміст правового моніторингу,

дослідити його співвідношення з іншими правовими категоріями, охарактеризувати окремі види правового моніторингу, спрямовує і зумовлює результати наукового пошуку на основі ключових принципів діалектичного пізнання: історизму, об'єктивності, конкретності, детермінізму, розвитку, протиріч.

На особливу увагу заслуговує «системний підхід, спрямований на пізнання об'єкта дослідження, що базується на сукупності загальнонаукових методологічних вимог. Серед таких вимог науковці виокремлюють: 1) встановлення залежності кожного елемента від його місця і функцій у системі науки з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей його елементів; 2) аналіз ефективності функціонування системи, обумовленості особливостями її окремих елементів та її структури; 3) дослідження механізму взаємодії системи і зовнішнього середовища; 4) вивчення характеру ієрархічності, властивого цій системі; 5) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи; 6) розгляд системи як динамічної цілісності» [116, с. 33].

У даному дослідженні застосування системного підходу в окремих питаннях доповнюється аксіологічним підходом (що дає змогу звертатися до сегментних ціннісних орієнтирів) [90; 91; 93].

З урахуванням викладеного, стосовно визначення методології дослідження інституту правового моніторингу та його теоретико-практичного значення, вважаємо за належне виходити з можливості застосування повною мірою діалектичного підходу. Видається, саме використання загального світоглядного підходу забезпечить філософське підґрунтя дослідження.

Актуальним видається використання при дослідженні правового моніторингу діяльнісного підходу. «Діяльнісний підхід – це гармонійна сукупність установок, прийомів, ансамбль методів, серед яких метод

діяльності вважається провідним, а інші стосовно нього виконують обслуговуючу роль. Цей підхід дозволяє сконцентрувати увагу дослідника не тільки на проблеми власне діяльності, але й на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться людська діяльність» [37, с. 40]. Застосування зазначеного підходу надасть змогу надати глибоке та різностороннє обґрунтування правового моніторингу як явища правової реальності.

Серед загальнонаукових методів дослідження також доцільно застосувати: аналіз та синтез; індукцію та дедукцію; спостереження та опис; системний та формально-логічний методи тощо. Для того, щоб розкрити особливості застосування загальнонаукових методів, слід охарактеризувати кожен із них.

Так, за допомогою аналізу видається за можливе охарактеризувати стан наукового опрацювання проблематики правового моніторингу, визначити її нерозроблені аспекти, визначити предметно-суб'єктні межі здійснення правового моніторингу, охарактеризувати особливості, умови, порядок та правові наслідки здійснення правового моніторингу, проаналізувати пропозиції з удосконалення інституту правового моніторингу. Це дозволяє встановити наявність зв'язків різних елементів механізму правового моніторингу, а також допомагає урізноманітнити підходи до розробки механізмів, а також способів та інструментів забезпечення єдиного правового простору.

За допомогою синтезу здійснюється узагальнення даних, отриманих у результаті аналізу різноманітних досліджуваних правових явищ. Синтезуючи аналітичні дані щодо ефективності здійснення правового моніторингу, маємо змогу одержати уявлення про перспективи та шляхи подальшого розвитку ключових аспектів інституту забезпечення єдиного

правового простору, а також сформулювати конкретні пропозиції та практичні рекомендації з удосконалення вказаного інституту.

У процесі дослідження за допомогою індукції з'ясовано окремі сторони та властивості предмета наукового пізнання, на основі яких здійснюються узагальнення різного рівня. Виокремивши певні недоліки правової регламентації механізму забезпечення єдиного правового простору, можна сформулювати комплексний підхід до удосконалення механізму здійснення правового моніторингу.

«Метод сходження від абстрактного до конкретного став засобом організації оптимальної послідовності пошуку загального й специфічного в кожній частині предмета дисертаційної роботи. Саме за поступовим виокремленням окремих аспектів механізму здійснення правового моніторингу з'являється можливість надати їм наукову оцінку.

Неабияке значення мають такі методи як спостереження та опис. Застосування методу спостереження (безпосереднього чи опосередкованого) дозволяє отримати знання про зовнішні сторони об'єкта пізнання та його суттєві властивості» [117, с. 34]. Видається, спостерігаючи за процесами трансформації правотворчої стратегії, тактики, техніки, можна дійти висновку щодо ступеня послідовності та ефективності трансформації основних засад (принципів) правового моніторингу, а також щодо дієвості застосування різних методів у ході реформування чинного законодавства України та доцільності перегляду окремих із них. Метод опису застосовується для фіксування результатів спостереження. Так, використання методу опису сприяло фіксуванню результатів дослідження тенденцій трансформації правового моніторингу як фактору забезпечення єдиного нормативно-правового простору в Україні та специфіки становлення інституту правового моніторингу.

В.О. Котюк визнав «конкретно-науковими або прикладними такі методи: структурно-функціональний аналіз (системно-функціональний метод); системний метод; правове моделювання; правове прогнозування; порівняльне правознавство; статистичні і математичні прийоми; догматичний метод; історичний і логічний методи; метод сходження від конкретного до абстрактного; конкретно-соціологічні методи» [73, с. 30–34].

Особливо важливим слід визнати метод системно-структурного аналізу, за допомогою якого виділено та проаналізовано недоліки правової регламентації механізму правового моніторингу. Перспективним виглядає застосування структурно-функціонального методу, який за своєю сутністю виступає засобом для цільового пізнання правового моніторингу та з'ясування ролі, яку відіграє вказаний інститут у процесі формування правового простору; дозволяє повніше дослідити функціональні особливості феномену правового моніторингу; з'ясувати існуючі підходи до інституту правового моніторингу та простежити його функціонально-структурні зв'язки з ключовими правовими інститутами; розглянути існуючі позиції щодо теоретичних та прикладних засад організації системи моніторингу, техніки моніторингу правозастосування, наукових підходів щодо приведення правової системи у стан адекватності завданням соціально-економічного розвитку суспільства та інтересам громадян України та проаналізувати їх концептуальні переваги та недоліки.

Крім того, для пізнання предмета дослідження застосовано історико-правовий та порівняльно-правовий методи. Так, історико-правовий метод дозволяє виокремити передумови виникнення досліджуваного явища, визначити тенденції та перспективи його розвитку.

Застосування герменевтичного методу сприяє поглибленому вивченню окремих правових понять та дає змогу тлумачити текст правової норми на підставі внутрішнього розуміння, мовного аналізу і порівняння наукових позицій із цього питання.

Для змістовного дослідження проблем формування інституту правового моніторингу використано «історико-правовий метод, який дозволив з'ясувати генезу важливих для дослідження понять. Застосування цього методу дозволило проаналізувати розвиток правової думки та законодавства з питань здійснення правового моніторингу, що сприяє виявленню внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. Разом із тим, застосування зазначеного методу спрямовано не просто на опис, а покликане звернути увагу на той факт, що юридична наука має розробити концепцію проведення правового моніторингу – систему теоретичних та практичних методів дослідження, спрямованих на отримання інформації, необхідної передусім для забезпечення єдності правового простору. Водночас акцентовано увагу на тому, що попри достатню своєрідність питання здійснення правового моніторингу, у системі спеціальних засобів важливу і першорядну роль відіграє правовий моніторинг. Саме цей правовий засіб має застосовуватися для аналізу стану правового життя суспільства, однак не лише для контролю за виконанням чинного законодавства у процесі правореалізаційної і, зокрема, правозастосовної практики, визначаючи якість та ефективність прийнятих нормативно-правових актів, але, в першу чергу, у процесі правотворчості».

У зв'язку з наведеним можна оцінити безумовну доктринальну й праксеологічну актуальність проведення комплексного наукового дослідження проблематики здійснення правового моніторингу як засобу

забезпечення якості процесу нормотворчості та ефективності процесу правозастосування [139, с. 134; 153], тим паче в умовах воєнного стану.

Серед емпіричних методів у роботі більшою мірою застосовано порівняльно-правовий метод, завдяки якому встановлюється спільне та відмінне на різних етапах становлення та розвитку інституту правового моніторингу. Звертаючись до історії законодавства та наукової думки, порівнюючи тенденції правової регламентації, здійснено спробу надати відповідь на досить незрозумілі та суперечливі у той чи інший період питання.

Крім того, здійснення ефективних правових реформ, у тому числі трансформаційних перетворень, є неможливим без ознайомлення з відповідним законодавством зарубіжних країн. Із цього приводу М.С. Кельман «справедливо зазначив, що розвиток теорії права в одній країні поза контекстом всесвітньої історії та досягнень правової думки інших країн призводить до вузького та обмеженого підходу у визначенні проблем права» [66, с. 25]. У цьому аспекті слід вказати, що правове життя сучасного суспільства відбувається в умовах правової глобалізації та інформаційних технологій, що має своє відображення у нормативно-правових актах. Відповідно, конституційно-правова політика держави, продукуючи певну стратегію і тактику розвитку правового життя, повинна не лише належним чином застосовувати правила і прийоми юридичної техніки, але й враховувати всі вищезазначені фактори, їх позитивний і негативний вплив, з метою формування якісного та ефективного правового інструментарію. Однак нинішня конституційно-правова політика України у більшості формується у відриві від реально існуючих соціально-економічних та політичних відносин, без урахування потреб нового постіндустріального суспільства та змін у суспільній свідомості, що ускладнює реалізацію громадянами нашої країни повною

мірою наданих їм конституційних прав та законних інтересів. Все це свідчить про безсистемне застосування спеціальних правових засобів конституційно-правової політики – юридичної техніки, планування і прогнозування, моніторингу та експертизи, що порушує архітектоніку конституційно-правової політики.

Разом із тим, зважаючи на прагненням національного законодавця щодо створення стабільної, внутрішньо узгодженої системи законодавства, застосування методу порівняльно-правового аналізу у процесі дослідження відіграє особливу роль. Адже зважаючи на позитивний зарубіжний досвід, дозволяє визначити інструменти подолання негативних явищ (передусім, правового нігілізму), підвищення правової культури населення, ефективно застосовувані у світовій практиці, визначити перспективність їх застосування в Україні.

Як зазначили У. Батлер та Ю. Шемшученко, «метод порівняльного правознавства можна використовувати для вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення однойменних і схожих за змістом правових норм, інститутів, принципів тощо та практики їх застосування. Він є наріжним каменем розвитку універсальної правової науки та застосовується у тісному зв'язку з іншими методами (історичним, аналітичним тощо) як на рівні мікропорівняння (дослідження національних правових систем), так і макропорівняння (дослідження «сімей правових систем»)» [162, с. 666–667].

У різних наукових джерелах виокремлюють «порівняльно-правовий (полягає безпосередньо у порівнянні понять, явищ і процесів у межах одного (сучасного) історичного зрізу або чітко окресленої теоретичної моделі), а також порівняльно-історичний (використовується під час дослідження у контексті історичної ретроспективи) методи» [25, с. 6].

«Порівняльно-правовий метод може застосовуватися двома способами. Перший передбачає дослідження зумовленості відповідних правових систем зовнішніми суспільними чинниками (тобто досліджується, чому певні суспільні умови створили саме таку правову систему і як ця система сприяла формуванню саме такого суспільства). Другий спосіб застосування порівняльно-правового методу дозволяє встановити та порівняти зміст і склад норм, які є елементами порівнюваних систем» [122, с. 12]. Втілення такого методу розмежування у практику видається теоретично обґрунтованим і, безсумнівно, сприяє всебічному з'ясуванню специфіки світових моделей правового моніторингу, яка є зумовленою особливостями історичного розвитку та національних систем державотворення, а також пріоритетами держави.

Відтак обидва зазначені способи дозволять достатньо повно з'ясувати, що розбудова національного правового простору здійснюється з урахуванням своєрідності національних систем державотворення. Водночас, застосування порівняльно-правового методу дозволяє виявити ефективно функціонуючі елементи та запозичити ті з них, які є прийнятними у межах національної моделі правової системи.

Метод правового моделювання пов'язаний зі створенням моделі державного органу, закону чи інших державно-правових явищ [73, с. 30]. Застосування цього методу значно розширює можливості пізнання предмета дослідження. У результаті застосування методу правового моделювання стало можливим окреслення перспектив та шляхів подальшого розвитку національної ефективно спроможної системи правового моніторингу, а також формулювання пропозицій щодо її вдосконалення в умовах воєнного стану в Україні.

«Суть формально-логічного (догматичного) методу полягає у тому, що в окремих випадках, особливо з позиції позитивістського підходу, досить часто норму права або принципи права розуміють як догму, яка є обов'язковою до виконання, незалежно від причин, умов та обставин» [26, с. 32]. «Термін «догма права» (від грец. – думка, вчення) – положення правового характеру, що приймається без доказів, на віру. Вона залишає поза увагою питання про сутність та походження права, закономірності його розвитку, взаємовідносини права з іншими явищами суспільного життя, обмежуючи завдання науки описом та узагальненням матеріалу, що міститься у позитивному (чинному) праві: юридичними дефініціями, формальним аналізом юридичних понять і класифікацією норм» [160, с. 231]. Відтак, деякі принципи та норми можна розглядати як правові догмати, які є певною соціальною цінністю, проте не можуть застосовуватися однаково, без урахування різниці між окремими суспільними явищами. Так, формально-догматичний (або догматичний, юридико-технічний) метод дав змогу проаналізувати норми чинного законодавства України, які є правовою основою здійснення правового моніторингу.

У працях Г. Кельзена розкрито питання «застосування формально-юридичного методу, коли право досліджується без урахування зв'язків з іншими соціальними інститутами, оскільки предметом дослідження є право у «чистому вигляді», що зумовлює «звільнення правознавства від усіх сторонніх елементів, що і є основним принципом його методу» [64, с. 11]. Разом із тим, застосування вказаного методу дало змогу з'ясувати, що з формально-юридичної позиції.

Видається, «лібертарний метод, який полягає у пізнанні та моделюванні дійсності з позицій права та досягнення «рівності» між державно-правовими інститутами, процесами, явищами, які

досліджуються, є конструктивнішим та ефективнішим в аспекті дослідження правової дійсності, дозволяє враховувати реалії середовища та різні аспекти державно-правових реалій (що є передумовою належного бачення діалектичної єдності та взаємовпливу права, економіки, політики, моралі й інших аспектів життєдіяльності суспільства)» [25, с. 5].

Видається, моніторинг – це нова методологічна модель. Дія правового моніторингу спрямована не на відкриття об'єктивної реальності, а на організацію дослідного процесу в сфері права й відстеження його динаміки, результатом чого є знання. Сферою дії моніторингу є наука та соціальний досвід. Особливо складні пізнавальні у своїй основі функції здійснює моніторинг у складі системних, комплексних, глобальних досліджень. У цілому правовий моніторинг можна охарактеризувати як перспективний метод пізнавальної практики та дослідної науки, як інструмент для вирішення конкретних життєвих завдань і управління ситуацією, особливо в умовах сучасної модернізації. «Проведення моніторингу нормативно-правових актів є завданням правової політики багатьох зарубіжних країн. Сьогодні така система застосовується не тільки у розвинутих країнах, а й у країнах, що переживають кардинальні перетворення (Болгарія, Хорватія, Сербія, Румунія, Естонія та ін.), а також у пострадянських країнах» [52, с. 288].

Таким чином, вищезазначені методологічні засади дослідження забезпечують основу для отримання інформації щодо правового моніторингу.

Сподіваємося, застосований в процесі дослідження методологічний інструментарій дасть змогу всебічно здійснити пізнання предмета дослідження завдяки з'ясуванню історико-теоретичних передумов, переваг та недоліків трансформації інституту правового моніторингу, а

також окреслити перспективи та розробити пропозиції щодо його вдосконалення в сучасних умовах.

1.3. Правовий моніторинг: поняття, сутність, зміст та специфіка

У сучасному науковому доробку не поодинокими є думки з приводу значення правового моніторингу як інноваційного прагматичного методу отримання знання про якість та ефективність нормативно-правових актів; самостійного, спеціального виду правового контролю, що поєднує інформаційний (демонстраційний), аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогностичний, систематичний супровід правотворчості й правозастосування. У той же час, хоча дослідження феномену моніторингу у правовій площині на теперішній час і не є поодинокими, однак не розкривають усієї палітри вказаної правової категорії в доктрині та не приборкують прагматичні запити практики. Разом із тим, в українській теорії права досі не створено належної доктринальної бази та методології правового моніторингу, що є одним із негативних факторів на шляху до вдосконалення правової системи, а у практичній площині не розроблено цілісної системи та структури планомірного здійснення повноцінного моніторингу правового простору та правозастосовної практики.

Процес державотворення нерозривно зв'язаний з такими елементом як правотворення. Євроінтеграційні та глобалізаційні процеси відіграють ключову роль при прийнятті нормативно-правових актів, особливої уваги заслуговує процес адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, імплементування норм міжнародного законодавства у внутрішнє законодавство країни, що потребує особливої уваги зі сторони як науковців, так і органів

державної влади. Впровадження нових технологій та практик інших держав до правового моніторингу.

В Україні зараз існує дві проблеми, по-перше, це відсутність єдиної системи державних органів правового моніторингу на всіх рівнях нормотворчої діяльності, в тому числі моніторинг локальних правових актів органів місцевого самоврядування, та органів державної влади.

По-друге, не урегульованість питання правового моніторингу в бізнес-структурах, тобто моніторинг внутрішніх актів суб'єктів господарювання (за виключенням банків) [59, с. 83].

Поняття «моніторинг» поширене в науковій літературі та на практиці, дане поняття використовується в різних галузях. Потрібно зазначити, що вперше поняття «моніторинг» використовувалося в ґрунтознавстві, відтак в екології та інших суміжних науках. Моніторинг вивчають і використовують у технічних, суспільних науках, а також у різних сферах практичної діяльності. Залишилося доволі мало сфер діяльності людини, в яких до певної міри не проводиться моніторинг [35, с. 65].

Термін «моніторинг» «уперше застосували в рекомендаціях спеціальної комісії з проблем навколишнього середовища при ЮНЕСКО в 1971 р. Вказаний термін застосовувався переважно в межах дослідження природничими науками стану навколишнього природного середовища, погодних явищ, сезонних кліматичних змін. Пізніше моніторинг почали використовувати в соціології як форму організації проведення соціологічних досліджень» [79, с. 229].

Парламентська Асамблея Ради Європи в своїй структурі має дієвий спеціальний моніторинговий Комітет з дотримання обов'язків та зобов'язань державами-членами Ради Європи (Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council

of Europe (Monitoring Committee)). Процедура «моніторингу» Асамблеї, яка зараз застосовується до одинадцяти країн, допомагає їм виконати свої обіцянки щодо досягнення найвищих демократичних стандартів. Регулярні візити, постійний діалог і випадкові дебати забезпечують чесну оцінку прогресу та проблем держави. З окремими державами триває «постмоніторинговий діалог», а щодо всіх інших – періодичні перегляди [165]. Даний орган Ради Європи є важливим та здійснює комплексний моніторинг виконання державами своїх зобов'язань, щоб запобігати порушенням прав людини та зміцнювати демократичну стабільність в Європі.

Моніторинговий Комітет з дотримання обов'язків та зобов'язань державами-членами Ради Європи має ряд задач, а саме проводити перевірки щодо виявлення нових факторів про порушення прав людини; спостереження за виборами та надсилає спостерігачів в кризові точки; обговорення умов вступу держав до Ради Європи; розглядання юридичних висновків законів та конституції держав-членів; накладання санкцій на державу-члена.

Говорячи про категоріальне «ядро» нашого дослідження, слід вказати, що термін «моніторинг» запозичено з англійської мови, але має латинську основу [95, с. 23]. «В сучасних словниках та енциклопедіях термін «моніторинг» розкривається через однокореневі слова «moneo», «monitor», «monitorius», «monitum», «monitus». При цьому, різне значення слів свідчить про багатогранність моніторингової діяльності: «moneo» – карати; «monitor» – наглядач; «monitorius» – попереджуючий; «monitum» – вказівка; «monitus» – умовляння» [161]. І в цьому аспекті слід погодитися із тими авторами, які вказують, що враховуючи вказане тлумачення, традиційний зміст поняття «моніторинг» – «спостереження та аналіз – автоматично розширюється за рахунок такого компонента, як

усунення виявлених у ході його проведення порушень, і передбачає у своєму складі стадії обов'язкового виконання або врахування результатів у подальшій діяльності» [95, с. 23].

«У Юридичній енциклопедії моніторинг визначається як регулярне спостереження за станом природних, технічних і соціальних процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозування» [161, с. 764].

Виходячи із визначення, якого надає Великий тлумачний словник сучасної української мови, тлумачення дефініції «моніторинг» включає в себе дві складові: 1) безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату; 2) оцінювання, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [27].

Також поняття «моніторинг» інтерпретується як передбачення нових необхідних дій і стратегій для забезпечення прогресу у досягненні поставлених цілей і одержанні найважливіших результатів [168].

Н.Р. Нижник зазначає, що «... термін «моніторинг» прийшов з англійської мови, але має латинську основу. Слова «moneo», «monitor», «monitorius», «monitus», «monitum» є однокореневими та багатозначними. Одне із значень «moneo» – карати; «monitor» – наглядач; «monitorius» – попереджувачий; «monitum» – вказівка; «monitus» – повідомлення. Враховуючи вказане тлумачення слова «моніторинг», його традиційний зміст – спостереження та аналіз – автоматично розширюється за рахунок такого компонента, як усунення виявлених у ході його проведення порушень законодавства, і передбачає у своєму складі стадії обов'язкового виконання або врахування у подальшій нормотворчій діяльності результатів моніторингу законодавства» [96, с. 51]. Можна зробити висновок, що правовий моніторинг є одним із видів моніторингу.

Неоднозначність розуміння суті терміну «правовий моніторинг» у правовій науці та законодавстві пояснюється, насамперед, не тільки тим, що жоден вітчизняний нормативно-правовий акт не дає чіткого його розуміння та складових елементів, а й відсутністю належної доктринальної бази та методології.

При цьому, відсутність «*de jure* спеціального правового закріплення на законодавчому рівні поняття «правовий моніторинг» призвела до того, що на практиці, як процедура, він застосовується різними органами державної влади, правозахисними та іншими громадськими організаціями» [95, с. 23–24].

Між тим, у процесі дослідження kwestії правового моніторингу в юридичній літературі зустрічаємо доволі широке та різнобарвне коло його визначень.

Так, поняття «правовий моніторинг» визначається зарубіжними та вітчизняними науковцями як: а) механізм контролю правового регулювання; б) метод пізнання; в) юридична технологія; г) система спостережень, контролю, оцінок, прогнозу стану й динаміки правових процесів; д) збір, аналіз та узагальнення інформації про стан законодавства; е) система спостережень з метою аналізу й оцінки якості нормативно-правових актів, їх ефективності; є) система інформаційних спостережень, що дає можливість аналізувати й оцінювати результати нормотворчої діяльності, якість нормативно-правових актів, прийнятих певним органом та ефективність їх дії [106, с. 41].

До цих розумінь моніторингу можна додати ще багато його визначень. Так, наприклад, І.Д. Шутак зазначає, що «правовий моніторинг – це основна ланка механізму реалізації правотворчої політики, яка використовує такі інструменти забезпечення високої якості нормативно-правових актів як соціологічні дослідження, обробку та

аналіз статистичних даних, прогнозування і моделювання дії майбутніх законів, комплексну експертизу законопроектів [158, с. 50–51].

Зазначимо, що у вітчизняній правовій науці застосовують широкий та вузький підходи до розуміння поняття «правовий моніторинг». При цьому, прибічники вузького підходу характеризують правовий моніторинг як: «різновид контролю, певну його форму, застосування якого пов'язується з відслідковуванням ситуації чи процесу у сфері управлінської діяльності, впливу прийнятих управлінських рішень, правових актів на суспільні відносини» [2]; «окремих вид діяльності органів виконавчої (державної) влади, який включає процес з комплексного збору, оцінки форми, контролю якості та аналізу ефективності реалізації нормативно-правових актів відповідно до мети та сфери регулювання нормативно-правових актів» [170, с. 102]; «підготовчу процедуру, за допомогою якої повинні визначатися пріоритетні напрямки та основні заходи систематизації для галузевого законодавства, суб'єкти її здійснення та основна мета» [45].

Поряд із цим, З.О. Погорєлова вважає, що правовий моніторинг є «діяльністю уповноважених державних органів по комплексній оцінці нормативного масиву, що розпочинається з планування нормотворення, аналізу чинного законодавства, дослідження правозастосовчої практики та розробки напрямків удосконалення правового регулювання відповідно до об'єктивних реалій» [121].

На думку Т.С. Подорожної та О.В. Білоскурської, за своєю «природою правовий моніторинг – це оперативний інструмент для створення законодавчих та інших нормативних правових актів, покликаний якомога швидше виявляти дефекти правового регулювання і негайно їх усувати» [123, с. 85].

У сучасній правовій науці існує ще декілька досить поширених варіантів визначення поняття «правовий моніторинг». Серед іншого, В.М. Косович зауважує, що «... правовий моніторинг – це форма контролю суспільства за станом законодавства; він необхідний для забезпечення прав і свобод громадян, відкритості правотворчого процесу, зниження рівня суперечливості законодавства, забезпечення стабільності правової політики тощо» [72].

І.І. Онищук вважає, що «... правовий моніторинг – це інструмент забезпечення ефективності нормативно-правових актів та практики їх застосування, що дозволяє побачити сучасний стан законодавства, дійсну картину його роботи, оцінити якість правового регулювання і з'ясувати причини гальмування досягнення поставлених правових цілей» [105].

Видається, не дивлячись на певні розбіжності у трактуваннях, можливим є виокремлення загальних характеристик правового моніторингу: 1) це одна із форм контролю; 2) системність проведення; 3) здійснення шляхом спостереження, аналізу, перевірки, співставлення та оцінки стану; 4) метою є отримання достовірної інформації про стан об'єкта.

Показово, що загалом у науковому полі досить часто використовують терміни: «моніторинг законодавства», «моніторинг правозастосовної практики», «моніторинг закону», «моніторинг нормативно-правових актів», «галузевий моніторинг» без належного їх розмежування та доктринального обґрунтування. При цьому, поглиблене вивчення їх змісту дає змогу констатувати, що вказані терміни за своїм об'єктом є складовими правового моніторингу, адже фіксують або стадію нормотворення або правозастосовчу діяльність. У зв'язку із чим вбачається доцільним, для досягнення єдності, використовувати поняття «правовий моніторинг», який буде базуватися на нормотворенні,

оцінюванні якості та ефективності нормативно-правових актів, правозастосуванні, тобто безпосередній їх реалізації.

Таким чином, у результаті застосування такої категорії юриспруденції як правовий моніторинг, трансформується у реальність можливість теоретичного характеру щодо ретельного та глибокого відстеження стану законодавства та усієї системи правового регулювання. Стає дійсною реальністю можливість побачити фактичну картину його роботи, проаналізувати слабкі та сильні сторони вказаного процесу, виявити причини та підстави, котрі гальмують (або можуть гальмувати) процедуру досягнення правових цілей.

У результаті застосування сукупності вище перелічених дій формується здатність щодо встановлення рівня якості та добротності правових норм та правового регулювання [152, с. 349].

І.І. Онищук у своєму дослідженні вказує, що «сучасне розуміння правового моніторингу є прямою екстраполяцією поняття «моніторинг» у сферу «права». Якщо розглядати це питання на вербальному рівні, то історію поняття «моніторинг» у його сучасному застосуванні не можна назвати довгою. Такого поняття ще немає у філософських словниках, хоча воно вже загальновизнане й активно використовується як у повсякденній, так і в науковій мові [101].

На нашу думку, одне з головних питань є застосування самої категорії «правовий моніторинг», так як зустрічається, що науковці застосовують суміжні поняття такі як: моніторинг права, моніторинг нормативно-правового акту, законодавчий моніторинг, юридичний моніторинг, моніторинг закону, моніторинг законодавства, моніторинг правової системи, моніторинг правового простору. Однак, дані суміжні поняття не охоплюють весь спектр тих відносин, які регулює правовий моніторинг.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі правовий моніторинг розглядають як «самостійний, спеціальний вид правового контролю та періодичне (постійне) стеження за динамікою і статикою правових відносин і норм, за взаємозв'язком формалізованої правотворчості та правозастосування; інноваційний прагматичний метод отримання знання про якість та ефективність нормативно-правових актів, який поєднує інформаційний (демонстраційний), аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогнозний, системний супровід правотворчості та правозастосування» [107, с. 32], «комплекс взаємопов'язаних організаційно-управлінських процедур, що передбачає збір, систематизацію й узагальнення інформації про виконання завдань і досягнення показників, визначених документами державного стратегічного планування з метою оцінки результативності й ефективності їх виконання» [82, с. 30].

Видається, слід погодитися і з позицією тих авторів, які наголошують, що у вказаних визначеннях авторами демонструються основні ознаки правового моніторингу, а також опосередковуються його можливості, які можна використовувати з метою удосконалення правових форм реалізації функцій сучасної держави. Адже, «зважаючи на пропоноване розуміння правового моніторингу, можна припустити, що завдяки йому можна оцінити результативність реалізації функцій сучасної держави у правових формах і виявити їх ефективність у цьому процесі» [82, с. 30].

Н.М. Оніщенко характеризує правовий моніторинг як постійне вивчення певних правових явищ або правових процесів з метою надання відповідних доктринальних узагальнень, прогностичних висновків задля використання їх правореалізаційною практикою. Яскравою прикладною

ілюстрацією до зазначеного може слугувати постійне вивчення нормопроектувальної діяльності [115, с. 22].

І.Д. Шутак зазначає, що «правовий моніторинг – це основна ланка механізму реалізації правотворчої політики, яка використовує такі інструменти забезпечення високої якості нормативно-правових актів як соціологічні дослідження, обробку та аналіз статистичних даних, прогнозування і моделювання дії майбутніх законів, комплексну експертизу законопроектів. Правовий моніторинг – це система безперервного спостереження, аналізу і оцінки дії нормативно-правових актів з метою прогнозування подальшого розвитку законодавства і підвищення ефективності його регулюючого впливу» [158, с. 50–51].

І.І. Оніщук дослідив «переваги та недоліки дефініцій правового моніторингу здійснивши їх порівняльну характеристику. В наукових юридичних джерелах правовий моніторинг визначається як метод контролю та метод пізнання, а також як система спостережень, контролю, оцінок, прогнозу стану й динаміки правових процесів. Крім цього, це збір, аналіз та узагальнення інформації про стан законодавства, а також система спостережень з метою аналізу та оцінки якості нормативно-правових актів та їх ефективності. Інформаційно-оцінний інститут, який діє на всіх етапах управління та виявляється на всіх щаблях виникнення та дії права» [107].

Правовий моніторинг є інструментом для укріплення основоположних прав і свобод громадян, слугує для підвищення якості правотворчої діяльності, та підвищення правової культури соціуму. Ціллю правового моніторингу є подолання правового нігілізму та забезпечення єдності правового поля зі зменшенням колізій та прогалин.

Вищезазначені факти свідчать про надзвичайну важливість побудови чіткої системи на загальнодержавному рівні органів та структур правового моніторингу.

«Однак аналізуючи практику, підходи та реалізацію інституту правового моніторингу в Україні, можна побачити частковість у здійсненні та забезпеченні правового моніторингу та органів, які повинні його здійснювати» [56].

На нашу думку, правовий моніторинг – це систематичне вивчення та аналіз дотримання законодавства, виявлення та усунення порушень в законах, також їх вплив на захист прав та свобод людини та громадянина.

Т.О. Анцупова розглядає «визначення правового моніторингу в контексті права Ради Європи, зазначаючи, що це комплекс регулярних процедур, пов'язаних з наглядом, вивченням, аналізом, оцінкою, нагадуванням та прогнозуванням і контролем і, здійснюваних органами та спеціалізованими установами Ради Європи з метою відстеження виконання державами-членами взятих на себе зобов'язань, а також запобігання порушень прав людини та зміцнення демократичної стабільності в Європі» [4, с. 164]. З точки зору євроінтеграції, що триває в країні науковець надає цікаве визначення правового моніторингу, яке підкреслює «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського курсу України».

З точки зору А.М. Колодій та В.М. Тернавської, правовий моніторинг є: «1) по-перше, результативним засобом контролю за якістю та ефективністю нормативно-правових актів, нормами права, що у них викладені; 2) по-друге, формою оцінювання якості та ефективності правового регулювання, через нормативно-правові акти, норми права, що у них викладені; 3) по-третє, каналом зворотного зв'язку між

нормативно-правовими актами, нормами права, що у них викладені та результатами їх впливу та реалізації; 4) по-четверте, інструментом вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правових актів й правореалізаційної практики, підвищення їх якості та ефективності, правової системи у цілому» [68, с. 97].

Вказані науковці стверджують, що було б доцільним «затвердити за поняттям «правовий контроль» родові ознаки, а «нагляд» і «моніторинг» вважати видовими поняттями. Звідси, правовий моніторинг – це вид правового контролю, який уявляє собою реалізацію сукупності засад, підходів, принципів та методів з метою отримання знань про якість та ефективність нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, реалізацію їх у правових відносинах, удосконалення нормативно-правових актів, правореалізаційної практики, правової системи у цілому» [68].

І.І. Онищук досліджує правовий моніторинг як різновид юридичної технології, що «дозволяє максимально зблизити емпіричне і логічне в наукових дослідженнях даного роду, охопити і зв'язати воедино не тільки методи вивчення законодавства та правозастосовної практики, але й організаційні, управлінські блоки, інституційний, функціональний та інструментальний складові його природи і змісту» [102, с. 137].

Це не єдині визначення поняття «правовий моніторинг». Так, Ю.В. Градова надає декілька визначень, зокрема: «поняття «правовий моніторинг», «моніторинг законодавства», «моніторинг правозастосовної практики», відповідно до яких правовий моніторинг – це систематична, комплексна, в межах законодавчо визначених повноважень діяльність органів публічної влади та громадських формувань, спрямована на спостереження, аналіз та оцінку правової системи з метою поліпшення її сучасного стану та прогнозування її подальшого розвитку» [30, с. 14;

151]; «моніторинг законодавства» – планована діяльність уповноважених суб'єктів щодо систематичного збору, узагальнення й аналізу інформації про закони та інші нормативно-правові акти на предмет їх відповідності Конституції і Законам України з метою оцінки результативності чинного законодавства і прогнозування його ефективності; «моніторинг правозастосовної практики» – планова, систематична і комплексна діяльність уповноважених суб'єктів щодо здійснення збору, аналізу, узагальнення й оцінки інформації про практику застосування законодавства щодо виявлення його відповідності планованому результату правового регулювання» [34, с. 47].

Видається, така множинність поняття правового моніторингу згідно зі сферами його здійснення є зайвою, адже вони не вичерпуються законодавчою та правозастосовною практикою. Поза увагою залишаються підзаконна сфера, нормативно-договірна, інтерпретаційно-правова тощо [82, с. 31].

І.О. Гуменюк, О.В. Муза, Н.Р. Нижник вважають, що «моніторинг законодавства – це систематична, комплексна діяльність органів влади, наукових установ, інститутів громадянського суспільства з оцінки, аналізу, узагальнення результатів дії норм права та прогнозування розвитку законодавства. Його основне призначення як об'єктивного явища – спостереження за системою законодавства, виявлення прогалин, суперечностей, корупціогенності положень правових актів, дефектності, дублювання та інших характеристик нормативного масиву» [95, с. 23–24].

К.В. Николина вказує, що «правовий моніторинг можливо визначити як спеціальну діяльність, що має процедурний характер, здійснюється уповноваженими суб'єктами з метою аналізу та оцінки результатів правотворчого процесу, якості нормативно-правових актів,

ефективності правозастосування, а також спостереження в динаміці за іншими правовими явищами, результатом чого є вироблення пропозицій щодо їх вдосконалення та/або прогнозування подальшого розвитку» [98, с. 200].

Як зазначає в своєму дослідженні Ю.С. Бахтіна, «правовий моніторинг в Україні – явище досить нове, не до кінця вивчене. Незважаючи на певну фрагментарну моніторингову діяльність, яку виконують окремі суб'єкти, немає концептуальності в організації та проведенні правового моніторингу. Слід зазначити, що сьогодні правовий моніторинг стає одним із пріоритетних напрямків державної діяльності. Він є необхідним елементом ефективної організації публічного управління. Правильно організований та проведений моніторинг дозволяє вчасно виявляти різного роду дефекти нормативно-правового регулювання (колізії, прогалини, дублювання). Правовий моніторинг має велике значення в забезпеченні прозорості управлінської діяльності за допомогою інформування населення про стан правової системи держави, у встановленні зворотного зв'язку правотворчих органів і суспільства» [15, с. 84].

Окремі автори наголошують, що за «допомогою правового моніторингу стає можливим оцінити наскільки чинні процедури і практики відповідають нормативно-правовій базі України, а також міжнародним та регіональним стандартам справедливого судового розгляду. Правовий моніторинг судових процесів у сфері оскарження адміністративних рішень є комплексним інструментом із удосконалення адміністративної юстиції завдяки забезпеченню дотримання міжнародних стандартів судового розгляду в національному судочинстві. Моніторингові програми надають можливість виявити сильні і слабкі сторони системи, запропонувати адміністративним органам рекомендації

з використання свободи розсуду відповідно до загальних стандартів адміністративного права, сприяти проведенню реформ за допомогою підготовки адресних рекомендацій, а також сприяти обміну прикладами сучасної практики між національними системами правосуддя або судами» [125, с. 15].

Л.Л. Лепех вважає, що: «доцільно визначити правовий моніторинг як методично обґрунтовану комплексну систематичну діяльність уповноважених суб'єктів зі спостереження, аналізу, оцінки якості правових норм і практики їх застосування на предмет досягнення закладених у них цілей і планових результатів правового регулювання суспільних відносин, а також щодо прогнозування шляхів вдосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності» [77, с. 187].

Спроба віднайти усереднене значення моніторингу, здійснена С.М. Балабаном, привела автора до виділення наступних його ознак: а) моніторинг є спостереженням, яке не слід розуміти спрощено. Під спостереженням тут розуміється радше функціональна, аніж методична сторона моніторингу, що відображає його спрямованість на постійну фіксацію, збирання, обробку, аналіз та узагальнення інформації протягом певного проміжку часу з метою формування динамічної картини про його стан, тенденції розвитку та імовірні показники у майбутньому; б) моніторинг є різновидом наукового дослідження. Однак, таке дослідження не вирізняється особливою глибиною, його завдання – забезпечення своєчасного реагування на системні зміни; в) моніторинг є прогностичним дослідженням, що означає орієнтування зібраної та аналітично обробленої інформації на прийняття управлінського рішення суб'єктом адміністрування. У відповідності до цього, така інформація має вкладатися у зміст прогнозу розгортання у майбутньому того чи іншого явища, процесу та набувати, таким чином, перспективного

значення; у комбінації з іншою інформацією сприяти формуванню комплексних прогнозів, узагальнених сценаріїв розвитку системи; г) більш високим за рівнем абстрагування функціональним змістом моніторингу виступає адаптація системи, як осередку діяльності суб'єкта управління його внутрішнього об'єкту, до зовнішнього об'єкту управлінського впливу, синхронізація їх параметрів та досягнення найвищого рівня діалектичної гармонії між формою та змістом, запитами та реакціями, очікуваннями та можливостями [9, с. 68].

Таким чином, у юридичній літературі наявні різні однотипні за змістом визначення поняття «моніторинг», «правовий моніторинг». Тож погоджуємося з І.П. Фарман, що «моніторинг синтезує багато функцій, використовує різні засоби спостереження і пояснення, по суті, всі традиційні методи дослідження. Однак під час проведення моніторингу застосовується конкретніший і чітко спрямований порівняно зі звичайним аналіз. Це може бути і частковий, і вибірковий аналіз, який має початкову умову, завдання і заздалегідь сформульоване цільове призначення. У разі його проведення розмежовується сам процес дослідження того чи іншого явища і його результат, і тоді моніторинг набуває значення способу відстеження процесу, поетапного спостереження, контрольного вимірювання чогось, що вже існує, частково визначене і піддається спостереженню, як щось тією чи іншою мірою відоме» [148, с. 258].

Таким чином, як зазначали, в юридичній науці існують різні підходи до визначення моніторингу в правовій сфері. Науковцями, були запропоновані терміни: «правовий моніторинг», «моніторинг закону», «моніторинг нормативно-правових актів», «моніторинг правового простору», «моніторинг правового поля», «моніторинг законодавства та правозастосовної практики» та інші.

Дана різноманітність термінів науковцями та практиками в цілому бачиться схожою, так як під собою розуміється саме оцінка якості нормативно-правової основи регулювання суспільних відносин та її практичної реалізації в ході правозастосовної діяльності.

На нашу думку, самим оптимальним є використання терміну «правовий моніторинг», дане визначення не обмежує кордони моніторингової діяльності за об'єктом (закон, нормативно-правовий акт, правозастосовна практика), не використовуючи абстрактне визначення (правове поле, правовий простір).

Співвідношення понять «правовий моніторинг» та «моніторинг нормативно-правового акту», де перше є більш широким за обсягом і складається з комплексного аналізу та оцінки всієї системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини, а друге відноситься виключно конкретного нормативно-правового акту чи його частини, зосереджений на детальному аналізі визначеного правового акту, включаючи його формулювання, інтерпретацію та реалізацію. Відповідно правовий моніторинг є більш широким поняттям, оскільки не обмежує даний вид діяльності за об'єктом.

Співвідношення між правовим моніторингом і моніторингом нормативно-правового акту може бути визначено через їх взаємодію та взаємозалежність у контексті правової системи. Правовий моніторинг та моніторинг нормативно-правових актів є ключовими елементами контролю за дотриманням законодавства та забезпеченням ефективності правової системи.

Правовий моніторинг і моніторинг нормативно-правових актів взаємодіють як частини цілісного механізму забезпечення легітимності, справедливості та ефективності правової системи. Правовий моніторинг надає можливість систематично виявляти проблеми та визначати напрями їхнього вирішення, в той час як моніторинг нормативно-правових актів

дозволяє конкретизувати аналіз на рівні окремих правових актів, що є важливим для забезпечення конкретних прав та обов'язків у суспільстві.

«Правовий моніторинг» та «моніторинг нормативно-правового акту» визначають різні рівні та обсяги дослідження правового положення.

Співвідношення цих понять можна визначити так:

- Правовий моніторинг: більш широкий за обсягом; складається з комплексного аналізу та оцінки всієї системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини; охоплює різні галузі права та аспекти їх взаємодії; спрямований на вивчення загальної динаміки та ефективності правової системи в цілому.

- Моніторинг нормативно-правового акту: відноситься виключно до конкретного нормативно-правового акту чи його частини; зосереджений на детальному аналізі визначеного правового акту, включаючи його формулювання, інтерпретацію та реалізацію; може включати вивчення контексту та впливу конкретного акту на визначену сферу правовідносин; спрямований на визначення якості та ефективності конкретного правового акту.

Саме «правовий» в даному випадку акцентує увагу в сфері здійснення моніторингу, його «спеціалізації» (на відміну від фінансового, екологічного, соціального та інших видів).

Моніторинг є соціальнокорисною діяльністю як зазначає І.Ю. Настасяк, соціальна діяльність можна трактувати як сукупність дій, суб'єктів у різноманітних сферах суспільного життя. Даний вид діяльності має чітко визначену ціль – отримання результатів, які є соціально значимими [88, с. 25].

Правовий моніторинг здійснюється суб'єктом права, спрямований на певні об'єкти соціального простору та спричиняє певні юридичні наслідки, а саме – упорядкування відносин в правовій сфері. Виходячи з

наведеного, є підстави вважати правовий моніторинг окремим видом правової діяльності. Дане положення повністю узгоджується з позицією відомого українського правника С.Д. Гусарєва, що «правова діяльність здійснюється суб'єктами права з використанням правових законів і для отримання правового результату, внаслідок чого в процесі функціонування суспільства відбувається створення права, його розвиток та матеріалізація» [36, с. 80].

Виходячи з дослідженого можна визначити правовий моніторинг як методично обґрунтовану комплексну систематичну правову діяльність уповноважених суб'єктів спостереження, аналізу, оцінки якості правових норм та практика їх використання на предмет досягнення цілей та запланованих результатів правового регулювання суспільних відносин і звичайно удосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності.

Наостанок відзначимо, що правовий моніторинг став новою методологічною моделлю, дія якої спрямована не на відкриття об'єктивної реальності, а на організацію дослідного процесу у сфері права та відстеження його динаміки, результатом чого є знання. Між тим, у цілому правовий моніторинг можна охарактеризувати як перспективний метод пізнавальної практики та дослідної науки, як інструмент для вирішення конкретних життєвих завдань і управління ситуацією, особливо в умовах сучасної модернізації.

Отже, правовий моніторинг – це спеціальне поняття, яке відображає специфіку досліджень права та має яскраво виражений методологічний сенс. Він є сучасним інструментом забезпечення якості, аналізу стану правового регулювання; спеціальною діяльністю інформаційних, наукових, експертних та державних органів, котра складається з аналізу стану нормативного матеріалу, що регулює ту чи іншу сферу суспільного життя, узагальнення практики застосування нормативно-правових актів

та здійснення на цій основі конкретних та дієвих пропозицій щодо удосконалення правового регулювання соціальної реальності.

Як же свідчить аналіз сутності правового моніторингу, вітчизняні реалії вимагають розробки ґрунтовних наукових теоретичних його основ як нової методологічної моделі, у зв'язку із чим актуальним видається подальше вивчення вказаної проблематики.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ

2.1 Об'єкт, суб'єкт та предмет правового моніторингу

Розкриваючи квінтесенцію правового моніторингу як категорію юриспруденції, необхідним є зазначити його важливість саме для суб'єктів нормотворчої діяльності. Застосування моніторингу в цій сфері дозволяє побачити основні тенденції правового регулювання певних суспільних відносин; надати оцінку якості складу та структури нормативно правового матеріалу; виявити достатність (або недостатність) рівня правового регулювання в певній сфері суспільного життя; встановити наявність або відсутність в правовому регулюванні колізій, неясностей, неточностей або інших нормотворчих помилок; оцінити ефективність правових рішень та посилити інтелектуальну складову нормотворчої діяльності, шляхом формулювання аргументованих пропозицій та реалізації дієвих засобів правового регулювання.

В Україні необхідно розробити та затвердити концепцію правового моніторингу. Концепція правового моніторингу є важливим та довготривалим процесом, який в собі має певний ряд елементів. Вона в себе включає поняття, мету та завдання; об'єкти, суб'єкти та принципи моніторингу, проведення моніторингової діяльності, види правового моніторингу та інше. Затвердження концепції дасть змогу для єдиного розуміння правового моніторингу, дасть змогу закріпити даний інститут як невід'ємний елемент правової системи.

Міністерство юстиції України повинно ініціювати окремий закон в якому буде відображено основні концептуальні засади правового моніторингу, в якому велику увагу буде приділено об'єктивно-суб'єктивному

складу. Так як питання «Хто і Відповідно чого?» повинно бути ключовим для здійснювання моніторингової діяльності.

М.В. Афанасьєва зазначає, що «сучасний стан правового моніторингу в Україні характеризується переважно разовими заходами, у його проведенні відсутній складник, що координує й узагальнює результати» [6, с. 28]. Водночас нині для України питання моніторингу виконання положень Угоди про асоціацію є першочерговими. Також важливими є й питання, пов'язані з трансформаціями у багатьох сферах державотворення, в тому числі і щодо реалізації функцій сучасної держави Україна.

М.О. Лисенко вважає, що «метою правового моніторингу є створення ефективного та якісного законодавства, забезпечення принципу законності у правотворчій діяльності органів виконавчої влади та прав і свобод людини і громадянина» [78, с. 102].

На думку І.О. Гуменюк, О.В. Музи, Н.Р. Нижник, «запровадження у законотворчість і правозастосування механізмів правового моніторингу стане дієвим засобом досягнення належної якості законів, створення сучасної ефективної системи права. Особливу увагу необхідно приділити моніторингу проекту законодавчого акта, який доцільно поділити на такі підвиди: моніторинг законодавчої ініціативи; моніторинг законодавчої пропозиції; моніторинг законопроекту» [95, с. 23–24].

Ю.В. Градова зазначає, що «...правовий моніторинг дозволяє встановити стійкий зв'язок між законодавчою діяльністю і її кінцевими результатами, перш за все, з метою удосконалення і розвитку національного законодавства. Системний підхід до аналізу законодавства, який проводиться з метою виявлення прогалин у правовому регулюванні, а також колізій нормативних правових актів, має величезне значення для вдосконалення нормотворчої діяльності» [34, с. 46; 155].

«Об'єктом правового моніторингу є усі підстави вважати нормативно-правовий акт та його структурні частини (розділи, глави, статті, частини, пункти, підпункти, норми права). Разом з тим треба визнати, що інколи до об'єктів правового моніторингу відносять нормативно-правовий акт та практику його застосування» [32, с. 18]; галузі та інститути, які регулюють та охороняють конкретні сфери суспільного життя; сукупність нормативно-правових актів, які охороняють та регулюють окремі сфери суспільних відносин; окремі нормативно-правові акти та норми права [61, с. 108].

І.О. Гуменюк, О.В. Музи, Н.Р. Нижник визначають, що «об'єктами моніторингу можуть бути: закони або інші нормативні акти; стан дотримання прав людини (за сферами або певних категорій суб'єктів); функціонування гілок влади в аспекті права. У цілому моніторинг законодавства є одним із напрямів формування перспективного законодавства в Україні, оскільки передбачає дослідження суспільних відносин з метою збору фактичного матеріалу та отримання інформації, необхідної для оцінювання, прогнозування, контролю та формулювання рекомендацій щодо забезпечення їх оптимального стану. Об'єктом спостереження виступають суспільні відносини, які потребують правового регулювання або його зміни чи скасування, предметом – потреби та інтереси, задля реалізації яких необхідно здійснити правове регулювання, змінити або скасувати його. Таким чином, моніторингові дослідження не просто беруть свій початок із моменту зародження ідеї правового регулювання суспільних відносин, вони є одним із чинників, що сприяють появі правової норми, визначають напрями правового регулювання» [95, с. 24].

Перший ряд науковців до об'єктів правового моніторингу відносять: нормативно-правовий акт, структурна його частина, окремі статті нормативно-правового акту та самий комплекс нормативно-правових актів, які регулюють певну сферу суспільних відносин.

Говорячи про об'єкти правового моніторингу та беручи за основу такий класифікаційний критерій як мета його здійснення, видається, до кола його об'єктів слід відносити: правові галузі та інститути, які регулюють конкретні сфери суспільного життя; систему законів; інтерпретаційні акти; правозастосовні акти; сукупність нормативно-правових актів, що регулюють окремі сфери суспільних відносин; окремі нормативно-правові акти; неправомірні явища, стан дотримання прав людини (за сферами або певних категорій суб'єктів); функціонування гілок влади в аспекті права. Надаючи таку класифікацію об'єктів правового моніторингу, можемо помітити, що основним критерієм, за яким вона здійснюється виступає мета його здійснення [52, с. 283].

Так, професор Н.Р. Нижник зазначає, що «об'єктами моніторингу можуть бути: закони або інші нормативні акти; стан дотримання прав людини (за сферами або певних категорій суб'єктів); функціонування гілок влади в аспекті права» [95, с. 24].

Ю.В. Градова пропонує до об'єктів правового моніторингу віднести «... сфери і галузі права, правові інститути; систему законів, окремі закони, інші нормативно-правові акти; підготовку і реалізацію нормативно-правових актів; неправові явища, «тіньове» право; матеріальні об'єкти навколишнього світу» [32, с. 17].

Також певна група науковців вважає, що об'єктом правового моніторингу повинні виступати не тільки правові інститути, але й інститути держави.

Розкриваючи питання змісту правового моніторингу, необхідно зауважити на тому, що до основних його елементів відносяться три самостійні напрямлення, а саме: спостереження, аналіз та вироблення. Спостереження полягає в вивченні суті та змісту чинного нормативно-правового регулювання відповідної сфери суспільного життя. Цей процес

дозволяє зрозуміти стан правового регулювання суспільних відносин. Важливим аспектом є застосування різноманітних соціологічних та експертних методів для забезпечення многосторонності дослідження. Важливим моментом при цьому є забезпечення многосторонності такого дослідження завдяки застосуванню різноманітних соціологічних та експертних методів. Інформація, котра використовується в процесі здійснення спостереження не є лише вузько-правовою, вона наділена й економічними, статистичними та науково-технічними властивостями, що є однією з необхідних умов для забезпечення об'єктивності такої процедури.

Щодо аналізу, він визначається як об'ємний та широкомасштабний процес, що включає в себе обробку значної кількості даних, спостережених за нормативною діяльністю. Аналітична обробка цих даних служить основою для оцінки ефективності чинної нормативної діяльності. Ключовий момент моніторингового аналізу полягає в глибокому осмисленні та розумінні усіх аспектів об'єкта спостереження.

Текст також вказує, що моніторинговий аналіз дозволяє визначити ефективність норм права, враховуючи їхню спрямованість на досягнення соціально корисних результатів та забезпечення умов для реалізації прав і законних інтересів громадян та організацій. У випадку виявлення неефективності норм права, або для поліпшення їхнього стану, виробляються конкретні та дієві пропозиції щодо правового регулювання суспільних відносин. Ці пропозиції можуть включати зміни в законодавстві та коригування правозастосовної практики.

На сьогоднішній день, послідовне використання правового моніторингу в практику публічних структур та інститутів громадянського суспільства пов'язано з ускладненням механізмів його проведення, потребує більш розвинених форм юридичного опосередкування даної діяльності. Невипадково у науковій літературі відмічається, що формування та

функціонування правового моніторингу повинно включати: по-перше, діяльність суб'єктів моніторингу; по-друге, наявність регламентованих норм та проведення процедур; по-третє, використання інформаційного блоку, включаючи соціальну інформацію; по-четверте, введення аналітико-оцінювального блоку; по-п'яте, реалізація висновків моніторингу. Таке розуміння правового моніторингу дає можливість виділити наступні об'єкти: динаміку системи державного управління, діяльність державних органів, законодавство та інші нормативно-правові акти, державні та громадянські інститути, юридичних колізій, правомірна та неправомірна поведінка громадян. Згідно з цим поділом об'єктів є можливість їх спеціалізації, наприклад, законодавство, яке регулює суспільні відносини з участю дітей, – галузь, інститут, закони, а також правозастосовна практика.

Ю.С. Бахтіна наголошує на «... необхідності проводити моніторинг не лише окремих законів і програмних державних документів, а і Конституції. Моніторинг Конституції дозволить: істотно вдосконалити технологію правового моніторингу; забезпечити стрункість цілей, завдань правового моніторингу, а також показників ефективності законодавства та правозастосовної практики; змінити логістику правового моніторингу; оптимізувати планування нормотворчої діяльності на всіх рівнях влади, вибудовуючи її за такою схемою: норма Конституції – закон – підзаконний акт; підвищити ефективність вжитих державою заходів щодо подолання правового нігілізму громадян, підвищенню авторитету Конституції; забезпечити реалізацію регулятивної і ідеологічної функції Конституції» [14]. Оскільки Конституція України є Основним Законом суспільства і держави, а всі нормативні правові акти мають їй відповідати, то зрозуміло, що правовий моніторинг в даному контексті має проводитись постійно, для цього і створено орган спеціальної конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України.

Ю.В. Градова в якості об'єкту правового моніторингу виокремлює «... міжнародні договори, адже їх моніторинг на даний момент є вкрай актуальним для України у зв'язку з її інтеграцією до Європейського Союзу. Тому вчена впевнена, що моніторинг чинних міжнародних договорів повинен бути обов'язковим, системним, постійним, мати на меті елементарний облік діючих міжнародних договорів і тих, що вже втратили чинність, крім того він повинен включати й інші, більш складніші завдання, в тому числі й завдання з вдосконалення права як національного, так і міжнародного» [31, с. 32]. В ієрархії законодавчих актів України Міжнародні договори знаходяться на другому місці, зразу після Конституції, тому моніторинг Міжнародних договорів, звичайно має знайти своє закріплення.

Говорячи про суб'єктів правового моніторингу, слід вказати, що погляди щодо визначення кола його здійснення також різняться. Наприклад, існує думка, що правовий моніторинг – це «діяльність органів публічної влади та громадських формувань» [34, с. 47].

«Зазвичай моніторинг покладається на суб'єкта (орган держави, її підприємство чи установу), який покликаний виконувати функції сучасної держави в котрійсь із правових форм. Однак такий моніторинг є неефективним з огляду на суб'єктивний фактор впливу. Тому суб'єктами здійснення правового моніторингу мають бути незалежні інституції з чіткими завданнями та повноваженнями з достатнім (збалансованим, обґрунтованим) нормативним, науково-методичним, матеріально-технічним забезпеченням, які мають нести адекватну юридичну відповідальність за виявлені недоліки у своїй діяльності (бездіяльності)» [82, с. 31].

Суб'єктний склад, на думку Ю.В. Градової, має містити два основних елементи. Перший із них – державні органи, в тому числі Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, міністерства, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Прокуратура,

Конституційний Суд України; другий елемент – це громадяни та їх об'єднання. У підсумку, правовий моніторинг має бути доступним пересічному громадянину; кожен повинен мати можливість звернутися до правотворчого органу з пропозицією подолання суперечностей та усунення прогалин, які не врегульовані чинним законодавством і з якими він стикається в житті. Разом із тим, автор вважає, що участь громадян у моніторингу є вкрай необхідною для з'ясування суспільних потреб; до того ж, забезпечення можливості для здійснення громадянами такого моніторингу дозволить знизити рівень правового нігілізму. При цьому слід мати на увазі, що ефективність моніторингу законодавства та правозастосовної практики багато в чому залежить від взаємодії органів, що його здійснюють [33, с. 16].

Видається, у якості суб'єктів правового моніторингу виступають органи державної влади, їх посадові особи, а також певні структури, що були ними створені, засоби масової інформації, експертні ради при вищих органах державної влади, наукові організації та об'єднання. Що ж стосується визначення кола учасників правового моніторингу, то до них можна віднести організації, в тому числі й суспільні, проте які наділені юридично значущою можливістю брати участь у здійсненні державного контролю за станом законодавства.

Суб'єктами правового моніторингу є органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські організації, інститути громадянського суспільства, наукова спільнота тощо. На жаль, на законодавчому рівні не визначено суб'єктів здійснення моніторингової діяльності, що дає можливість їх довільного тлумачення як на доктринальному рівні, так і з практичної точки зору [144, с. 266].

Так, В.М. Косович зазначає, що «доцільно провести розмежування суб'єктів моніторингу залежно від їх «моніторингових повноважень» та юридичної значущості результатів моніторингу. Крім того, треба брати до

уваги те, що моніторинг може бути пов'язаний із підготовкою нового чи уточненням чинного нормативно-правового акту. Виходячи із зазначеного, вчений виокремлює три групи суб'єктів правового моніторингу. До першої групи він відносить усі органи сучасної української держави, наділені правом створювати нормативно-правові акти чи вносити до них зміни. Наступна категорія – суб'єкти, спеціально уповноважені для проведення моніторингу. Третю групу становлять недержавні формування, починаючи з об'єднань громадян і завершуючи правосвідомими громадянами» [70, с. 38].

«Сьогодні правовий моніторинг в Україні здійснюють різні суб'єкти, але відчувається відсутність механізмів взаємодії державних органів із дослідження якості й ефективності дії нормативних актів» [4, с. 27]. Ю.С. Бахтіна виокремлює наступні суб'єкти моніторингової діяльності як: «... президент і державні органи (органи законодавчої і виконавчої державної влади, органи судової влади, інші державні органи) інститути громадянського суспільства, які виражають громадську думку (незалежні експерти, громадські об'єднання та некомерційні організації, які зацікавлені у вирішенні питань, що зачіпають їх інтереси), органи місцевого самоврядування, громадські палати, інститут уповноважених з прав людини, засоби масової інформації та інші» [14].

На наш погляд, здійснення правового моніторингу має бути не тільки органами законодавчої влади, а й виконавчої та судової, ми вважаємо необхідно створити єдиний координуючий орган. В нас відсутня єдина державна структура, яка б могла здійснювати правовий моніторинг.

Ряд науковців за створення даного органу. І.І. Онищук пропонує Всеукраїнський центр моніторингу права під патронатом Президента України; Ю.В. Градова визначає про створення такого органу як Центру правового моніторингу; О.В. Бачарова розглядає створення розгалуженої мережі спеціалізованих підрозділів з питань моніторингу; В.М Косович

пропонує створення Єдиного центру моніторингу та й статус даного органу різний.

За словами Ю.В. Градової, Центр правового моніторингу має бути державний та некомерційний і який буде відокремлений від політичних процесів, даний центр повинен об'єднати для єдиної роботи зусилля органів державної влади, наукових організацій, суспільних об'єднань й інші структури громадянського суспільства. А вже Єдиний цент моніторингу, який розглядає Косович В.М. вже може виконувати функції інформаційно-координаційного органу для суб'єктів моніторингу. Потрібно зазначити, що в певних країнах єдині органи, які здійснюють правовий моніторинг давно створені.

М.О. Петришина, А.Б. Сасова зазначають, що «... основним суб'єктом правового моніторингу в нашій державі може стати: 1) окремий орган, головним завданням якого буде здійснення правового моніторингу нормотворчості і правозастосовної практики; 2) вже існуючий орган влади, наприклад Міністерство юстиції України; 3) вищі органи державної влади, між якими буде проведений розподіл відповідних повноважень та закріплено відповідальність за здійснення покладених на них обов'язків. Найбільш доцільним для нашої держави є чітке закріплення відповідних повноважень за існуючим органом (Міністерство юстиції України), при цьому інші органи державної влади не позбавлятимуться обов'язку здійснення моніторингу у межах своєї компетенції, відповідно до предметів відання. У свою чергу, відповідальний орган виступатиме як головна узагальнююча та координуюча структура, що надає допомогу, займається виробленням відповідних пропозицій та прогнозів тощо» [119, с. 29].

Ю.В. Градова виокремила дві групи суб'єктів: 1) державні органи; 2) громадяни та їх об'єднання. На думку дослідниці, у всіх правових департаментах органів, наділених нормотворчими повноваженнями, мають

бути аналітичні управління, спроможні здійснювати правовий моніторинг. Учена запропонувала створити єдиний науковий центр з моніторингу та регіональні центри правового моніторингу, надати право здійснення правового моніторингу Міністерству юстиції України [32].

Також є ще одна наукова позиція, згідно з якою раціонально розмежувати групу «суб'єктів» і групу «учасників» правового моніторингу. До групи «суб'єктів» правового моніторингу належать: органи державної влади; посадові особи; спеціально створені зазначеними органами структури, що мають повноваження щодо здійснення державного контролю за станом законодавства. До когорти «учасників» правового моніторингу відносяться юридичні та фізичні особи, які можуть брати участь у здійсненні державного контролю за станом законодавства. Правомочності суб'єктів і учасників моніторингу розрізняються за своєю природою. Для суб'єктів здійснення правового моніторингу за невиконання або неналежне виконання обов'язків повинна наступати відповідальність перед законом. Учасники здійснення моніторингу можуть використовувати право, яке вони одержали від суб'єктів моніторингу [32].

Великобританії та США, а саме в країнах де панує англо-саксонська правова система, правовий моніторинг здійснює судовий корпус.

Потрібно зазначити, що до суб'єктного складу правового моніторингу відносим: органи державної влади та інші органи й організації, які залучені до моніторингу.

Суб'єктом офіційного моніторингу виступає держава, як у внутрішньодержавних відносинах так і на міжнародній арені. Саме у міжнародних відносинах, окрім держави звичайно можуть бути й інші суб'єкти міжнародного права, такі як міжнародні організації, певній мірі також і міжнародні суди, міжнародні громадські організації.

Т.О. Анцупова до суб'єктів, які здійснюють правовий моніторинг Ради Європи зарахувала: Комітет Міністрів Ради Європи; Парламентську Асамблею Ради Європи; Генерального Секретаря Ради Європи; Конгрес місцевих та регіональних влад Європи. Як зауважила вчена, суб'єктами моніторингу можуть бути ще інші інституції, створені на основі часткових угод або актів статутних органів. Зазначений вид моніторингу є тематичним, або орієнтованим на певну державу [5, с. 479].

«Суб'єктами правового моніторингу в адміністративному праві виступають інститути громадянського суспільства та суб'єкти публічної адміністрації, які представлені: органами державної влади; органами влади Автономної Республіки Крим; органами місцевого самоврядування та їхніми посадовими і службовими особами; іншими суб'єктами при здійсненні ними владних управлінських функцій» [81, с. 127]. Можна зазначити, що до суб'єктів відносяться не тільки органи виконавчої гілки влади, але й інші суб'єкти, що наділені різними адміністративними повноваженнями, в тому числі парламент та президент.

Роблячи висновки зі зазначеного положення, розглянемо наступний перелік суб'єктів правового моніторингу:

«Верховна Рада України; Рахункова палата; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Президент України, Офіс Президента, Рада національної безпеки і оборони України; Представник Президента України в Автономній Республіці Крим;

Кабінет Міністрів України; міністерства, центральні органи виконавчої влади та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом; місцеві державні адміністрації;

Верховна Рада Автономної Республіки Крим; Рада міністрів Автономної Республіки Крим; міністерства Автономної Республіки Крим; республіканські комітети Автономної Республіки Крим; інші органи

виконавчої влади Автономної Республіки Крим; органи виконавчої влади зі спеціальним статусом; місцеві державні адміністрації;

органи прокуратури;

Конституційний Суд України; Верховний Суд, апеляційні місцеві суди; Вища кваліфікаційна комісія суддів України; Державна судова адміністрація України; Вища рада правосуддя; органи суддівського самоврядування;

органи державної влади, які не входять до системи органів виконавчої влади (Служба безпеки України, Центральна виборча комісія, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції тощо);

суб'єкти публічних повноважень із особливим статусом (Національний банк України);

дипломатичні представництва та консульські установи України, постійні представництва України при міжнародних організаціях;

органи місцевого самоврядування;

військово-цивільні адміністрації;

юридичні особи;

фізичні особи» [15].

Виходячи з запропонованої класифікації, можемо розглянути окремі державні органи, які є суб'єктами правового моніторингу.

Верховна Рада України виступає основним нормотворчим органом. Процес розроблення та прийняття законів являється складовою моніторингової діяльності парламенту. Верховній Раді відводиться особливе місце у проведенні перспективної та ретроспективної оцінки законопроектів, включаючи аналіз, експертизу, планування та прогнозування.

Окрему увагу приділяється Комітету Верховної Ради, який виконує ключові функції у законопроектній роботі, підготовці та попередньому розгляді питань. Цей комітет вважається найважливішим структурним

підрозділом, який має здійснювати моніторингову діяльність. Усе це свідчить про важливість і ролі Верховної Ради та її комітетів у забезпеченні ефективного законотворчого процесу через використання методів моніторингу для оцінки та вдосконалення правового регулювання.

«Уповноважений Верховної Ради з прав людини – це особливий суб’єкт проведення моніторингу. Він постійно займається правозастосуванням, бере участь в підготовці соціальних законів і веде моніторинг складних питань правозастосування, які зачіпають найбільш важливі інтереси громадян. Така структура стикається з недоліками як закону, так і діяльності судів, інших органів державної влади» [138].

«Здійснення моніторингу омбудсменом стосується важливої сфери – прав людини, в якій він наділений достатніми повноваженнями: вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства; звертатися до Конституційного Суду України з поданням про відповідність Конституції України законів України та інших нормативно-правових актів, які стосуються прав і свобод людини і громадянина; перевіряти стан дотримання прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами; направляти у відповідні органи акти реагування у разі виявлення порушень прав і свобод людини тощо» [166].

Слід вказати, що провідною установою серед суб’єктів моніторингу до 2022 року був Інститут законодавства Верховної Ради України, який був базовою установою науково-правового забезпечення законодавчої діяльності Верховної Ради України [130]. На думку В.М. Косовича, саме Інститут законодавства Верховної Ради України мав займатися моніторингом законів, а Міністерство юстиції України – підзаконних нормативно-правових актів [70, с. 39]. При цьому, за словами О.Л. Копиленка, «моніторинг законодавства є постійним і послідовним напрямом діяльності Інституту,

який охоплює низку складових науково-практичного, методологічного, прогностичного характеру» [89].

Разом із тим, Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 438 від 11.08.2022 року, відповідно до ст. 7 Регламенту Верховної Ради України та з метою реалізації заходів щодо підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, передбачених Рекомендаціями Місії Європейського Парламенту щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, затвердженими Постановою Верховної Ради України від 17.03.2016 року № 1035-VIII, Інститут законодавства Верховної Ради України було перейменовано на Дослідницьку службу Верховної Ради України та змінено її функціональне призначення, згідно з основними завданнями, що визначені у Положенні про Дослідницьку службу Верховної Ради України [127].

Так, Дослідницька служба стала установою, що здійснює науково-дослідницьке та інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України, депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України, а також професійне навчання (підвищення кваліфікації) народних депутатів, працівників Апарату Верховної Ради та помічників-консультантів народних депутатів.

Для виконання поставлених завдань Дослідницька служба:

1) розробляє наукові концепції розвитку законодавчого регулювання суспільних відносин за власною ініціативою або за зверненням Голови Верховної Ради України;

2) проводить наукові дослідження законодавчого регулювання суспільних відносин за власною ініціативою або за зверненням Голови Верховної Ради України;

3) здійснює тематичні дослідження з питань, пов'язаних з опрацюванням законопроектів, що перебувають на розгляді у Верховній Раді України,

розглядом Білої книги, поданої Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України, інших актуальних проблем державної політики:

за зверненням Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України, органів Верховної Ради України, депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України, народних депутатів України, Керівника Апарату Верховної Ради України, заступника Керівника Апарату Верховної Ради України, до функціональних обов'язків якого належить координація діяльності Дослідницької служби;

за зверненням Керівника Апарату Верховної Ради України, заступника Керівника Апарату Верховної Ради України, до функціональних обов'язків якого належить координація діяльності Дослідницької служби, або посадової особи Апарату Верховної Ради України - кореспондента Європейського центру парламентських досліджень і документації - у межах роботи з міжпарламентськими інформаційними мережами: Європейським центром парламентських досліджень і документації (далі - ECPRD), Дослідницькою мережею парламентів країн Східного партнерства (далі - EPPRN);

4) надає інформаційну допомогу посадовим особам Верховної Ради України, народним депутатам України в підготовці до проведення брифінгів, виступів тощо;

5) здійснює дослідження ефективності реалізації прийнятого законодавчого акта за зверненням профільного комітету Верховної Ради України;

6) бере консультативну участь у розробленні проектів законів України із найважливіших питань розвитку суспільства та держави, а також проекту Плану законопроектної роботи Верховної Ради України, здійснює моніторинг його реалізації за зверненням Голови Верховної Ради України, профільного комітету;

7) здійснює експрес-аналіз ризиків законопроектів, зареєстрованих у Верховній Раді України, за зверненням Голови Верховної Ради України;

8) узагальнює результати діяльності Верховної Ради України відповідного скликання за зверненням Голови Верховної Ради України або Керівника Апарату Верховної Ради України [127, п. 10].

Показово, що нині ідеться про необхідність чіткого правового моніторингу, здатного не просто висвітлити наявні проблеми, а й запропонувати конкретні кроки для об'єднання зусиль представників влади й бізнесу [84].

Суб'єктами, що мають право видавати підзаконні акти в Україні, є Президент України та Кабінет Міністрів України. Президент, в рамках своїх повноважень, володіє важливими можливостями в сфері нормотворення та контролю за відповідністю законодавства. Зокрема, він може зупиняти дію актів Кабінету Міністрів, які не відповідають Конституції, та звертатися до Конституційного Суду України для вирішення питань їхньої конституційності.

Додатково, Президент має повноваження скасовувати акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим, підписувати прийняті Верховною Радою закони, ветоувати закони, які не відповідають його поглядам, а також має право законодавчої ініціативи у Верховній Раді. Зауважимо, що законопроекти, які Президент визначає як невідкладні, розглядаються Верховною Радою позачергово.

Хоча прямо не зазначено, що Президент виконує функцію правового моніторингу, відзначається, що Положення про Адміністрацію Президента України передбачає моніторинг інформаційного простору України як одне з завдань даної структури. Це свідчить про увагу Президента до стеження за подіями та процесами в суспільстві, включаючи інформаційну сферу.

Отже, зазначені положення визначають важливий ряд інструментів та можливостей Президента України у сфері нормотворчості та контролю за відповідністю законодавства актуальним вимогам та реаліям суспільства. Такий підхід сприяє забезпеченню ефективності та актуальності законодавчих ініціатив у контексті змін в суспільстві.

Термін «моніторинг» у Регламенті Кабінету Міністрів України є істотним та часто згадується, що свідчить про його ключове значення у здійсненні правового моніторингу відповідно до компетенції Уряду. Визначається, що Уряд визнає моніторинг як важливий інструмент для ефективного контролю за реалізацією державної політики.

Роль Уряду в формуванні та реалізації державної політики через проведення моніторингу та оцінювання результатів. Визначається, що цей процес включає в себе не лише збір інформації, але й аналіз отриманих результатів, на основі якого розробляються пропозиції щодо продовження, коригування чи припинення державної політики.

Такий підхід Уряду свідчить про визнання важливості системного та об'єктивного вивчення ефективності діяльності в рамках реалізації державної політики. Такий моніторинг дозволяє вчасно реагувати на зміни у суспільстві та адаптувати стратегії управління на основі об'єктивних даних та оцінок. В цілому, присвяченість терміну «моніторинг» у Регламенті Кабінету Міністрів свідчить про постійний інтерес та зобов'язання Уряду до системного аналізу та вдосконалення державної політики з метою забезпечення ефективного управління.

«На Секретаріат Кабінету Міністрів покладається: контроль за своєчасним поданням органами виконавчої влади проектів законів, актів Президента та Кабінету Міністрів, інших документів для підготовки їх до розгляду Кабінетом Міністрів та урядовими комітетами; моніторинг виконання органами виконавчої влади актів Кабінету Міністрів, планів

організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації законів України та організації виконання указів Президента, а також доручень Прем'єр-міністра в частині дотримання строків, визначених для їх виконання. Крім того, Секретаріат Кабінету Міністрів проводить постійний моніторинг та аналіз результатів розгляду судами справ, стороною або третьою особою в яких є Кабінет Міністрів, вивчає причини та умови, що стали підставою для звернення до суду з позовом. Про результати контролю та моніторингу Секретаріат Кабінету Міністрів систематично інформує Прем'єр-міністра» [140].

Важливість та системність заходів Кабінету Міністрів України у сфері моніторингу та контролю за діяльністю органів виконавчої влади на різних рівнях управління. Зокрема, текст Регламенту «Моніторинг діяльності» визначає відповідальних членів Кабінету Міністрів, які взаємодіють з органами влади в Автономній Республіці Крим, областях, Києві та Севастополі, сприяючи реалізації державної політики та інших програм.

Також варто відзначити, що центральні органи виконавчої влади, згідно з Регламентом, зобов'язані проводити моніторинг законопроектів у сферах, що належать до їх компетенції, та аналізувати їх на відповідність засадам державної політики. Це свідчить про комплексність контрольних заходів та системний підхід до правового моніторингу.

Додатково, Кабінет Міністрів створює умови для здійснення громадського контролю шляхом оприлюднення звітів та інформації про свою діяльність в засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті. Це свідчить про здорове демократичне середовище та допомагає забезпечити відкритість та прозорість в роботі урядових структур.

Зазначені положення Регламенту підкреслюють не лише важливість моніторингу в контексті реалізації державної політики, але і активну роль

урядових органів у створенні сприятливих умов для публічного контролю та інформування громадськості.

«У регламенті встановлюється порядок проведення моніторингу процесу реалізації рішення, динаміки основних показників, досягнення прогнозованих результатів, визначається періодичність проведення аналізу ефективності результатів реалізації рішення та шляхи їх застосування для коригування державної політики, а також зазначаються центральні органи виконавчої влади, що братимуть участь у проведенні моніторингу. Визначається періодичність подання звітів Кабінетові Міністрів за результатами моніторингу процесу реалізації рішення» [140].

Стосовно іншого уповноваженого суб'єкта правового моніторингу, то згідно «... Положення про Міністерство юстиції України на нього покладається ряд завдань, які є елементами правового моніторингу. Серед них: розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів; розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства; узагальнення практики застосування законодавства; здійснення правової, гендерно-правової, антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів; підготовка зауважень і пропозицій до прийнятих законів; розроблення планів законопроектної роботи; координація діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань систематизації законодавства; інформування громадськості про стан реалізації державної політики тощо» [124]. Також Міністерство юстиції здійснює моніторинг розгляду справ у судах та інформує Кабінет Міністрів про хід розгляду справ і прийняті рішення, після чого подає Кабінетові Міністрів пропозиції щодо подальших дій [140].

Виконавчі органи державної влади координують розпорядницькі й контрольні повноваження в галузі державного управління та місцевого самоврядування, розглядають справи про адміністративні

правопорушення, що вчинюються фізичними та юридичними особами в господарській, фінансовій, митній сферах, а також про порушення громадського порядку [1].

Важливо також зазначити таку діяльність як проведення антикорупційної експертизи Міністерством юстиції, яка «... представляє собою діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією» [128]. Міністерством юстиції проводиться антикорупційна експертиза, що виконує такі завдання як: «проведення комплексного дослідження нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів з метою виявлення корупціогенних факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень; підготовку обґрунтованих висновків щодо наявності або відсутності у нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів корупціогенних норм, надання пропозицій та рекомендацій щодо їх усунення» [41]. Крім Комітету Верховної Ради з питань антикорупційної політики та Міністерства юстиції, антикорупційну експертизу здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції, яке проводить дану експертизу за власною ініціативою. Важливим є те, що до проведення антикорупційної експертизи можуть залучатися громадські об'єднання, наукові установи, експерти, у тому числі міжнародні організації. Безумовно участь представників громадянського суспільства є важливою у питаннях, пов'язаних з публічним адмініструванням, і ще раз підкреслює той факт, що інститути громадянського суспільства є важливим суб'єктом правового моніторингу.

Суб'єктами правового моніторингу має виступати не тільки Міністерство юстиції, але звичайно та інші міністерства. «Схема організації

їхньої роботи повинна виглядати наступним чином: аналітичні підрозділи апарату міністерства на основі правового моніторингу мають виявляти проблеми, розробляти варіанти їх вирішення і при потребі організовувати їх обговорення, а також розробку проектів документів. Міністр представляє розроблені міністерством пропозиції на вищих рівнях державної влади для прийняття відповідних політичних рішень або сам приймає такі рішення в межах компетенції. Апарат міністерства конкретизує прийняті норми, перетворюючи їх у конкретні заходи, і організує здійснення цих заходів. Система міністерства реалізує державну політику, виконує закони та інші правові акти. Контрольно-аналітичні підрозділи міністерства розробляють і здійснюють моніторинг змін, що відбуваються у відповідній галузі в результаті виконання державної політики та в разі необхідності звертають увагу на суспільні проблеми, що потребують вирішення» [69].

Варто також зазначити, що метою правового моніторингу є процедура оцінки якості фактичних наслідків правового регулювання, визначення досягнення заявлених цілей правового регулювання. Окрім нормативних правових актів, у ролі об'єкта моніторингу, а також його предмета і джерел інформації виступає судова практика. Однак судові органи не є повноважними суб'єктами моніторингу правозастосування в Україні, хоча, на нашу думку, саме вони здійснюють значний обсяг правозастосовної діяльності, вони частіше інших органів влади виявляють дефекти юридичних норм. У зв'язку із цим вищі судові органи (зокрема Верховний Суд та Конституційний Суд України) повинні бути наділені повноваженнями з проведення правового моніторингу на постійній основі. Адже в «... процесі здійснення правосуддя суди фактично відстежують стан законодавства з метою його правильного застосування і тлумачення, стикаються з проблемою юридичних прогалин і колізій, готують огляди судової (правозастосовної) практики і інформацію про труднощі застосування законодавства» [17]. «Роль

судової практики в механізмі правового моніторингу є однією з найважливіших, адже саме судові органи, перебуваючи щодня на рубежі інтересів, що часом суперечать один одному, мають найбільш повну інформацію про якість законодавства» [12]. Судові органи – це той суб'єкт, що формує правозастосовну практику і в своїй діяльності кожен день стикається з порушенням правової норми. Правовий моніторинг має відбуватись на всіх рівнях: починаючи від місцевого суду і закінчуючи Верховним Судом. Окремо слід назвати Конституційний Суд України, який наділений такою важливою місією як вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів в державі.

Органи прокуратури проводять моніторинг правового простору під час виконання функцій нагляду за законністю нормативних правових актів. Однією з основних форм участі прокурорів у нормотворчій діяльності можна вважати попередження порушень закону шляхом перешкоджання прийняттю незаконних правових актів органами державної влади [32].

Результати правового моніторингу в першу чергу залежать від діяльності суб'єктів. Зрозуміло, що органи державної влади проводять правовий моніторинг оскільки це їхня функція. Проте неможна недооцінювати діяльність громадського сектору, зазначаючи, що «значущість їхніх висновків мінімальна» [70]

На думку С.М. Мельничук, «... суб'єктами здійснення правового моніторингу правових форм реалізації функцій сучасної держави мають бути незалежні інституції з чіткими завданнями та повноваженнями з достатнім (збалансованим, обґрунтованим) нормативним, науково-методичним, матеріально-технічним забезпеченням, які мають нести адекватну юридичну відповідальність за виявлені недоліки у своїй діяльності (бездіяльності)» [82].

Залучення громадських об'єднань до правового моніторингу може стати підґрунтям для покращення та внесення змін у роботу органів

державної влади, законодавчих органів для покращення та розвитку держави, а також для розвитку та підтримання інтересів громадян. Таким чином необхідно, щоб здійснення правового моніторингу активно реалізовувалось через інститути громадянського суспільства, а саме: спілки, асоціації, громадські організації. В демократизації влади громадський моніторинг допомагає сприяти прозорості дій державної влади та контроль за діями органів влади зі сторони громадськості [62].

В Україні громадський сектор досить слабо впливає на діяльність органів державного управління. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. затверджено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, яка б мала стати важливим фактором втілення державної політики у цій сфері.

Зроблено певні кроки щодо реалізації Концепції, зокрема розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 р. № 784-р. затверджено план відповідних заходів на 2008 р.

Серед інших рішень планом передбачено впровадження процедур постійного громадського моніторингу та експертизи діяльності органів виконавчої влади, її коригування, що вимагає розроблення відповідного їх концептуально-методичного забезпечення.

«Громадський моніторинг влади дає змогу вирішувати важливі практичні питання діяльності органів державної влади в Україні. Серед яких: експертиза урядових і законодавчих рішень щодо відповідності їх інтересам та потребам громадян, політичних еліт, регіонів і суспільства загалом; прогнозування наслідків та ризиків щодо проведення реформ у певних сферах чи секторах; передбачення короткострокових, середньострокових та довгострокових тенденцій і ризиків з метою своєчасного вжиття відповідних дій на всіх рівнях управління; оцінювання: адекватності, ефективності, стану інформованості, рівня підтримки громадської та експертної думки щодо

діяльності органів державної влади, проведення соціально-економічних змін Україні відповідно до визначених стратегічних цілей тощо» [76, с. 247].

Залучення громадських об'єднань до зміцненню законності та правопорядку в Україні є важливим. Ця участь не повинна обмежуватися лише виконанням вже прийнятого законодавства. Залучення громадських об'єднань відкриває можливості для просування по актуальних напрямках, таких як підвищення якості законодавства, врахування соціальних інтересів, підвищення наукового забезпечення законопроектної роботи та зменшення відчуження між владою та суспільством. Залучення громадських організацій може сприяти подоланню корпоратизації законодавчої діяльності, забезпечуючи максимальну відкритість законотворчого процесу та узгодженість інтересів різних сторін. Такий підхід може сприяти підвищенню рівня суспільної злагоди, зменшенню конфліктів і формуванню загальної волі в законах. Важливою вважається також боротьба з правовим нігілізмом шляхом активізації участі громадян у законотворчому процесі та підвищення довіри до законодавчої влади [62, с.120].

Прикладом залучення громадських об'єднань є діяльність міжнародних асоціацій, що «... здійснюють моніторинг дотримання прав людини, урядові організації, національні організації спостерігачів, національні організації, пов'язані з виборами. Однією з найвпливовіших міжнародних організацій є ENEMO (European Network of Election Monitoring Organizations – Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами). Це асоціація 18 неурядових організацій з 16 країн колишнього СРСР і Східної Європи, яка протягом багатьох років проводить широкомасштабні спостереження за виборами у своїх країнах. Загалом організації-учасниці ENEMO провели спостереження за більш як 140 виборчими кампаніями національного рівня, взяли участь у роботі понад 40 міжнародних місій, підготували більше 100 тисяч спостерігачів. Здійснюючи моніторинг виборчого процесу, ENEMO має

на меті підтримання демократичних процесів шляхом неупередженого спостереження за організацією та проведенням виборчих кампаній, оцінку відповідності виборчого процесу національному законодавству, міжнародним стандартам з проведення демократичних виборів» [21].

Видається, доцільно також залучати до правового моніторингу авторитетні наукові установи і вищі навчальні заклади. Наприклад, цим можуть займатися члени науково-консультативних рад, утворених при відповідних органах влади (наприклад, Науково-консультативної ради при Верховному Суді).

До системи правового моніторингу має входити прогностична компонента. Юридичне прогнозування як передбачення стану правової системи в майбутньому, розрахунок можливих наслідків і ризиків (юридичних, соціальних, економічних, фінансових, політичних, екологічних та ін.) прийняття, зміни та скасування юридичних норм багато в чому спирається на результати правового моніторингу.

Міжнародний досвід підтверджує ефективність техніки прогнозування в процесі правового моніторингу. Так, законотворення штату Мен (США) починається з того, що експерти комітетів і комісій вивчають тему, яку потрібно представити у вигляді доповіді. Складений звіт часто супроводжується прогнозуванням щодо проектів законів, які можуть забезпечити оптимальну модель врегулювання певного питання суспільних відносин. Звіти про дослідження опубліковуються і є доступними на офіційному сайті.

А.М. Колодій, говорячи про суб'єкти правового моніторингу, розділив їх на «три групи:

1) органи держави та місцевого самоврядування, наділені правом приймати нормативно-правові акти, вносити до них зміни та доповнення,

припиняти їх чинність: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві ради і т. д.;

2) суб'єкти спеціально уповноважені для проведення моніторингу або суб'єкти, у складі яких є контрольно-наглядові або безпосередньо моніторингові структурні частини, а саме: Рахункова палата, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Вища рада правосуддя, Рада національної безпеки та оборони України, Центральна виборча комісія, прокуратура, Міністерство юстиції України, інші міністерства, державні служби, державні агентства та державні інспекції і т. д. Серед суб'єктів міжнародно-правового моніторингу можна виділити, Комісара Ради Європи з прав людини, Європейський комітет із запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження чи покарання (CPT), Європейський комітет соціальних прав (ECSR), Консультативний комітет з Рамкової конвенції про захист національних меншин (ACFC), Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ECRI) та Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (CECL)» [167];

3) недержавні формування. Зокрема, до таких належать: громадська організація «Правовий моніторинг» (Київ), «Transparency International, Україна (Кіровоград), Український незалежний центр політичних досліджень (Київ), Івано-Франківське відділення Інституту політичної освіти (Івано-Франківськ), громадська організація «Народний захист» (Запоріжжя), Інститут масової інформації (Київ), Центр політико-правових реформ (Київ), громадська організація «Філософія Серця» (Вінниця), інформаційно-правовий центр «Наше право» (Львів), Координаційно-експертний центр з питань регуляторної політики (Дніпропетровськ) тощо» [63].

Вищезазначене є підставою для висновку, що «суб'єктів правового моніторингу дійсно можна класифікувати на дві великі групи –

конституційні (органи державної влади та місцевого самоврядування) та ініціативні (інститути громадянського суспільства), як це пропонується у деяких доктринальних юридичних джерелах» [32, с. 22].

Предмет правового моніторингу складає виявлення та оцінка стану:

- «а) непогоджень, прогалин та колізій у нормативно-правових актах;
- б) надлишковості або недостатності правового регулювання суспільних відносин;
- в) зміни чи скасування застарілих норм;
- г) повторення норм права або їх дублювання з нормами права в інших нормативно-правових актах;
- д) наявності декларативних норм права;
- е) порушень юридичної техніки;
- є) помилок редакційного характеру тощо» [68, с. 100].

І.І. Онищук пропонує визначити предметом техніки правового моніторингу таке: «1) техніка створення нових проектів нормативно-правових актів; 2) техніка виявлення суперечностей, колізій і прогалин між нормами права різних нормативно-правових актів; 3) техніка зміни чи відміни застарілих норм; 4) техніка виявлення надлишковості або недостатності правового регулювання суспільних відносин; 5) техніка виявлення дублювання норм; 6) техніка аналізу нормозастосування, норм декларативного характеру; 7) техніка визнання актів такими, що втратили чинність; 8) окремі порушення законодавчої практики, юридичної техніки; 9) юридична мова та письмо (внутрішня узгодженість, логічна побудова, відповідність нормативній формі державної мови); 10) помилки редакційного характеру; 11) неаутентичність тексту тощо» [102, с. 146–147].

Міжнародно-правовий моніторинг має більш вузький предмет і сферу застосування, на відміну від правового моніторингу у

національному праві, а саме: зобов'язання держав, взяті відповідно до норм міжнародних договорів та інших актів, у тому числі рішень міжнародних організацій [4].

Отже, застосування правового моніторингу дозволяє: «а) виявити основні тенденції та закономірності правового регулювання відповідних суспільних відносин; б) оцінити якість, ефективність, структуру, зміст та соціальне призначення нормативно-правового акта; в) з'ясувати рівень правового регулювання у певній сфері суспільного життя; г) встановити наявність або відсутність у правовому регулюванні прогалин, колізій, неясностей, неточностей, декларативних або застарілих норм права, інших нормотворчих вад; д) сформулювати аргументовані пропозиції щодо удосконалення якості та ефективності нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, правового регулювання, загалом» [68, с. 100].

Разом із тим, моніторинг має стати державною стратегією зміцнення всієї правової системи України. Моніторинг правового простору має велике значення для зміцнення правової системи України та вимагає введення державної стратегії. Зокрема, є необхідності для проведення моніторингу без зниження темпів нормотворення та створення єдиного центру для аналізу, прогнозу та експертизи правотворчої і правозастосовної практики. Важливим є інформаційне забезпечення прийняття рішень у сфері державної політики та вдосконалення правової системи для відповідності завданням соціально-економічного розвитку суспільства та інтересам громадян України.

При цьому слід чітко уявляти собі, що упорядкування законодавства через моніторинг є важливою складовою правової, адміністративної та судової реформ в Україні. Дослідження також підкреслює, що результати моніторингу можуть допомогти інститутам всіх гілок державної влади

здійснити самоаналіз своєї діяльності з реалізації державно-владних повноважень, але вказує на невизначеність і необхідність державного вивчення та практичних висновків у сфері моніторингу правозастосовної практики. Розвиток та системне впровадження моніторингу правового простору в Україні може стати ключовим чинником для зміцнення правової системи та забезпечення її відповідності вимогам сучасного суспільства.

2.2 Види правового моніторингу та їх класифікація

Видається, поглянути на правовий моніторинг як на узгоджену систему і, у свою чергу, уможливити проведення поглибленого аналізу окремих його складових, дозволить проведення класифікації його видів, особливу актуальність якої диктують реалії сьогодення. Адже значення класифікації полягає не тільки в тому, що вона забезпечує систематизацію накопичених знань у праві, але й у тому, що сприяє правильному вживанню понять та термінів, допомагає усунути неоднозначність у категорійному апараті правової доктрини. Складність же проведення класифікації видів правового моніторингу полягає у тому, що в сучасних наукових підходах до їх класифікації спостерігається певна неоднорідність та відсутність чіткої позиції щодо критеріїв її проведення, що пояснюється їх багатоманітністю. При цьому, хоча уніфікація видів правового моніторингу згідно «строгих критеріїв» є завданням надзвичайно складним, все ж таки класифікувати їх за певними групами вбачається можливим.

Так, М.О. Лисенко вважає, що за об'єктом дослідження правового моніторингу можна виділити моніторинг проектів нормативно-правових актів, чинних нормативно-правових актів; за юридичною силою нормативно-правових актів – правовий моніторинг законів та

підзаконних нормативно-правових актів; в залежності від суб'єкта здійснення моніторингу – державний, який в свою чергу поділяється на моніторинг, що здійснюється судовими органами, центральними органами виконавчої влади, іншими органами державної влади, яким відповідно до законодавства надано повноваження суб'єктів нормотворення (наприклад, державні колегіальні органи) та громадський; якщо розглядати правовий моніторинг як пасивну форму контролю – відомчий та міжвідомчий [78, с. 102].

У світлі наведеного необхідно констатувати увагу на класифікації видів правового моніторингу за такими класифікаційними критеріями:

- в залежності від групи нормативно-правових актів – комплексний і галузевий правовий моніторинг;
- за часом дії нормативно-правових актів – ретроспективний, поточний, перспективний;
- за суб'єктним складом – державний та громадський;
- за тривалістю проведення – оперативний моніторинг (спостереження з метою виявлення недоліків, що перешкоджають його реалізації), плановий (спостереження з метою виявлення колізійних положень, що створюють труднощі у правозастосовній діяльності), постійний (здійснюється безперервно), вибіркового (здійснюваний стосовно окремого проекту або нормативно-правового акта або окремої його частини, статті) та тимчасовий (здійснюється у межах певного проміжку часу).

- за спрямованістю результатів – внутрішній та зовнішній;

Ще одним класифікаційним критерієм є етап правового регулювання. Відповідно до вказаного критерію прийнято розрізняти допроектний моніторинг та моніторинг правозастосування. Так, у разі необхідності здійснення моніторингу на етапі встановлення та

визначення потреб у правовому регулюванні, тобто перед підготовкою проектів нормативно-правових актів, здійснюється допроектний моніторинг, основною задачею якого є дослідження суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. У тому ж випадку, коли здійснюється оцінка ефективності вже прийнятих нормативно-правових актів, метою якої є визначення ступеню реалізації та втілювання у дійсність державної волі, використовується моніторинг правозастосування.

За колом «об'єктів правового моніторингу його прийнято поділяти на загальний, галузевий та точковий. Загальний моніторинг, як правило, здійснюється з метою отримання інформації щодо законодавства в цілому. Галузевий моніторинг основною своєю задачею встановлює також отримання інформації, проте, на відміну від загального, – інформації щодо практики застосування нормативних актів у визначеній сфері правового регулювання. Оцінка ж конкретного нормативно-правового акта (або його частини) реалізовується завдяки застосуванню точкового моніторингу» [51, 242].

Беручи до уваги масштаб сфери реалізації правового моніторингу, можна виокремлювати такі його види: моніторинг, що здійснюється у масштабі всієї країни, на території певного регіону, в межах муніципального утворення або певній сфері державного управління.

Між тим, класифікація правового моніторингу в юридичній літературі не є сталою, так як багатоманітність суб'єктів та об'єктів правового моніторингу зумовлює достатньо широке коло його класифікації, тому кожен науковець трактує зі своєї точки зору [57, с. 145].

Видами правового моніторингу, які виокремлюються із доктринальних та нормативних джерел є:

1) «за напрямками: суспільних відносин; нормативно-правових актів; правового простору; правового поля; реалізації права законодавчої ініціативи; правотворчості; правореалізаційної та правозастосовної практики; муніципальної правотворчості; корпоративний; адміністративно-юстиційний, договірних зобов'язань держав-членів Ради Європи; виконання рішень Європейського суду з прав людини. Без заперечно, що зазначений перелік правового моніторингу за напрямками є неповним і його можна істотно доповнити;

2) залежно від стадії правового регулювання: а) передпроектний (має місце перед підготовкою проекту нормативно-правового акта); б) правореалізаційний (здійснюється у процесі фактичного втілення нормативно-правового акта);

3) за об'єктами: а) загальний (охоплює собою реалізацію усієї системи нормативно-правових актів); б) галузевий (стосується нормативно-правових актів у певній галузі права та законодавства); в) точковий (з'ясовується якість та ефективність реалізації конкретного нормативно-правового акта, його певної частини або частин, окремих норм права);

4) за критерієм тривалості: а) постійний (безперервний); б) тимчасовий (із визначенням часу проведення); в) оперативний (реалізується у разі виявленої необхідності);

5) залежно від суб'єктів здійснення: а) національно-правовий (здійснюється національними суб'єктами); б) міжнародно-правовий (здійснюється міжнародними суб'єктами, наприклад, Управлінням Верховного комісара ООН з питань біженців)» [4].

Правовий моніторинг також варто класифікувати за «об'єктом, виділяють такі види:

- галузевий (проводиться у межах галузі права чи групи однорідних суспільних відносин, якими охоплюється регулювання схожих за змістом об'єктів правового регулювання);
- комплексний (об'єднує декілька актів або об'єктів правового регулювання);
- відокремлений (проводиться щодо одного акта або у межах одного об'єкта правового регулювання);
- тематичний (об'єднує декілька актів або об'єктів правового регулювання за одним тематичним напрямом)» [85].

Класифікувати правовий моніторинг можна також за суб'єктами, виокремлюємо державний, який здійснюється безпосередньо державними органами та громадський, який здійснюється громадськими установами та організаціями.

Громадський моніторинг має важливе значення в публічному адмініструванні. В Законі України «Про публічні закупівлі» передбачено «... здійснення громадського контролю щодо публічних закупівель через вільний доступ до всієї інформації, яка підлягає оприлюдненню, до аналізу та моніторингу інформації, розміщеної в електронній системі закупівель, а також шляхом інформування через електронну систему закупівель або письмово органів, уповноважених на здійснення контролю, про виявлені порушення законодавства у сфері публічних закупівель та недоліки роботи електронної системи закупівель. Хоча основна діяльність з проведення моніторингу закупівель покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, та його територіальні органи, проте роль громадських інституцій в цьому питанні є вкрай важливою» [62].

Залежно від етапу правового регулювання прийнято розрізняти допроектний моніторинг та моніторинг правозастосування. Отже, в тому випадку коли необхідне здійснення моніторингу на етапі встановлення та визначення потреб у правовому регулюванні, тобто перед підготовкою проектів нормативно правових актів, то здійснюється допроектний моніторинг, основною задачею якого є дослідження суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. В тому випадку, коли здійснюється оцінка ефективності вже прийнятих нормативно правових актів, метою якої є визначення ступеню реалізації та втілювання у дійсність державної волі, використовується моніторинг правозастосування.

За строком здійснення правового моніторингу науковці такі як Н.Р. Нижник та О.В. Муза пропонують наступні види:

- «... попередній (як приклад, до прийняття проектів законодавчих актів, що, у свою чергу, залежить від строків розгляду відповідних проектів у комітетах Верховної Ради України, але не пізніше винесення питання на розгляд у сесійній залі Верховної Ради України);
- поточний, який, у свою чергу, може поділятися на: а) обов'язковий (здійснюється протягом дії відповідного законодавчого акта після набрання ним чинності, за винятком тих, які обмежені у дії темпорально) та б) факультативний (за планами роботи відповідних суб'єктів, які проводять науково-експертну діяльність із моніторингу законодавства або на яких покладено підготовку основних напрямів державної та правової політики, у зв'язку з чим виникає потреба у проведенні разового моніторингу законодавства з окремо взятих питань);
- оперативний (як приклад, у перший рік дії законодавчого акта або в інші строки, які обумовлюються сферою дії відповідного закону);

– наступний (як правило, за відповідний проміжок часу або після припинення чинності, а також залежно від виконання відповідних державних цільових програм, концепцій та інших документів програмного характеру, на виконання яких прийнято відповідні законодавчі акти, а також, якщо необхідність у проведенні такого моніторингу виникає у зв'язку із погіршенням стану правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин)» [96].

Ю.В. Градова виокремлює правовий моніторинг за тривалістю: оперативний, плановий, поточний, тимчасовий та вибірковий моніторинг. «Оперативний – проводиться протягом першого року дії конкретного нормативного правового акту; плановий проводиться щодо конкретного об'єкту правового моніторингу відповідно до плану роботи на встановлений період; поточний – безперервно проводиться суб'єктом правового моніторингу з питань, які належать до його відання; тимчасовий – у межах певного проміжку часу; вибірковий – стосовно окремого нормативного правового акту або його частини, статті» [34, с. 47].

Можна зазначити ще один критерій, за яким здійснюється класифікація правового моніторингу – це обсяг здійснення. На підставі застосування такого критерію, правовий моніторинг прийнято поділяти на загальний, галузевий та точковий.

Загальний моніторинг, як правило здійснюється з метою отримання інформації щодо законодавства в цілому.

Галузевий моніторинг основною своєю задачею встановлює також отримання інформації, проте, на відміну від загального, – інформацію щодо практики застосування нормативних актів у визначеній сфері правового регулювання. Оцінка конкретного нормативно правового акту

(або його частини) реалізовується завдяки застосуванню точкового моніторингу.

Наступним критерієм щодо якого здійснюється класифікація моніторингу можна зазначити масштаб сфери його реалізації. Відтак, необхідно виділити моніторинг, що здійснюється у масштабі всієї країни, на території певного регіону, в межах муніципального утворення або в певній сфері державного управління.

Ще одним критерієм, який потребує нашої уваги, внаслідок своєї значущості, є критерій часу, або так би мовити термін дієвості. Здійснюючи поділ за таким критерієм правовий моніторинг поділяється на постійний (дія якого є безперервною), тимчасовий (дія якого спостерігається в межах визначеного проміжку часу) та оперативний (дія якого виражена у період першого року застосування нормативно правових актів).

«Залежно від мети спостережень та ступеня охоплення територій в Положенні про моніторинг земель виокремлюють національний, регіональний та локальний види моніторингу» [131]. В контексті правового моніторингу національний стосується нормативно-правових актів органів державної влади, а локальний – органів місцевого самоврядування.

Особливу увагу, на наш погляд, необхідно приділити моніторингу проекту законодавчого акту, який доцільно поділити на такі підвиди: моніторинг законодавчої ініціативи; моніторинг законодавчої пропозиції; моніторинг правового поля; моніторинг законопроекту, моніторинг правового простору.

Моніторинг законодавчої ініціативи. «Якщо під законодавчою ініціативою розуміти право спеціально уповноважених органів і осіб ставити перед суб'єктом законодавчої діяльності питання про прийняття,

зміну або скасування закону, постановка якого є підставою для розгляду його парламентом, то моніторинг права законодавчої ініціативи у сучасних умовах потребує найбільшої уваги. Суб'єкти законодавчої ініціативи вносять на розгляд парламенту різні законопроекти, не узгоджуючи їх між собою. Запровадження моніторингу законодавчої ініціативи сприятиме вирішенню проблеми узгодження змісту, послідовності та прозорості реєстрації законопроектів» [164, с. 8].

Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить «Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України. Ця конституційна норма не передбачає відмінностей щодо змісту й обсягу наданого зазначеним суб'єктам права законодавчої ініціативи, їх треба вважати рівними. В інших статтях Конституції України визначаються законопроекти, подавати які до Верховної Ради можуть окремі суб'єкти права законодавчої ініціативи. Зокрема, законопроекти про внесення змін до Конституції України подають Президент України або не менш як третина чи дві третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (статті 154, 156), проект закону про Державний бюджет України на наступний рік подає Кабінет Міністрів України (частина друга ст. 96). Таке право здійснюється шляхом внесення до Верховної Ради: проектів законів, постанов; проектів інших актів Верховної Ради; пропозицій до законопроектів; поправок до законопроектів. До зазначеного підвиду моніторингу належать дослідження, що здійснюються суб'єктами законодавчої ініціативи під час роботи над законопроектом. Їх результати об'єктивно впливають на формулювання змісту проекту та документів, які в обов'язковому порядку додаються до законопроекту: перелік законів та інших нормативних актів, прийняття або перегляд яких необхідно здійснити для реалізації положень законопроекту в разі

його прийняття; пояснювальна записка, яка має містити: обґрунтування необхідності прийняття законопроекту, цілей, завдань і основних його положень та місця в системі законодавства; обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування закону після його прийняття; інші відомості, необхідні для розгляду законопроекту» [130].

Моніторинг правового поля – «здійснювана на постійній основі діяльність суб'єктів моніторингу правового простору з метою вивчення й оцінювання заповнення правового поля, випереджувального правового регулювання, виявлення наявності правових прогалин і колізій. Це, безперечно, діяльність з метою розробки пропозицій щодо перспективного планування правового регулювання суспільних відносин і усунення прогалин у законодавстві» [135]. До того ж під правовим полем розуміють сукупність суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню.

Моніторинг законодавчої пропозиції. Інститут законодавчої пропозиції широко застосовується у практиці нормотворчості зарубіжних країн через свою практичну нереалізованість у минулому відсутній у сучасній вітчизняній законодавчій процедурі. Щоправда, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про статус народного депутата» «... законодавча пропозиція є однією з форм реалізації права законодавчої ініціативи і вважаємо, що йдеться не про пропозиції до законопроектів. Порядок її внесення та розгляду має визначатися Законом про Регламент. Серед засобів реалізації права законодавчої ініціативи, законодавча пропозиція найтісніше пов'язана з моніторингом законодавства. Правова природа законодавчої пропозиції є дещо іншою, ніж законопроекту. Вона передбачає концептуальне обґрунтування необхідності прийняття закону, яке в обов'язковому порядку базується

на результатах моніторингу законодавства. Таким чином, усе, що стосується законодавчих пропозицій як форми здійснення права законодавчої ініціативи, повинно включати більшість елементів моніторингу законодавства, розробку чітких критеріїв до законодавчої пропозиції. Потрібен комплексний підхід на підставі спеціально розробленої науково-практичної програми моніторингу законодавства, який доцільно здійснювати із синтетичної позиції, тобто дослідження повинні проводитись не окремим суб'єктом законодавчої ініціативи, а всіма учасниками законотворчого процесу. Результати спільних (а не виключно міжвідомчих) консультацій – це підстава для суб'єкта законодавчої ініціативи сформулювати законодавчу пропозицію та внести її до парламенту» [53].

Моніторинг законопроектів. Детальна законодавча регламентація процесу розгляду законопроекту у Верховній Раді України свідчить про широке використання елементів механізму правового моніторингу на цій стадії законотворчого процесу. Відповідно до ст. 97 Закону «Про Регламент Верховної Ради України» «... на кожний законопроект, включений до порядку денного, Апарат Верховної Ради та головний комітет ведуть справу законопроекту, яка містить документи, внесені в порядку законодавчої ініціативи, у процесі розробки, розгляду, доопрацювання законопроекту, а саме: текст законопроекту, у тому числі альтернативний (альтернативні); всі супровідні документи; проекти рішень щодо розробки, доопрацювання, прийняття законопроекту. Усі проміжні редакції законопроекту, які вносилися на попередній розгляд, редакції на перше, друге, третє чи повторні перше і друге читання, пропозиції і поправки до законопроекту, внесені в установленому порядку, висновки та дані експертиз, інформаційних, наукових досліджень, виконаних щодо законопроекту за дорученням Верховної

Ради, висновки комітетів, пропозиції Президента – включаються до справи законопроекту. Моніторинг законопроекту не потрібно ототожнювати з правовою експертизою проекту нормативно-правового акту, незважаючи на те, що при підготовці правових висновків, безумовно, використовуються окремі прийоми загального моніторингу законодавства» [169].

Такі науковці, як Н.Р. Нижник та Муза О.В. виокремлюють наступний вид правового моніторингу, як моніторинг чинних законодавчих актів він розглядає «відповідні засади здійснення такого моніторингу охоплюються загальними положеннями про правовий моніторинг. Такий вид моніторингу законодавства здійснюється після набрання чинності законодавчими актами; входить до повноважень вищих органів державної влади та його результати є важливими під час підготовки нових проектів законодавчих актів» [96, с. 47].

Моніторинг суспільних відносин – система теоретичних і емпіричних методів, за допомогою яких досліджуються суспільні відносини, що потребують правового регулювання, зміни чи скасування правового регулювання. Діяльність суб'єктів моніторингу правового простору здійснюється на постійній основі з метою оцінювання ефективності правового регулювання суспільних відносин за певними показниками та розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання загальнодержавних відносин [104].

Моніторинг правового простору – виявляється у віднайдені й аналізі відомостей, необхідних для забезпечення найкращого стану правового простору. Питання, пов'язані із правопорядком, законністю, правосвідомістю, правовою культурою, юридичним персоналом, суб'єктами правотворчості, юридичною професією, освітою, наукою тощо моніторингом правового простору не охоплюються. Зазначені

питання порушуються до тієї міри, в якій це необхідно для оптимального здійснення моніторингу правового простору [43].

«Для вирішення зазначених проблем, сучасна юридична наука розробляє моніторинг правового простору, який представляє собою систему теоретичних і емпіричних методів дослідження, спрямованих на отримання інформації, необхідної для забезпечення його оптимального стану. При цьому моніторинг правового простору включає правовий моніторинг суспільних відносин, моніторинг законопроекту, моніторинг закону і моніторинг правозастосування» [43].

Певна група науковців класифікує правовий моніторинг за стадіями його проведення, а саме процесуальний моніторинг; виробничий моніторинг; системно-структурний моніторинг; контент-креативний моніторинг.

Процесуальний моніторинг є одним із видів правового моніторингу, який спрямований на спостереження та аналіз процедур, які використовуються в правозастосовній діяльності. Даний вид моніторингу зосереджений на перевірці дотримання гарантій процесуального права, справедливості, прозорості та ефективності правосуддя.

Процесуальний моніторинг охоплює різні етапи правозастосовного процесу, включає в себе досудове слідство, содові провадження, звичайно виконання рішень суду. На нашу думку до основних ознак процесуального моніторингу потрібно віднести:

- Прозорість та відкритість: процесуальний моніторинг забезпечує оцінку прозорості, відкритості та гласності судових процедур, досудових слідства тощо. Досліджується доступність інформації, публічність засідань, можливість сторін та громадськості брати участь у процесі.

- Гарантії процесуального права: правовий моніторинг спрямований на перевірку дотримання гарантій процесуального права,

таких як право на захист, право на справедливий процес, право на ефективні правові засоби тощо.

- Часові рамки та ефективність: правовий моніторинг спрямований на аналіз тривалості розгляду справи та дотримання встановлених процесуальних строків. Визначається ефективність правосуддя, шляхом оцінки продуктивності суддів, прокурорів, адвокатів та інших учасників процесу.

- Виконання рішень суду: правовий моніторинг охоплює інспектування процедур виконання рішень суду. Визначається чи виконуються рішення суду в строк та чи забезпечується їх реальне виконання.

Моніторингу судових процесів – це багатоманітний інструмент, що ним можуть скористатися «державні органи, групи громадянського суспільства та міжнародні організації, які ставлять перед собою завдання зі зміцнення справедливості, підвищення ефективності та забезпечення прозорості судових систем. Для підвищення результативності застосування цього інструменту організаціям слід пам'ятати про існування різних видів моніторингу судових процесів і складати програми, що враховують потреби системи правосуддя в конкретній ситуації в тій чи іншій країні. Моніторинг судових процесів набув широкого визнання як потужний інструмент підтримки процесу реформування судової системи. Шляхом систематичного збору достовірної інформації щодо того, яким чином проводяться судові процеси, ці програми мають на меті надання державам допомоги у розвитку ефективних судових систем, що забезпечують винесення рішень у справах відповідно до принципу верховенства права та міжнародних стандартів справедливого судового розгляду» [86, с. 16].

Процесуальний моніторинг допомагає забезпеченню справедливого та ефективного правосуддя, виявлення недоліків у процедурах та розробці пропозицій щодо поліпшення.

Виробничий моніторинг цей вид правового моніторингу включає систематичне спостереження за усіма етапами виборів, від підготовки до проведення та оголошення результатів.

Влучно зазначив В.М. Ємельянов, що «моніторингова діяльність виборчого процесу набуває активного розвитку в сучасній Україні, з'являються нові тенденції, котрі потребують аналітичного осмислення. Моніторингова діяльність виборів лише таким шляхом можна побачити реальні зміни в нашому суспільстві, що стали результатом останніх виборів. Моніторинг виборів – це система збору інформації щодо виборчого процесу із використанням базових індикаторів, система оцінки станів і тенденцій розвитку, контролю за ходом процесів з метою запобігання, подолання або мінімізації небажаних тенденцій і наслідків їх розвитку, а також прогнозування. Метою громадського моніторингу є встановлення відповідності об'єкта моніторингу до очікувань громадськості, загальноприйнятих у суспільстві норм, цінностей і стандартів, чинного законодавства, міжнародних правових документів тощо» [48].

О.Б. Ярош проаналізувала моніторинг виборчого процесу:

- «Моніторинги виборів проводяться у кожній країні, однак незважаючи на їх універсальність, мають специфіку у кожній країні, оскільки залежать від виборчих норм, процедур, різновиду виборчої системи та ін. Моніторинги міжнародних організацій мають більш уніфікований характер, оскільки спираються на вимоги з дотримання демократичності за міжнародними документами.

- Гендерні моніторинги виборів стають постійною практикою організацій, які займаються гендерною тематикою або складовою загального моніторингу виборів спеціалізованих, так званих, «виборчих» організацій (ВГО «КВУ», «ОПОРА», ІАЦ «RATING Pro»), що свідчить про розвиток громадянського суспільства та розвиток активістської виборчої культури громадян в Україні.

- Гендерні моніторинги виконуються як мережевим способом, так і коаліційним, містять не лише кількісні, але і якісні критерії, що поглиблює їх аналітичну складову та цінність.

- Гендерні моніторинги, як і будь-які інші моніторинги виборів, мають адвокаційний, інформаційний, просвітницький та законотворчий вплив на виборчі процеси» [163, с. 322].

На наш погляд, доцільно також класифікувати моніторинг нормативно-правових актів. Відповідно до галузей права можна визначити моніторинг норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, господарського, трудового, міжнародного та ін. Також варто зазначити таку класифікацію моніторингу нормативно-правових актів як за об'єктом, а саме моніторинг норм Конституції України, Кодексів України, законів України, постанов Верховної Ради України, Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, накази міністерств, рішень органів місцевого самоврядування, актів інших органів і їх посадових осіб.

Після дослідження галузевого моніторингу та моніторингу законодавства професор Н.Р. Нижник пропонує наступним етапом на рівні теоретичного обґрунтування здійснення такої науково-експертної діяльності має бути впровадження секторального правового моніторингу.

Слово «сектор» означає: частину круга, обмежену дугою і двома радіусами; ділянку, обмежену радіальними лініями; частину певної

площі; ділянку, район. Тобто, виходячи із такого тлумачення слова «сектор», слід дійти думки, що мова йде про певну частку (частину) в єдиному цілому.

Тому секторальний правовий моніторинг пропонуємо розглядати, як:

1. *Самостійний вид правового моніторингу*, який передбачає науково-експертний аналіз ефективності та дієвості норм права, які регулюють конкретну групу суспільних відносин. Це відкриває можливість спеціалізованого підходу, залучення фахівців із відповідної галузі юридичних знань та глибше вивчення конкретного правового контексту.

2) *Складову частина моніторингу законодавчих актів*, за допомогою якого можна визначити його функція виявлення прогалин та колізій у правовому регулюванні окремих видів суспільних відносин, сприяючи врахуванню специфіки секторального підходу в оцінці та аналізі.

3) *Субсидіарна складова конкретного виду правового моніторингу*, відкриває можливість для проведення досліджень ефективності застосування правових норм в окремих сферах суспільних відносин, пов'язаних із загальним тематичним напрямом основного виду правового моніторингу. Такий підхід дозволяє глибше розуміти вплив правових норм на конкретні сфери життя суспільства.

Розуміння секторального правового моніторингу служить лише початковою спробою визначити теоретичні аспекти, що виправдовують необхідність його подальшого розвитку та практичного впровадження. Автори стверджують, що впровадження секторального правового моніторингу може виявитися ефективним засобом для подолання недоліків у теорії права, пов'язаних із фокусуванням лише на предметі та методі правового регулювання. Зазначається, що секторальний підхід дозволить уникнути підміни предметів регулювання в суміжних суспільних відносинах

та врахувати тенденції стосовно поєднання імперативних і диспозитивних елементів правового регулювання.

Науковці, такі як Н.Р. Нижник та О.В. Муза, вказують на потенційні переваги секторального підходу в моніторингу законодавчих актів. Зокрема, вони відзначають, що такий підхід сприятиме систематизації колізій і прогалин у правовому регулюванні конкретних сфер суспільних відносин, формуванню плану законопроектної діяльності парламенту за секторальною ознакою, оптимізації структури парламентських комітетів та інших органів Верховної Ради. Вони вважають, що цей підхід може сприяти оновленню вимог до учасників законотворчої діяльності та загалом поліпшенню законотворчого процесу в державі [96].

Варто підкреслити, що необхідність формально-правового визначення видів моніторингу законодавства на законодавчому рівні, включаючи секторальний моніторинг, з метою підвищення якості законодавчих актів. Це може стати ключовим етапом у покращенні законотворчого процесу та забезпеченні ефективної діяльності органів державної влади в контексті прагнення до сучасних стандартів управління правовими відносинами.

Досліджується також така класифікація правового моніторингу як: внутрішній, тобто такий який здійснюється усередині суб'єкта та зовнішній такий результати якого виконуються поза межами того суб'єкта моніторингу, яким він здійснюється.

«Аналогічна класифікація визначена в Порядку моніторингу стану розроблення (реалізації) державних інвестиційних проектів, що затверджений Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 25.10.2016 року № 1785. Внутрішній моніторинг проводиться відповідальним виконавцем/балансоутримувачем державного інвестиційного проекту та головним розпорядником коштів державного бюджету шляхом збору, систематизації та аналізу фактичних даних щодо

стану розроблення (реалізації) проекту, а зовнішній моніторинг проводиться Мінекономрозвитком шляхом аналізу інформації щодо стану розроблення (реалізації) державних інвестиційних проектів, поданих головними розпорядниками» [18, с. 146–149].

Н.Р. Нижник також підтримує дану класифікацію правового моніторингу:

- «внутрішній (здійснюється структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України для внутрішнього моніторингу за якістю законодавчих актів на етапі законотворчого процесу та їх ефективного застосування на практиці);

- зовнішній (здійснюється структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України для співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, вищими посадовими особами держави з метою оголошення стану законодавчої діяльності Верховної Ради України, проведення консультацій із удосконалення законодавства України; такий вид правового моніторингу проводиться також іншими суб'єктами – вищими органами державної влади, центральними органами виконавчої влади, громадськими об'єднаннями з метою виконання покладених на них завдань та функцій)» [97, с. 53].

Особливого значення набуває поєднання результатів внутрішнього та зовнішнього моніторингу законодавства України, оскільки це дасть можливість підвищити рівень взаємовідносин Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу за двома напрямками:

- перший – із Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади, що відповідно трансформує моніторинг законодавства у державно-владну діяльність та сприятиме підвищенню якості проектів законодавчих актів й узгодженню

суперечливих позицій між органами різних гілок влади з питань правового регулювання окремих суспільних відносин;

– другий – із громадськими об'єднаннями, що дасть можливість надати діяльності із правового моніторингу ознак суспільної діяльності із залученням незалежних експертів з питань удосконалення напрямів правового регулювання різних суспільних сфер та посилити в цілому законотворчий процес. Такий підхід відповідає європейській практиці залучення громадськості до обговорення та прийняття парламентами законодавчих актів [95].

Системно-структурний моніторинг даний вид моніторингу дозволяє розуміти взаємозв'язки, причино-наслідкові зв'язки та вплив системних факторів на результати та ефективність. В даному виді використовуються такі принципи та підходи як системний підхід, який передбачає розгляд системи як цілісної та взаємозв'язаної системи компонентів; структурний аналіз, виявлення ключових показників та прогнозування.

Згідно з положеннями ст. 103 Закону про Регламент законопроект направляється на «... наукову (до першого читання), юридичну (до всіх наступних читань) чи іншу експертизу, проведення інформаційного чи наукового дослідження. Предмет і мета експертизи, пошуку, дослідження повинні бути чітко визначені. Остаточна юридична експертиза і редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акту Верховною Радою України в цілому. Окремі законопроекти можуть направлятися для одержання експертних висновків до Кабінету Міністрів України, відповідних міністерств, інших державних органів, установ і організацій, а також окремих фахівців» [85].

Я.О. Берназюк досліджує колізії у законодавстві та визначає, що вони являють собою «наявність невідповідності (різних за змістом

правил поведінки), суперечності (протилежних за змістом приписів) або певної неузгодженості (частково неоднакових за змістом приписів) між чинними нормами різних актів законодавства або нормами одного акта, що регулюють одні і ті ж самі суспільні правовідносини. Досліджуючи дане питання можна виокремити ще один вид правового моніторингу як колізійний моніторинг. Колізійний моніторинг здійснює перевірку нормативно-правових актів щодо відповідності до Конституції України та іншим актам, які мають вищу юридичну силу для того щоб виявити колізії» [19, с. 138].

Т.О. Анцупова виокремлює два основні види моніторингу Ради Європи залежно від його предмету: «... моніторинг зобов'язань, які держави беруть на себе при вступі до Ради Європи та моніторинг договірних зобов'язань держав-членів Ради Європи. Класифікація моніторингу залежно від предмету, на її погляд, є найбільш змістовною та включає в себе всі інші підвиди моніторингу Ради Європи, а саме: за формою (юридичний і політичний); за колом суб'єктів, які здійснюють моніторинг (моніторинг Комітету Міністрів Ради Європи, моніторинг Парламентської Асамблеї Ради Європи, моніторинг Генерального Секретаря Ради Європи, моніторинг Конгресу місцевих та регіональних влад Європи та моніторинг інших інституцій, створених на основі часткових угод або актів статутних органів). Слід зауважити, що цей вид моніторингу може бути тематичним, або орієнтованим на певну державу; за напрямками діяльності Ради Європи (демократія, права людини, верховенство права)» [4 с. 164].

І.І. Онищук зазначає наступні критерії об'єднання різноманітних розумінь правового моніторингу у певні види є:

1) методологічна сутність та спосіб обґрунтування (метод пізнання та контролю якості нормативно-правового акта); алгоритми дій

щодо визначення пріоритетів, планування, методів збору інформації, перехресної перевірки інформації, звітності, аналізу інформації);

2) соціально-змістовна природа (форма оцінювання ефективності механізму правового регулювання; інформаційно-оцінний інститут);

3) приналежність до сфери правової діяльності (спеціальна діяльність державних органів та інших суб'єктів правового моніторингу; регулярне узагальнення та систематизація правової інформації з метою оцінювання, аналізу, прогнозу стану й динаміки законодавства);

4) інструментальне призначення (засіб вироблення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства й правозастосовної практики; канал зворотного зв'язку між НПА та результатами їх дії; система інформаційних спостережень) [108].

На наш погляд доцільним також буде класифікація правового моніторингу в залежності його спрямованості та мети, а саме:

1) Експертний моніторинг – може включати в себе вивчення практики застосування законодавства та виявлення негативних наслідків, які можуть виникати в результаті неправильного застосування закону.

2) Законодавчий моніторинг – виявляється у контролі за процесом розробки та прийняття законодавчих актів, а також вивченні їх впливу на правову систему.

3) Судовий моніторинг – спрямований на вивчення судової практики в частині дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також на виявлення порушень закону в судових рішеннях.

4) Моніторинг прав людини – спрямований на вивчення стану дотримання прав людини і громадянина, виявлення порушень та недоліків в законодавстві, пов'язаних з захистом прав людини.

«Управління верховного комісара з прав людини визначає моніторинг прав людини як: ... широкий термін, що описує активне

збирання, перевірку й безпосереднє використання інформації для вирішення проблем з правами людини. Моніторинг прав людини включає збирання інформації про інциденти, спостереження за подіями (виборами, судовими процесами, демонстраціями тощо), відвідання таких об'єктів, як місця утримання й табори біженців, проведення переговорів з органами влади для отримання інформації і виправних та інших наступних дій. Моніторинг прав людини включає заходи з оцінки, збору фактів та іншу роботу на місцях. Крім того, моніторинг має часовий вимір – він завжди триває досить довго» [174].

«Головна задача моніторингу – не допустити й попередити порушення прав людини. Для цього при моніторингу прав людини вивчають можливі причини порушень, пропонують рішення і заохочують підзвітність. Моніторинг прав людини здійснюють державні органи, зокрема, національні служби омбудсменів та національні інститути з прав людини, а також регіональні та міжнародні інститути, такі, як правозахисні та міжнародні організації. Моніторинг прав людини міжнародними та місцевими неурядовими організаціями – це додатковий механізм захисту прав людини, що є найпершим обов'язком держави» [134].

5) Моніторинг правопорядку – спрямований на вивчення стану правопорядку в країні, виявлення порушень правил поведінки громадян та виявлення проблем, які є на перешкоді забезпеченню правової безпеки.

7) Моніторинг захисту прав інтелектуальної власності – спрямований на вивчення стану дотримання прав на інтелектуальну власність, виявлення порушень та недоліків в законодавстві, пов'язаних з захистом цих прав.

Зустрічається різноманітна класифікація правового моніторингу, більшість науковців розглядають: за об'єктом, за суб'єктом, за тривалістю дії. Також можна дослідити більш рідкісні види правового моніторингу, як то колізійний, антикорупційний тощо. Певна річ, що розглянуті види правового моніторингу не є кінцевими. Класифікація правового моніторингу може поповнюватись у зв'язку з розширенням чи об'єму чи суб'єктів, які його здійснюють, оскільки дані елементи можуть бути взаємопов'язаними.

Наостанок акцентуємо увагу на необхідності запровадження в нашій країні системи правового моніторингу як засобу підвищення ефективності дії законодавства та організації його застосування. Функціонування ж цієї системи можливе лише за умови її інституціонального оформлення в законодавстві як виду державної діяльності. З огляду на зазначене перспективним напрямком подальших досліджень у даній сфері є визначення методології правового моніторингу, способів оцінювання і використання його результатів, розроблення механізму реалізації правового моніторингу.

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ

3.1 Функції та завдання правового моніторингу

Функції правового моніторингу відіграють важливу роль у забезпеченні ефективності правової системи та додержанні прав людини.

Функції правового моніторингу – це головні напрями його здійснення, які відображають його сутність та соціальне призначення. Є усі підстави виокремлювати такі функції:

1) спостереження, «здійснюється за сутністю, змістом, соціальним призначенням та формою діючого нормативно-правового акта або його окремих норм. При цьому інформація, яка накопичується у процесі спостереження, може бути не тільки правовою, але й характеризуватися економічними, соціальними, ідеологічними та іншими властивостями» [68];

2) контрольну. Враховуючи, що «контроль – перевірка відповідності контролюваного об'єкта встановленим вимогам; перевірка, облік, спостереження за чим-небудь; установи, особи, що перевіряють діяльність будь-якої іншої організації або відповідальної особи, звітність тощо» [26] можна із повною впевненістю стверджувати, що контрольна функція правового моніторингу полягає у перевірці, обліку, спостереженні, організації звітності за якістю та ефективністю нормативно-правових актів та норм права, що у них викладені;

3) інформаційну. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-XII регламентує, що «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [133]. Враховуючи це, інформаційна функція правового моніторингу полягає у накопиченні, збереженні та забезпеченні можливості користуватися відомостями та

даними про ефективність та якість нормативно-правових актів та норм права, що у них викладені;

4) «аналітичну, що реалізується шляхом, насамперед, методів аналізу та синтезу, в результаті застосування яких виводиться оцінка якості та ефективності нормативно-правового акта, окремих норм права, тобто встановлюється рівень їх спрямованості на досягнення соціально корисних результатів та забезпечення умов для реалізації громадянами, органами, організаціями, іншими соціальними інституціями своїх прав, свобод, законних інтересів та обов'язків;

5) прогностичну, сутність якої у передбаченні шляхів подальшого розвитку нормативно-правових актів, правового регулювання та правової системи України, можливості формулювати висновки про те, яким буде їх подальший стан в найближчій або віддаленій перспективі. Без заперечно, що прогнозування повинно ґрунтуватися на перевірених фактах, мати належне наукове підкріплення і може оформлюватися у вигляді гіпотези, припущення, концепції» [68].

6) планову, яка стає більш наочною, якщо врахувати, що «планування – процес розробки планів, одна з функцій управління, яка полягає у визначенні послідовності здійснення наміченої на конкретний (середньо- та довгостроковий) період програми дій (розвитку) конкретного об'єкта (явища, предмета, колективу, підприємства тощо) з зазначенням її мети, змісту, обсягів, методів і засобів, строків виконання та ін.» [162]. Можна зазначити, що сутність планової функції правового моніторингу визначається в логічному передбаченні порядку його здійснення, оптимальному розподілі і використанні методів, засобів, прогнозуванні кінцевих та бажаних результатів;

7) оціночну. «Відповідно до Наказу Державного комітету статистики України «Про затвердження Методики оцінювання показників за

результатами поточних обстежень підприємств із питань статистики праці» від 16 березня 2011 року № 64 оціночна функція (оцінник) – це правило або співвідношення (формула) для оцінювання показника з використанням даних обстеження. Однак слід розрізняти поняття оціночна функція та оцінка, оскільки «оціночна функція – це функція вибірки, тоді як оцінка є її значенням, знайденим на основі реалізації вибірки» [129].

Тобто оціночна функція правового моніторингу полягає у знаходженні та використанні якісних та кількісних показників та критеріїв, на підставі яких визначається якість та ефективність нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені [68, с. 99].

«Функції правового моніторингу слід здійснювати ще на проектному етапі законотворчості. У подальшому може бути здійснено постійний моніторинговий контроль за станом реалізації законодавчих актів, за наслідками їх правового впливу на стан і динаміку суспільних відносин, що дозволить визначити першочергові кроки на шляху забезпечення єдиного правового простору» [23].

Серед науковців-юристів немає єдиного підходу до визначення функцій правового моніторингу. На думку О.М. Макеєвої, функції правового моніторингу обумовлені метою та завданнями даного інституту. Системний характер правового моніторингу обумовлює прояв, взаємодію та взаємодоповнення таких його функцій, як: спостережної; контрольної; інформаційної; аналітичної; експериментальної; прогностичної. Авторка виділяють наступні:

- 1) спостереження (відстеження подій), аналіз нормотворення та правозастосування як процесу правильного чи такого, що відхиляється від певних стандартів;

2) інновація – виявлення та поширення позитивного досвіду, в тому числі з використанням експериментів, вироблення рекомендацій для нормотворчості, правозастосування та управління;

3) оптимізація – пошук моделей оцінювання правового регулювання, що знижують адміністративні бар'єри;

4) прогнозування розвитку правових явищ і управління; інформування – демонстрація процесу нормотворчості й правозастосування з певним ступенем транспарентності для законодавців, правозастосовувачів, контрольних органів, громадян;

5) систематизація – впорядкування зв'язків між нормами права, прямого й зворотного зв'язків суб'єктів нормотворення та прямого й зворотного зв'язків суб'єктів нормотворення та правозастосування;

6) критеріалізація – вироблення та коригування критеріїв, необхідних для розробки стандартів і регламентів, оцінювання правового регулювання [80].

О.М. Макеева досліджує одну з важливих, на нашу думку функцій правового моніторингу це інформаційна функція правового моніторингу. Дана функція звичайно ж тісно пов'язана з інформаційною функцією права. Потрібно зазначити, що саме право реалізовує інформаційну функцію зі конкретно юридичними завданнями та набуваючи інформаційної якості. В цьому знаходить прояв його соціальна природа, здатність впливати на волю, свідомість і психіку людини, реалізуватися через сприйняття людьми.

Інформаційна функція права полягає в інформуванні індивідів про їхні права та обов'язки. І.В. Антошиною визначено інформаційну функцію права як основну юридичну функцію права, яка діє постійно, без обмеження часових рамок та «реалізує себе через інформаційно-

правовий вплив на свідомість та волю людей, їх поведінку, забезпечуючи регулятивну, охоронну та виховну дію права» [3, с. 4].

Інформаційна функція правового моніторингу є «механізмом контролю за збором, аналізом та узагальненням інформації про стан законодавства; системою спостережень з метою аналізу й оцінювання якості нормативно-правових актів, їх ефективності. Інформаційна функція забезпечує інформаційні спостереження; інформаційно-оцінні дії з метою комплексної оцінки форм, змісту й реалізації нормативно-правових актів. Реалізація даної функції забезпечується діяльністю державних органів, що передбачає систематичне узагальнення та систематизацію правової інформації; алгоритмом дій щодо визначення пріоритетів, планування, методів збору інформації, перехресної перевірки інформації, звітності, аналізу інформації» [80, с. 179].

Можна погодитися з класифікацією функцій правового моніторингу, яку подає І.І. Онищук, який визначає такі функції:

- Спостереження є однією з головних функцій вся діяльність, яка пов'язана з прийняттям управлінських рішень у сфері правозастосування та нормопроєктування, повинна ґрунтуватися на всебічному спостереженні за об'єктом, в якому відбудуться певні зміни. До того ж саме якісні зміни говорять про те, наскільки вірно здійснювалося управління із застосуванням традиційних та інноваційних методів;

- контрольна функція практиці нормотворення слід виокремити контрольну функцію, здійснення якої дозволяє вести контроль над нормативно-правовими актами й, навіть, їх проектами. Дана функція, звичайно, нерозривно пов'язана з функцією спостереження. Вказані функції взаємопов'язані за напрямками реалізації алгоритму правового моніторингу. Функція контролю переважно настає за функцією спостереження. Підставами для правового реагування є виявлення:

фактів порушення процедури прийняття нормативно-правових актів; розбіжності змісту нормативно-правового акту з міжнародними стандартами прав і свобод людини й громадянина та нормативно-правового акту, що мають вищу юридичну силу;

- інформаційна є дуже важлива для всіх видів нормотворення: від законодавчої діяльності до підготовки й прийняття корпоративних правових приписів, та й усіх видів правозастосування.

- аналітична є однією з визначальних функцій правового моніторингу, зміст якої полягає у визначенні ступеня ефективності дії норм права на практиці, а також у виробленні пропозицій з метою підвищення ефективності реалізації нормативних приписів в майбутньому [113, с. 16].

Під механізмом реалізації аналітичної функції правового моніторингу слід розуміти сукупність взаємодоповнюючих і взаємодіючих елементів уповноважених суб'єктів. Аналітична функція здійснюється в певній послідовності за допомогою спеціальних засобів, прийомів, способів і методів технологічних дій і операцій, що забезпечують кінцевий результат аналітичної діяльності в рамках правового моніторингу [111].

Прогностична функція полягає в тому, що правовий моніторинг повинен прогнозувати на декілька кроків вперед розвиток законодавства, передбачати ймовірні наслідки впровадження певної норми в життя тощо [38].

Функція планування діяльності є також доволі важливою та складною, вона надає юридичній діяльності саме офіційності.

Оціночно-стимулююча функція реалізується за допомогою показників правової статистики. Сприяє зниженню навмисних помилок статистичного спостереження (порушень законності, в тому числі

укриття злочинів від обліку, незаконного затримання за підозрою в учиненні злочинів, арешту, проведення обшуку, виїмки, злочинів проти правосуддя та ін.) [170].

Н.М. Оніщенко наголошує, що «реалізація функцій права в інформаційній формі забезпечує доведення до широкого загалу державних дозволів та заборон, інформування про методи, засоби досягнення суспільно корисних цілей. Правова інформованість членів суспільства – необхідна умова функціонування правової системи» [114].

На сьогодні головне призначення правового моніторингу полягає в підвищенні якості законів, їх ефективної реалізації, що в підсумку має допомогти в процесі вдосконалення українського законодавства. Тому можемо стверджувати, що головна мета правового моніторингу – оптимізація правової системи. Правовий моніторинг, за своєю суттю, є елементом руху права і повинен супроводжувати нормативно-правовий акт від стадії зародження ідеї регулювання суспільних відносин до його прийняття і реалізації.

Деякі автори визначають завдання моніторингу на стадії законотворчості як процесу, що повинен забезпечити відповідність правових актів реальному життю і вимогам часу. Підкреслюють, що реагування законодавця на потреби суспільства є критичним для ефективного управління правовими відносинами. Також акцентується на необхідності прискореної реакції законодавства на динаміку змін у суспільстві, визначаючи правила поведінки, що відповідають сучасним викликам та розвитку країни.

Важливість та актуальність моніторингу на етапі законотворчості з метою забезпечення відповідності розроблюваного закону реальним умовам та потребам сучасного суспільства. Головною метою такого моніторингу є забезпечення максимальної адаптації норм закону до економічних, соціально-політичних, духовних, міжособистісних та інших суспільних відносин.

Особлива увага повинна бути приділена врахуванню потреб поступального розвитку країни, а також оперативній реакції законодавця на зміни в суспільстві.

Варто підкреслити, що моніторинг на етапі законотворчості є невід'ємною частиною ефективного управління правовою системою. Відзначається, що активна участь законодавця у відстеженні та аналізі соціальних та економічних тенденцій дозволяє не лише уникати виникнення колізій у правовому регулюванні, але й сприяє швидкій адаптації законодавства до змін у суспільстві, забезпечуючи відповідність його норм потребам та розвитку сучасного суспільства.

Ю.С. Бахтіна зазначає, що до «основних завдань правового моніторингу в публічному адмініструванні слід віднести:

- збір інформації щодо необхідності правового врегулювання суспільних відносин в сфері публічного управління;
- систематизацію нормативно-правових актів; - виявлення з метою подальшого усунення законодавчих недоліків (протиріч, прогалин, дублювань тощо);
- здійснення аналізу, оцінки і контролю за виконанням законів та підзаконних актів;
- вивчення зарубіжного досвіду у регулюванні певного кола суспільних відносин з метою запровадження у національну практику;
- планування та прогнозування подальших напрямків розвитку законодавчої діяльності;
- створення постійно діючої системи зворотного зв'язку між законодавцем і правозастосовцем;
- підвищення правової культури населення та подолання правового нігілізму шляхом залучення громадських інститутів до здійснення моніторингу законодавства та правозастосовної практики» [16].

До задач правового моніторингу можна віднести наступні:

- коригуючий вплив на систему законодавства України (виявлення колізій, дублювання в правовому регулюванні, визначення ефективності дій правових норм з метою удосконалення та систематизації законодавства);

- надання суб'єкту нормотворення об'єктивної інформації про тенденції та потреби правового регулювання відповідних суспільних відносин;

- виявлення тенденцій розвитку системи українського законодавства, узагальнення та аналіз закордонного досвіду розвитку нормативно-правової бази, з ціллю в подальшому розробити пропозиції з покращенням та вдосконалення української законодавчої діяльності;

- відслідковування ефективності нормативно-правового акту та практики його ревізування в процесах організації взаємодії всіх гілок влади між собою, з органами місцевого самоврядування, з корпоративними та приватними структурами та в сфері культури, з громадянами.

Досліджую правовий моніторинг потрібно визначити основні завдання. На наш погляд основними завданнями правового моніторингу є:

- спостереження за дотриманням нормативно-правових актів та норм права це одне з головних завдань, яке включає перевірку виконання нормативно-правових актів, чи правильно вони застосовуються і чи належним чином виконуються;

- виявлення порушень, а саме порушень права та свобод людини. Це може включати аналіз конкретних ситуацій, скарг громадян, статистичних даних та пошуку і виявлення недотримання прав;

- оцінка ефективності правової системи, за допомогою даного завдання правовий моніторинг сприяє оцінці ефективності правової системи та її інститутів. Це охоплює аналіз роботи судів, правоохоронних органів, органів державної влади та інших структур, що забезпечують дотримання права;

- розробка рекомендацій та пропозицій за допомогою даного завдання правовий моніторинг видає результати за якими можуть бути розроблені рекомендації та пропозиції щодо поліпшення правової системи, процедур та законодавства;

- свідомість громадян, правовий моніторинг має за завдання підвищувати правосвідомість, правову культуру громадян щодо захисту своїх прав та свобод. Це включає і освітні заходи, інформаційну кампанію та надання доступної інформації про права та процедури їх захисту.

Кожен науковець розкриває мету правового моніторингу по-різному.

І.І. Онищук називає мету та завдання даного виду юридичної діяльності, що відповідають його сутності, мета правового моніторингу як невід'ємної частини управлінського циклу полягає у забезпеченні зворотного зв'язку, виявлення потреб у регулюванні суспільних відносин, оцінки ефективності і результативності обраних методів правового регулювання.

В результаті правового моніторингу стає можливим відстежити сучасний стан законодавства, побачити дійсну картину його роботи, з'ясувати ті причини, по яких гальмується досягнення поставлених правових цілей, і на цій основі оцінити добротність правових норм і правового регулювання в цілому [102].

І.Д. Шутак вбачає, що «мета правового моніторингу полягає в забезпеченні ефективної дії циклу правового регулювання суспільних

відносин: від моменту надання юридичної сили правової норми до виявлення проблем її практичного застосування і вироблення шляхів подальшого вдосконалення» [158].

Л.Б. Васильчук зазначає, що «мета являє собою сукупність різних ідей і уявлень щодо явищ дійсності, вона відображає сучасний стан суспільства. У справі забезпечення верховенства конституції і законів України, однакового застосування нормативно-правових актів важливим є формування відповідної правової культури, поваги до закону, відповідної правосвідомості і правової грамотності. З метою вирішення сучасних проблем розвитку законодавства в Україні юридична наука має розробити концепцію правового моніторингу – систему теоретичних і емпіричних методів дослідження, спрямованих на отримання інформації, необхідної передусім для забезпечення якості законодавчих актів» [23].

Автор наступної концепції до основних цілей правового моніторингу відносять: «оцінку ефективності функціонування правової системи; систематизацію чинного законодавства; підготовку пропозицій щодо вдосконалення законодавства; створення постійно діючої системи зворотного зв'язку між суб'єктом нормотворчої діяльності та правозастосовцем. В якості кінцевої мети правового моніторингу пропонується розглядати створення ефективного механізму правотворчості і реалізації її результатів – нормативних правових актів, що відображає суспільні потреби на стадіях правотворчої діяльності щодо законодавчого забезпечення державної політики, підзаконної правотворчості, правозастосовної діяльності та здійснення правосуддя. Деякі положення даної концепції викликають дискусію, наприклад, передбачення «основних» цілей має на увазі і існування «додаткових», про які не йде мова в рамках згаданої концепції. Крім того так звана «кінцева» мета деякою мірою суперечить сутності правового

моніторингу, який має систематичний і постійно здійснюваний характер. Тобто навіть за досягнення кінцевої мети моніторингова діяльність має продовжуватись за встановленими параметрами» [13, с. 13–14].

Ціль правового моніторингу у сприянні послідовній, якісній та ефективній реалізації нормативно-правових актів та окремих норм права і досягненні бажаних результатів їх дії, систематичному вивченні і нагляді за процесом здійснення нормативно-правових актів і їх норм [49, с. 222–223].

Такі науковці як А.М. Колодій та В.М. Тернавська під «ефективною дією нормативно-правових актів, слід розуміти процес їх результативної реалізації, що відображається у якісному та ефективному врегулюванні та охороні правовими нормами суспільних відносин, фактів, подій, явищ, які відносяться до сфери життєдіяльності суспільства, держави та окремої особи. А тому процес забезпечення ефективності дії нормативно-правових актів передбачає існування і виділення певної сукупності його принципів. До яких, насамперед, слід віднести принципи:

1) дієвості, під яким розуміють реальність, фактичність та результативність врегулювання та охорони нормативно-правовими актами та нормами права, що у них викладені, суспільних відносин;

2) ефективності – означає, що мета і завдання, які висувалися до нормативно-правового акта та норм права, що у ньому викладені, вважаються досягнутими за обов’язкової умови, що очікуваний правовий ефект, засвідчений проведеним правовим моніторингом, є значно вищим, ніж затрати на розробку, прийняття, введення в дію, забезпечення нормативно-правового акта та норм права, що у ньому викладені;

3) доцільності, полягає у відповідності нормативно-правового акта та норм права, що у ньому викладені, конкретним суспільним

відносинам з урахуванням їх просторового та темпорального існування і розвитку, врахування характерних особливостей суспільних відносин, правових статусів суб'єктів, що потрапляють під дію нормативно-правового акта та норм права, що у ньому викладені;

4) послідовності. Реалізація нормативно-правового акта завжди повинна бути безперервною, тобто включати усі стадії його дії, а саме інформування про його положення, їх засвоєння, прийняття рішення про організацію реалізації, без посередню реалізацію, контроль, оцінку ефективності, планування мір по удосконаленню;

5) комплексності. Ефективна реалізація нормативно-правового акта можлива тільки за умови його забезпеченості комплексом матеріальних, юридичних, організаційних, фінансових, інституційних та інших заходів. Ігнорування якогось заходу не дозволить використати весь потенціал нормативно-правового акта;

6) системності, передбачає, що для забезпечення його ефективності необхідно враховувати вимоги норм інших нормативно-правових актів, що регулюють та охороняють однорідні або схожі суспільні відносини, а звідси слід погоджувати міри по їх виконанню. Ізольована реалізація одного нормативно-правового акта шкодить ефективності правового регулювання загалом;

7) загальності, означає, що у реалізації нормативно-правового акта повинні брати участь усі суб'єкти, що передбачені його нормами, а саме державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства та установи, об'єднання громадян, окремі громадяни, засоби масової інформації, тощо» [68].

В Україні на законодавчому рівні не закріплена мета та завдання правового моніторингу. Однак Міністерство юстиції України затвердило наказ щодо здійснення моніторингу діяльності місцевих центрів з

надання безоплатної вторинної правової допомоги. Це надає змогу підвищення якості роботи місцевих центрів, надання консультативної та методичної допомоги працівникам місцевих центрів у виконанні покладених на них завдань та функцій, сприяння прозорості при здійсненні заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників місцевих центрів,

На нашу думку, метою правового моніторингу буде саме спостереження, оцінка та аналіз дотримання права з метою забезпечення справедливості, прозорості та ефективності правової системи. Основні цілі правового моніторингу включають а себе:

- захист прав і свобод людини – це одна з головних цілей правового моніторингу полягає у захисті прав і свобод людини. Це охоплює гарантування та забезпечення дотримання конституційних прав, прав людини, соціальних, економічних та політичних.

- забезпечення верховенства права – дотримання правил та процедур, забезпечення рівного застосування закону, недискримінації та незалежності судової системи.

Здійснення правового моніторингу у контексті забезпечення верховенства права можливо у напрямках, що відбивають складові верховенства права. Відповідно до підходів Венеціанської комісії такими складовими визначено: «доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; рівність перед законом; влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; права людини повинні бути захищені; повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватених витрат та відстрочок; наявність справедливого суду;

держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права» [60].

Поліпшення законодавства та правової системи – це дозволить розробити рекомендації щодо поліпшення законів, процедур та практики застосування права.

Прозорість та відповідальність – це сприяє забезпеченню прозорості та відкритості в діяльності правоохоронних органів, судів, адміністративних органів та інших установ.

На наш погляд, фінальною ціллю правового моніторингу є створення ефективного механізму правотворення та реалізація його результатів – тобто якісний, без колізійний, нормативно-правовий акт, який відображає суспільні потреби на наступних стадіях:

- підзаконної правотворчості;
- правотворчої діяльності за законодавчому забезпеченні державної політики;
- правозастосовної діяльності;
- здійснення правосуддя.

До основної мети правового моніторингу відноситься: оцінка ефективності функціонування правової системи; систематизація діючого законодавства; створення постійно діючої системи зворотного зв'язку між суб'єктом нормотворчої діяльності та застосовником; підготовка припущень по покращенню законодавства.

Потрібно зазначити, що правовий моніторинг не можна здійснювати частинами, відриваючи від відносин у суспільстві, моніторингова діяльність має бути осмисленою та усвідомленою, збір інформації в процесі правового моніторингу не повинен бути поверхневим та формальним саме від цієї інформації буде залежить вся подальша діяльність аналізу та оцінки зібраного матеріалу.

3.2 Реалізація правового моніторингу

«В сучасному світі такі процеси як державотворення та правотворення необхідні для дослідження різних сфер життєдіяльності суспільства та держави. Є необхідність для розвитку та реформування правової системи України. Важливим юридичним інструментом для України є впровадження «правового моніторингу», який дозволить стежити та контролювати якість та головне ефективність законодавства, а також у сфері реалізації права допоможе ставити цілі та отримувати якісний результат» [54].

Реформування правової системи насамперед пов'язується з нагальною необхідністю проведення модернізації трьох основних її напрямків: конституційного, законодавчого та судового. Усі ці напрями тісно взаємопов'язані, адже, приміром, судове реформування неможливе без створення відповідної законодавчої бази, а втілення норм закону – без належного функціонування судової системи [149, с. 56]. Правовий моніторинг звичайно є необхідною умовою забезпечення верховенства закону, прав і свобод громадян, підвищення якості прийнятих політичних та правових рішень, зниження суперечливості законодавства, забезпечення стабільності правової політики, підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, впорядкування діяльності у сфері законотворчості, забезпечення єдиного правового простору держави, підвищення ефективності правозастосовної практики.

Механізм правового регулювання являє собою сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість та поведінку людей, то метою правового моніторингу є забезпечення ефективності втілення змісту правових норм у можливу правомірну поведінку особи шляхом усвідомлення індивідумом ціннісних

орієнтацій про право та формування позитивних мотивів правової поведінки. Саме цей факт знаходить пояснення у властивій праву тенденції досягнення максимальної визначеності юридичної регламентації суспільних відносин [7; 8; 22, с. 108].

«Правовий моніторинг сьогодні стає одним із пріоритетних напрямків державної діяльності, необхідних для ефективної організації публічного управління. І важливість його організації та запровадження в Україні переоцінити важко. Він дозволяє визначати пріоритетні напрями удосконалення вітчизняної правової системи, відстежувати позитивні та негативні наслідки застосування норм законодавства у правовій практиці, встановлювати стійкі зв'язки між законопроектною та законодавчою діяльністю й остаточним результатом» [93]. «Перед кожним законом або іншим нормативно-правовим актом з моменту набрання чинності постає питання ефективності, що виростає до рівня проблеми у рамках галузевого правозастосування або у масштабах діючого законодавства в цілому» [95, с. 23].

Зазначимо, що будь-яке моніторингове дослідження – доволі складний і тривалий процес, що потребує ґрунтовного підготування й ретельного дотримання певних правил, процедур і технологій [15, с. 142].

Як зазначив І.І. Онищук, правовий моніторинг має певний алгоритм, що включає в себе різноманітні етапи(стадії): 1) підготовчий етап, що передбачає постановку та конкретизацію його мети та завдань, кола суб'єктів, об'єктів та напрямків дослідження; 2) етап збору інформації здійснюється з метою узагальнення вихідних даних щодо об'єкта дослідження на основі відповідних інформаційних баз з урахуванням даних щодо існуючих нормативно-правових актів, актів право застосування та інших офіційних документів з необхідністю залучення

даних соціологічних досліджень; 3) етап безпосередньої моніторингової експертизи нормативно-правових актів на предмет відповідності їх норм положенням Конституції, загальновизнаним принципам, між народно-правовим актам та правилам юридичної техніки; 4) етап оцінки ефективності дії нормативно-правових актів(норм права), що базується на аналітико-оціночній діяльності та ґрунтується на системі показників різного роду інформації та можливості застосування різноманітних методів дослідження; 5) етап прогнозування потреби у правовому регулюванні; 6) заключний етап правового моніторингу, в межах якого формулюються висновки про якість нормативно-правових актів, виявляються відповідні прогалини та колізії в регулюванні та формулюються пропозиції та рекомендації щодо їх усунення та вдосконалення нормотворчої та право застосовної діяльності [112, с. 111; 156].

На думку А.М. Колодія та В.М. Тернавської, «моніторинговий процес включає в себе такі стадії: підготовчу; збору інформації; моніторингової експертизи; оцінювання ефективності дії нормативно-правового акта; прогнозування потреби у подальшому правовому регулюванні; кінцеву».

Автори вказують на важливі етапи та процеси, які слід враховувати під час організації та підготовки до проведення моніторингового дослідження. Можна зазначити, що підготовча стадія передбачає: 1. методологічні основи (акцентується увага на необхідності визначення методологічних основ проведення моніторингу. Це включає в себе вибір методів дослідження, збір та аналіз даних, а також встановлення критеріїв ефективності); 2. конкретизація мети та завдань (підготовча стадія передбачає конкретизацію мети та завдань моніторингу. Це важливий крок для чіткого визначення об'єкту та обсягу дослідження); 3. розподіл обов'язків та призначення

керівника (значення розподілу обов'язків між учасниками та призначення керівника моніторингової групи. Це сприяє ефективній організації роботи та координації зусиль); 4. напрямки дослідження та об'єкт моніторингу (зазначається важливість визначення напрямків дослідження та об'єкта моніторингу. Це визначає конкретний фокус та сферу діяльності моніторингу).

Системний та структурований підхід до підготовчої стадії моніторингу є важливим для успішного та ефективного проведення подальших досліджень у цій області.

На стадії збору інформації здійснюється збір первинної та вторинної інформації про об'єкт дослідження на основі даних, наявних у пошукових інформаційних базах, актів правореалізації та правозастосування, судових та адміністративних актів тощо.

«Стадія моніторингової експертизи нормативно-правового акта: 1) на предмет відповідності їх норм положенням Конституції України, міжнародним нормам та чинному законодавству України; 2) на предмет ясності, ефективності, точності, детальності, доступності викладу та застосування на практиці нових норм права; 3) на предмет наявності положень нормативно-правового акта, що сприяють проявам корупції» [128]; 4) на предмет антидискримінаційності в рамках публічного громадського обговорення проектів нормативно-правових актів [120]; 5) з точки зору відповідності даних актів правилам юридичної техніки, тощо.

Стадія оцінювання ефективності дії нормативно-правового акта включає: а) визначення цілей аналізованих норм права; б) застосування методів збору й обробки інформації про дію норм права; в) встановлення співвідношення фактичного та запланованого результату дії норм права,

а також цілей правового регулювання; г) змістовне тлумачення результатів проведеної оцінки.

«Стадія прогнозування потреби у подальшому правовому регулюванні. На основі результатів проведеного аналізу та оцінювання якості нормативно-правового акта, а також ефективності регулювання та охорони ним суспільних відносин здійснюється прогнозування розвитку ситуації у сфері, що досліджується. Відбувається моделювання майбутнього або майбутніх нормативно-правових актів, окремих правових інститутів та норм права. Створюється концепція нормативно-правового акта.

Кінцева стадія правового моніторингу, у процесі якої відбувається узагальнення висновків за результатами моніторингу, оформлення отриманих результатів, доведення їх до зацікавлених суб'єктів, інформування населення про результати правового моніторингу» [68].

Видається, правовий моніторинг повинен здійснюватися на різних рівнях та відповідно до поставлених завдань в межах законних повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування та звичайно й громадськими організаціями.

Не менш важливим, є врахування значення різноманітних засобів досягнення цілей правових норм і соціальної корисності самих норм, тобто можливість у процесі проведення правового моніторингу співвідношення поставлених завдань (цілей) та досягнутих результатів, які передбачалось законодавцем досягти. Останні можуть бути позитивними (корисними) і негативними (шкідливими), а отже, здатні характеризувати з такої точки зору окрему правову норму чи нормативно-правовий акт. Разом з тим потрібно враховувати той фактор, що по-перше, отримані результати (як позитивні, так і негативні) можуть бути законодавцем не передбачені, а по-друге, законодавство в напрямку

досягнення цілей правових норм є ефективним, але через великий обсяг негативних результатів виявляється соціально шкідливим чи не корисним для суспільства. Тому оцінка ефективності дії нормативно-правових актів як один з етапів процесу правового моніторингу не передбачає виключно оцінювання їх результативності, а включає такий важливий аспект, як оцінка соціальної корисності досягнутих результатів [22, с. 109].

У межах правового моніторингу, щодо ефективності дії нормативно-правовий актів, звичайно, необхідно враховувати й те, що в межах свого змістовного наповнення норми права повинні фіксувати лише реально існуючі можливості, вони не можуть відриватися від суспільної дійсності. Норми права повинні враховувати лише суспільні відносини, що вже існують, які достатньо сформовані та конкретно визначені, хоча ще і не отримали остаточного розвитку. Правовий моніторинг є важливим для розвитку та ефективного функціонування правової системи.

Слід вказати, що за останні роки в науковців збільшився інтерес до такого правового інституту як правовий моніторинг, підтвердженням вказаного являється захист докторської дисертації та кандидатських дисертацій, опублікування ряду наукових статей у фахових виданнях. При цьому, фахівці зауважують, що процес становлення моніторингової діяльності надто затягнувся в Україні. Як наголошує О.В. Богачова, «необхідно активізувати вивчення питання ефективності дії прийнятих законів шляхом моніторингу застосування законодавства та стану правозастосовної практики, розробки загальної методології здійснення моніторингу, його обов'язкового законодавчого закріплення з метою уніфікації та координації цієї діяльності» [20, с. 17].

Н.Р. Нижник зі своєї сторони, також зазначала про таку необхідність: «з метою вирішення сучасних проблем розвитку законодавства в Україні юридична наука має розробити концепцію правового моніторингу – систему теоретичних і емпіричних методів дослідження, спрямованих на отримання інформації, необхідної, передусім, для забезпечення якості законодавчих актів» [97, с. 54].

«Однією з основних причин такого становища можна назвати відсутність концепції Державної програми моніторингу ефективності застосування законодавства, визначеного на законодавчому рівні механізму його проведення та потужної організаційної структури, що практично змогла б його здійснювати у взаємодії з відповідними установами та організаціями» [83, с. 53].

П.С. Демченко вказує, що значення правового моніторингу у дослідженні вітчизняного законодавства в сфері реалізації політики кібернетичної безпеки полягає у прямій перевірці правових положень, завдання котрої націлені на визначення неточностей законодавчої техніки щодо визначення понять, якими апелює сфера кібернетики, окреслення об'єкта кібернетичної безпеки, кола суб'єктів забезпечення кібернетичної безпеки та їх завдань.

В аспекті розвитку сучасних інформаційних правовідносин та наявності все більш перспективних загроз та ризиків кібернетичної безпеки України, доцільним є застосування наступних підходів перевірки нормативно-правових актів: забезпечення чіткого формулювання юридичних понять щодо термінології, пов'язаної із забезпечення кібернетичної безпеки на основі впливу сучасних інформаційних технологій. Проведення характеристики стану розвитку соціально-інформаційних відносин в суспільстві. Утворення оптимальної системи законодавства, яка окреслює основні напрямки забезпечення

реалізації стратегії кібернетичної безпеки України на основі вищезазначених підходів. Оцінки поточного стану реалізації положень щодо забезпечення кібернетичної безпеки з урахуванням існуючих та перспективних загроз та ризиків [39].

Потрібно зазначити, що призначення правового моніторингу полягає в забезпеченні ефективного захисту прав та свобод людини та громадянина, в забезпеченні правової державності та правової культури в суспільстві. Основні завдання правового моніторингу полягають у виявленні порушень законодавства, ефективності та якості застосування законів та їх вплив на правову систему. Важливим є забезпечення взаємодії між органами державної влади та громадськістю у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

Призначенням правового моніторингу також полягає в забезпеченні правової стабільності та розвитку правової культури в суспільстві, а також підвищенні ефективності захисту прав і свобод людини та громадянина.

Реалізація правового моніторингу це важливий крок до забезпечення ефективного функціонування правової системи. Даний процес забезпечує систематичне та цілеспрямоване спостереження за виконанням норм права, виявлення, усунення прогалин та вдосконалення законодавства.

Потрібно зазначити, що реалізація правового моніторингу включає в себе етапи. У першому етапі необхідно визначити об'єкти та суб'єкти правового моніторингу, тобто норми, які будуть проходити спостереження, а також органи, установи чи організації, які відповідальні за здійснення моніторингу.

У другому етапі проводиться збір та аналіз інформації, саме про дотримання правових норм. Даний процес буде включати моніторинг діяльності урядових органів, судів, правоохоронних органів, організацій.

Отримана інформація буде підлягати аналізу для того щоб виявити проблемні сфери, а саме де порушуються правові норми, а також виявлення того що сприяє порушенню. Отримані результати сприяють для розроблення рекомендацій та заходів за допомогою яких буде вдосконалене законодавство та підвищення його ефективності.

Реалізація правового моніторингу потребує якісної експертизи, використання спеціалізованих методик та інструментів, а також зусилля держави, органів влади та громадян.

Правовий моніторинг є важливим механізмом контролю за додержанням прав людини, забезпеченням рівності перед законом та належної правової системи. Впровадження правового моніторингу допоможе підвищити довіру громадян правоохоронних органів, зміцненню верховенства права та розвитку справедливого суспільства.

Реалізація правового моніторингу можлива, на нашу думку тоді коли буде лише законодавчо оформлена. Необхідно прийняти закон про правовий моніторинг, тоді це дійсно буде ефективно для законодавчого процесу.

3.3 Перспективи розвитку правового моніторингу в Україні

У світлі конституційної реформи, в умовах постійних змін законодавчої бази з метою її наближення до вимог Європейського Союзу, очевидно, існує нагальна потреба більш прискіпливо, обдуманно приймати закони, оскільки поспішні рішення призводять до постійного внесення поправок, доповнень і як результату – прогалин, колізій чи дублювань правових норм. Все це позначається на низькій ефективності та дієвості законодавчих актів [30, с. 11].

«Разом із тим, сформовані в Україні підходи до оцінки результатів здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування своїх нормотворчих і правозастосовних функцій та повноважень зводяться до фрагментарного аналізу органами публічної влади, інститутами громадянського суспільства, засобами масової інформації системи українського законодавства, найбільш гострих проблем її відповідальності вимогам актуальності, дієвості з урахуванням динаміки зміни потреб країни, її відповідності загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права» [118].

Слід акцентувати увагу на тому, що реформування правової системи насамперед пов'язується з нагальною необхідністю проведення модернізації трьох основних її напрямків: конституційного, законодавчого та судового. Усі ці напрями тісно взаємопов'язані, адже, приміром, судове реформування неможливе без створення відповідної законодавчої бази, а втілення норм закону – без належного функціонування судової системи. Саме тому надзвичайно актуальним для України є необхідність дослідження проблем застосування нового юридичного інструментарію – правового моніторингу, що дозволяє контролювати якість та ефективність законодавства в умовах його динамічного розвитку, з'ясувати зв'язок між поставленими цілями та досягнутими результатами у сфері реалізації права.

І тут слід погодитися з М.В. Афанасьєвою, яка вказує, що у сучасних умовах регулювання суспільних відносин одного лише прийняття закону недостатньо. Правотворець має цікавитися результатами своєї діяльності, тому моніторинг якості законодавства та практики його застосування з метою виявлення недоліків і подальшого вдосконалення нормативно-правової бази має бути системною та постійною функцією органів публічної влади [6].

Так, сучасним інноваційним інститутом державного управління та розвитку громадянського суспільства став правовий моніторинг. На основі його результатів можуть своєчасно вироблятися, якісно використовуватися та ефективно реалізовуватися адекватні державні рішення, націлені на захист громадян [58]. Можна говорити і про новий вид юридичної діяльності – правовий моніторинг, який повинен стати функцією органів державної влади та інституту громадянського суспільства.

Зазначимо, що взаємодія державних органів та інститутів громадянського суспільства щодо проведення правового моніторингу в сучасній державі є знаковою. Адже надає змогу дослухатися та враховувати реакцію та думки громадськості, а також виступати з пропозиціями та рекомендаціями. Також допомагає забезпечувати не лише легальність, а й легітимність – що є ознакою громадського, демократичного суспільства та сучасної держави.

Між тим, на жаль, на теперішній час в Україні відсутнє ефективне використання правового моніторингу на всіх рівнях нормотворчої діяльності та прийняття правових рішень, у тому числі, моніторинг локальних правових актів органів місцевого самоврядування та органів державної влади.

Однак в сучасних умовах інформаційно-правового розвитку України «правовий моніторинг є необхідним для реалізації принципу верховенства права, підвищення якості прийнятих політико-правових рішень і транспарентності правотворчої діяльності, зниження рівня суперечливості законодавства, досягнення стабільності правової політики, підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, впорядкування діяльності у сфері законотворчості,

забезпечення єдиного правового простору держави й підвищення ефективності правозастосовної практики» [80, с. 176].

Потрібно зазначити, що правовий моніторинг не є новим для демократичних країн. Моніторинг законодавства застосовується таких державах як Великобританія, Франція, Італія, Німеччина та ін. Як стверджують зарубіжні дослідники, інституціоналізація надає певні переваги: сприяє врахуванню методологічних аспектів і вимог на стадії підготовки нормативно-правового акту; гарантує доступність необхідних фінансових і кадрових ресурсів; забезпечує оптимальну синхронізацію оцінки з процесом прийняття законодавчого рішення і, таким чином, оптимізує інтеграцію результатів оцінки в цей процес.

Видається, можна і треба скористатись й зарубіжним досвідом з цього питання. Досвід провідних країн західної демократії переконливо доводить, що розвиток системи правового моніторингу дозволяє у перспективі створити якісно нову модель державного управління [28, с. 5]. Однак й треба погодитись із застереженням, що «сліпе копіювання іноземного досвіду досить часто виявляється не ефективним, оскільки при цьому не враховуються особливості національної системи показників».

Як слушно зазначає П.І. Занадрук, слід «продумати питання навчання і підвищення кваліфікації співробітників, котрі здійснюють і будуть у майбутньому безпосередньо здійснювати моніторинг. До моніторингової діяльності повинні залучатися професіонали, котрі володіють спеціальними знаннями у сфері законотворчості і правозастосування, мають досвід такої діяльності, щоб працювати компетентно, зі знанням справи, і мають відповідні особисті якості, які будуть сприяти успішному здійсненню такої діяльності. При проведенні моніторингу об'єктивність отриманих фактів в більшості залежить від суб'єкта-

дослідника, його пізнавальних здібностей та критично-інтелектуальних зусиль. Такий дослідник повинен, насамперед, володіти відповідними професійними аналітичними методами» [50].

Автор також вказує, що для «сучасної дійсності характерним є величезний ріст обсягів інформації. Йде побудова інформаційного суспільства і електронної держави. Світ входить в новий рівень технологій, відбувається цифрова трансформація. Цифровий світ потребує побудови адекватної новій технологічній реальності моделі правового регулювання. За цими новими цифровими технологіями необхідно проводити й оцінку якості нормативно-правових актів. Все це збільшує можливості правового моніторингу. Однак для цього спеціалісти, котрі будуть проводити моніторинг, повинні мати відповідну юридичну і технологічну освіту» [50].

Отже, результати розглядання науковцями правового моніторингу можуть допомогти аналізу результатів правового регулювання в суспільстві, уникнення правових колізій та суперечностей у законодавстві.

Адже механізм правового регулювання являє собою сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість та поведінку людей, а метою правового моніторингу є забезпечення ефективності втілення змісту правових норм у можливу правомірну поведінку особи шляхом усвідомлення індивідумом ціннісних орієнтацій про право та формування позитивних мотивів правової поведінки. Саме цей факт знаходить пояснення у властивій праву тенденції досягнення максимальної визначеності юридичної регламентації суспільних відносин.

Видається обґрунтованою думка про те, що правовий моніторинг має здійснюватися на різних рівнях та відповідно до поставлених завдань

в межах законних повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями. Водночас, в Україні діяльність публічних інститутів у цій сфері недостатньо скоординована, не є обов'язковою, характеризується відсутністю відповідної методологічної бази, внаслідок чого не здатна забезпечити отримання достовірних результатів, що є визначальними для планування подальшої нормотворчої діяльності, визначення її стратегії, системного розвитку, а отже не впливає на результати правозастосування [119, с. 28].

У цьому напрямку особливу увагу в рамках дослідження правового моніторингу хотілось би звернути на етап оцінки ефективності дії нормативно-правових актів (норм права). Останній залежить від складного комплексу факторів, що характеризують соціально-економічну, політичну, правову, моральну ситуацію в країні. Саме тому визначальним є можливість виокремлення основних правових чинників, що у значній мірі впливають на оцінку ефективності нормативно-правових актів, зокрема, якість самого законодавства, ефективність правозастосовчої діяльності, рівень правосвідомості правозастосовника і населення.

Не менш важливим, на нашу думку, є врахування значення різноманітних засобів досягнення цілей правових норм і соціальної корисності самих норм, тобто можливість у процесі проведення правового моніторингу співвідношення поставлених завдань (цілей) та досягнутих результатів, які передбачалось законодавцем досягти. Останні можуть бути позитивними (корисними) і негативними (шкідливими), а отже, здатні характеризувати з такої точки зору окрему правову норму чи нормативно-правовий акт. Разом з тим потрібно враховувати той фактор, що по-перше, отримані результати (як позитивні, так і негативні) можуть бути законодавцем не передбачені, а

по-друге, законодавство в напрямку досягнення цілей правових норм є ефективним, але через великий обсяг негативних результатів виявляється соціально шкідливим чи не корисним для суспільства. Тому оцінка ефективності дії нормативно-правових актів як один з етапів процесу правового моніторингу не передбачає виключно оцінювання їх результативності, а включає такий важливий аспект, як оцінка соціальної корисності досягнутих результатів. Проте, зауважимо, що текстуально, одна частина нормативно-правових актів може взагалі не містити відповідні цілі, а інша – передбачає їх в абстрактному, неповному та нечіткому змісті. У зв'язку з цим, такі обставини, з одного боку, здатні спонукати суб'єкта правового моніторингу до суб'єктивного (на власний розсуд) формування цілей відповідного нормативно-правового акта, а з іншого – текстуальна абстрактність цілей нормативно-правового акта призводить до непридатності їх використання в якості критеріїв оцінки ефективності дії такого нормативно-правового акта. В такому випадку, видається, необхідно застосовувати додаткові, допоміжні можливості оцінки ефективності дії нормативно-правових актів, наприклад, шляхом проведення соціологічних досліджень, висновки яких би характеризували результативність дії відповідних нормативно-правових актів і в якісному і навіть в кількісному показнику.

У процесі здійснення оцінки ефективності дії нормативно-правових актів в рамках правового моніторингу безперечно має враховуватись той фактор, що в межах свого змістовного наповнення норми права повинні фіксувати лише реально існуючі можливості, вони не можуть відриватися від суспільної дійсності. Норми права повинні моделювати лише суспільні відносини, що вже існують, які достатньо сформовані, чітко визначені, хоча ще і не отримали остаточного розвитку. Тому ефективне правове регулювання може бути забезпечене на основі тісної

взаємодії відображеного в праві досягнутого рівня розвитку суспільних відносин з прогностичними, програмними моментами, тобто закріплення в праві найближчих і перспективних цілей.

Видається, питання про важливість створення Інституту правового моніторингу повинне стояти гостро, щоб удосконалити нашу законодавчу базу.

Елементи правового моніторингу застосовуються різними органами державної влади, інститутами громадянського суспільства. Міністерство юстиції України має завданням вдосконалення законодавства, а також і систематизацію; пропозиції щодо правових реформ, розроблення нормативно-правових актів та міжнародних договорів.

На Дослідницьку службу Верховної Ради України покладено проведення наукових досліджень законодавчого регулювання суспільних відносин, здійснення тематичних досліджень з питань, пов'язаних з опрацюванням законопроектів, що перебувають на розгляді у Верховній Раді України, розглядом Білої книги, поданої Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України, інших актуальних проблем державної політики, дослідження ефективності реалізації прийнятого законодавчого акта за зверненням профільного комітету Верховної Ради України, консультативну участь у розробленні проектів законів України із найважливіших питань розвитку суспільства та держави, а також проекту Плану законопроектної роботи Верховної Ради України, здійснення моніторингу його реалізації за зверненням Голови Верховної Ради України, профільного комітету [127].

Національна академія правових наук як державна наукова організація бере участь у реалізації державної політики у сфері правових дослідження, займається питаннями визначення пріоритетних напрямів побудови правової держави, науковим забезпеченням правотворчої діяльності органів державної влади, вивченням та узагальненням механізмів реалізації актів законодавства

тощо [132]. Також існують і неприбуткові організації, які створюються для стимулювання проведення реформ в правовій, політичній, суспільній сферах в Україні.

Одним зі свідчень усвідомлення значення правового моніторингу в Україні державними інституціями стало «Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення інституційної реформи у сфері використання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» від 10.10.2012 р. № 767-р, яким на Міністерство юстиції, Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство закордонних справ України було покладено обов'язок опрацювати питання щодо розроблення та впровадження електронної системи планування, проведення моніторингу та оцінки стану адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу відповідно до зобов'язань України за Угодою про асоціацію» [42].

Для впровадження інституту правового моніторингу як системної, планової та постійної діяльності органів публічної влади необхідно закріпити його на нормативному рівні, як мінімум прийняти Положення про правовий моніторинг та методику здійснення. Для ефективної роботи в даній сфері необхідно визначити проведення правового моніторингу як постійну функцію й покласти обов'язок її організації та координації на Міністерство юстиції України зі встановленням обов'язку підготовки плану заходів щодо реалізації нових законів, оцінювання ефективності їх реалізації з включенням таких планів до показників ефективності діяльності органів публічної влади.

В Україні не розглянуте питання щодо закріплення правового моніторингу на законодавчому рівні, немає ні Закону України «Про правовий моніторинг» також немає Закону України «Про нормативно-правовий акт», дані акти є важливими для нашої країни, нашого законодавства щоб підвищити ефективність нормативно-правових норм.

Це потрібно також для виділення правового моніторингу на законодавчому та на практичному рівні, прийняти законодавчі актів щодо організації та проведення правового моніторингу.

Створення законів та інших законодавчих актів правових норм постійної дії і загального поширення складає основну частину роботи і відповідальності будь-якого парламенту у вимірі часу, уваги, використання ресурсів [10]. Сьогодні можна стверджувати, що моніторинг є невід'ємною складовою законотворчого процесу, як процесу спрямованого на підготовку та прийняття законів, а також процесу внесення змін до законів, оскільки без його проведення законотворчість не буде дієвою, повноцінною, вона не зможе ефективно виконувати свою функцію, регулюючи різні відносини сучасного соціуму, який щодня ускладнюється. Завдання правового моніторингу полягає в забезпеченні досягнення поставлених законодавцем очікуваних цілей шляхом забезпечення правової якості законодавства, а також оцінки ефективності законодавства.

Офіційне визначення, завдання, стадії, процес застосування, обов'язковість проведення правового моніторингу нормативно-правових актів та їх застосування, потребує прийняття окремого закону «Про правовий моніторинг» або хоча б передбачити в проекті закону «Про нормативно-правові акти».

В.М. Косович пропонує доповнити проект «Закону України «Про нормативно-правові акти» статтею «Правотворчий моніторинг», який є складовою нормотворчого процесу, здійснюється з метою виявлення необхідності та можливостей удосконалення чинного або створення нового нормативно-правового акта на основі оцінки результатів праворегулятивного впливу чинного нормативно-правового акту» [71].

Ю.В. Градова зазначає, що існує загальна потреба в урегулюванні моніторингу законодавства та правозастосовної практики шляхом прийняття Закону України «Про правовий моніторинг». Пропонуємо відобразити в зазначеному нормативному правовому акті такі основні положення (Стаття 1. Визначення термінів; Стаття 2. Мета та завдання правового моніторингу; Стаття 3. Принципи правового моніторингу, Стаття 4. Види правового моніторингу, Стаття 5. Суб'єкти моніторингової діяльності та їх повноваження, Стаття 6. Стадії проведення моніторингу законодавства та правозастосовної практики, Стаття 7. Результати проведення правового моніторингу, Стаття 8. Відповідальність за невиконання рішення, прийнятого за результатами правового моніторингу) [34].

М.В. Афанасьєва пропонує «закріпити поняття та концепцію правового моніторингу у Положенні про правовий моніторинг та методику його здійснення. Таке Положення має бути визначено правовий моніторинг як комплексну, планову постійну діяльність органів публічної влади в межах своїх повноважень зі збору, узагальнення, аналізу й оцінювання інформації про чинне законодавство та практику його застосування для забезпечення прийняття, зміни або визнання такими, що втратили чинність (скасування), нормативно-правових актів» [6].

П.О. Добродумов також є прибічником того, що «потрібно нормативно-правове регулювання організації та проведення правового моніторингу закріпити в Законі України «Про організацію моніторингу законодавства і правозастосовної практики в Україні» [44].

Необхідно відмітити, що 24 серпня 2023 року Верховною радою України був прийнятий закон «Про правотворчу діяльність», де розділ XII присвячено правовому моніторингу. В даному розділі закріплено

мету, суб'єкти, строки (ст.67), етапи здійснення правового моніторингу (ст.68), звіт про результати правового моніторингу нормативно-правового акта (ст.69), особливості правового моніторингу нормативно-правових актів, включених до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів (ст.70) та особливості правового моніторингу за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики (ст.71) [137]. Можна констатувати факт, що прийняття даного закону свідчить про те, що інститут правового моніторингу займає одне з ключових місць в умовах сьогодення та потребує ще більш вагомої уваги та розробки.

Такі заходи є важливими для інституалізації правового моніторингу та утвердження України як сучасної держави. Отже, правовий моніторинг є важливою умовою ефективного функціонування правової системи, адже впливає на реалізацію практично усіх функцій правової системи, а його належна інституціоналізація дозволить перейти на новий рівень державного та правового розвитку України як сучасної держави.

Відтак, сучасні вектори розвитку правового моніторингу як складного, багатогранного процесу, покликані організувати, дослідити та оцінити ефективність дії механізму правового регулювання, з метою покращення та удосконалення не лише існуючої системи законодавства, а й розробки нових напрямків державної політики у різноманітних сферах суспільного життя, зміцнювати зв'язки правового регулювання з реальною поведінкою людей [55, с. 715].

Таким чином, запровадження інституту правового моніторингу на теперішній час є дуже актуальним абсолютно для більшості державних органів влади, громадянського суспільства та для багато інших органів та організацій діяльність яких заснована на конституційному партнерстві, а також направлена на створення несуперечливого та взаємоузгодженого українського законодавства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо надання теоретико-правової характеристики інституту правового моніторингу. Здобувачем сформульовано низку теоретичних і практичних висновків, пропозицій і рекомендацій, які спрямовані на вирішення цього завдання. Основні з них можна узагальнити в таких положеннях:

1. Встановлено, що у вітчизняній правовій науці застосовують широкий та вузький підходи до розуміння поняття «правовий моніторинг». За широкого тлумачення воно охоплює інформаційний, аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогнозуючий, систематизований супровід правотворчості і правозастосування, і передбачає періодичне (постійне) відстеження динаміки й статички правових відносин та норм, взаємодію формалізованої правотворчості і правозастосування, спостереження, аналіз, оцінку правотворчості і правозастосовних актів відповідно до визначених у регламентах вимог для того, щоб, удосконалюючи норми та їх застосування. За вузького тлумачення охоплює відслідковування ситуації чи процесу у сфері управлінської діяльності, впливу прийнятих управлінських рішень, правових актів на суспільні відносини; здійснення державного контролю планованого (прогнозованого), поточного та перспективного стану та практики застосування закону і прийнятих на виконання цього закону правових актів.

При цьому, не зважаючи на категоріальну значимість поняття «правовий моніторинг», його сутність розкривається переважно в загальному контексті дослідження питань оцінки ефективності функціонування правової системи, що дає змогу говорити про доктринальну незавершеність дослідження проблематики правового моніторингу. Крім того, в науці і

відсутнє доктринальне обґрунтування інституту правового моніторингу; разом із тим, відмічені ускладнення ще більше посилюються, з огляду на новизну та не достатнє вивчення правовою наукою вказаного явища.

2. З'ясовано, що переважна більшість наукових напрацювань стосується якості нормативно-правових актів та ефективності правового регулювання, але не сутності чи змісту правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору; не зважаючи на категоріальну значимість правового моніторингу як фактора забезпечення єдиного правового простору, його сутність розкривається переважно в загальному контексті дослідження питань нормотворення. В теорії права сформувалося чимало дискусійних аспектів у розумінні змісту поняття «правовий моніторинг»; є наявними ускладнення в контексті виключно трактування науковцями сутності окремих видів правового моніторингу, а також невпинні дискусії щодо механізму його здійснення, розрізненості трактування ознак, функцій, видів, структури правового моніторингу як потенційного засобу забезпечення єдиного правового простору в Україні. Означені ускладнення в умовах воєнного стану ще більше посилюються, з огляду на відсутність єдиної методологічної основи проведення правового моніторингу, нещодавнє зародження доктрини правового моніторингу та відносно малодослідженість його окремих аспектів. Основна проблема активного використання механізму правового моніторингу на практиці для визначення ефективності нормативно-правового регулювання та правозастосування полягає у відсутності опрацьованих і перевірених критеріїв, показників та методики оцінки останньої, які на теперішній час поки-що практично не стали предметом глибокого теоретичного опрацювання.

3. Визначено, що правовий моніторинг – це спеціальне поняття, яке відображає специфіку досліджень права та має яскраво виражений методологічний сенс. Він є сучасним інструментом забезпечення якості,

аналізу стану правового регулювання; спеціальною діяльністю інформаційних, наукових, експертних та державних органів, котра складається з аналізу стану нормативного матеріалу, що регулює ту чи іншу сферу суспільного життя, узагальнення практики застосування нормативно-правових актів та здійснення на цій основі конкретних та дієвих пропозицій щодо удосконалення правового регулювання соціальної реальності.

4. Аргументовано, що правовий моніторинг є окремим видом правової діяльності, зважаючи на те, що є видом соціальної діяльності у правовій сфері, здійснюється суб'єктами права, спрямований на упорядкування суспільних відносин за допомогою правових засобів, породжує певні юридичні наслідки. Відповідно сформульовано визначення правового моніторингу як спеціальне поняття, яке відображає специфіку досліджень права та має яскраво виражений методологічний сенс. Він є сучасним інструментом забезпечення якості, аналізу стану правового регулювання; спеціальною діяльністю інформаційних, наукових, експертних та державних органів, котра складається з аналізу стану нормативного матеріалу, що регулює ту чи іншу сферу суспільного життя, узагальнення практики застосування нормативно-правових актів та здійснення на цій основі конкретних та дієвих пропозицій щодо удосконалення правового регулювання соціальної реальності.

5. Встановлено, що правовий моніторинг наділено характеристиками системності, плановості, періодичності, наявністю мети діяльності. Метою правового моніторингу є: створення ефективного механізму правотворення шляхом визначення досягнення цілей правового регулювання та оцінки їх фактичних наслідків; забезпечення верховенства права; удосконалення законодавства.

Визначено, є ключовим інструментом вдосконалення законодавства, сполучною ланкою між законотворчістю та правозастосуванням.

6. Доведено, що для формуванню цілісної концепції правового моніторингу необхідно окреслити коло суб'єктів правового моніторингу. Як суб'єкти правового моніторингу виступають органи державної влади, їх посадові особи, а також певні структури, що були ними створені, засоби масової інформації, експертні ради при вищих органах державної влади, наукові організації та об'єднання. Що ж стосується визначення учасників правового моніторингу, то до них можна віднести організації, в тому числі й громадські, які наділені юридично значущою можливістю брати участь у здійсненні державного контролю за станом законодавства.

На підставі такого класифікаційного критерію як мета здійснення до об'єктів правового моніторингу слід відносити: правові галузі та інститути, котрі регулюють відповідні сфери суспільного життя; нормативно-правові акти; інтерпретаційні акти; правозастосовні акти; неправомірні явища, стан дотримання прав людини (за сферами або певних категорій суб'єктів); функціонування гілок влади.

7. Обґрунтовано позицію, відповідно до якої, класифікація правового моніторингу в юридичній літературі не є сталою, так як багатоманітність суб'єктів та об'єктів правового моніторингу зумовлює достатньо широке коло його класифікації, тому кожен науковець трактує зі своєї точки зору. Разом із тим, обґрунтовано класифікацію правового моніторингу за такими критеріями: в залежності від групи нормативно-правових актів – комплексний і галузевий правовий моніторинг; за суб'єктним складом – державний, громадський; за спрямованістю результатів – внутрішній, зовнішній; за часом дії нормативно-правових актів – ретроспективний, поточний, проспективний; за тривалістю проведення – оперативний моніторинг (спостереження з метою виявлення недоліків, що перешкоджають його реалізації), плановий (спостереження з метою виявлення колізійних положень, що створюють труднощі у правозастосовній діяльності), постійний

(здійснюється безперервно), тимчасовий (здійснюється у межах певного проміжку часу), вибірковий (здійснюваний стосовно окремого проекту або нормативно-правового акта або окремої його частини, статті).

8. Аргументовано, що функції правового моніторингу – це головні напрями його здійснення, які відображають його сутність та соціальне призначення. Виокремлювати такі функції правового моніторингу: контрольна; інформаційна; аналітична; прогностична; планова; оціночна.

Основним завданням правового моніторингу є:

- спостереження за дотриманням нормативно-правових актів, яке включає перевірку їх виконання чи застосування;

- виявлення порушень, є першу чергу порушень прав та свобод людини. Це може включати аналіз конкретних ситуацій, скарг громадян, статистичних даних та пошуку і виявлення недотримання прав;

- оцінка ефективності правової системи, що охоплює аналіз роботи судів, правоохоронних органів, органів державної влади та інших структур;

- розробка рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення законодавства;

- підвищення правосвідомості, правової культури громадян щодо захисту своїх прав та свобод. Це включає і освітні заходи, інформаційну кампанію та надання доступної інформації про права та процедури їх захисту.

Визначено, що до основних елементів правового моніторингу відносяться три самостійні направлення, а саме: спостереження, аналіз та вироблення.

9. Акцентовано увагу на тому, що правовий моніторинг не можна здійснювати частинами, відриваючи від відносин у суспільстві, моніторингова діяльність має бути осмисленою та усвідомленою, збір

інформації в процесі правового моніторингу не повинен бути поверхневим та формальним саме від цієї інформації буде залежить вся подальша діяльність щодо аналізу та оцінки зібраного матеріалу.

Правовий моніторинг постає важливим фактором забезпечення функціонування правової системи, рівності перед законом та справедливості у суспільстві, підвищує довіру громадян до державних інституцій.

10. Обумовлено, що зважаючи на значення правового моніторингу для ефективного функціонування правової системи, запропоновано прийняти окремий Закон України «Про правовий моніторинг», у якому нормативно закріпити поняття, мету, функції, принципи здійснення правового моніторингу, систему суб'єктів його здійснення, а також наявні напрацювання щодо важливих аспектів моніторингового процесу та його процедурної сторони. Це забезпечить інституалізацію правового моніторингу та утвердження України як сучасної держави, ефективного функціонування правової системи, адже правовий моніторинг впливаючи на реалізацію практично усіх функцій правової системи, дозволяє перейти на новий рівень державного та правового розвитку України як сучасної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова та ін. Київ : Центр учбової літ., 2011. 216 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / голов. ред. В. Б. Авер'янов. Київ : Юрид думка, 2004. 584 с.
3. Антошина І. В. Інформаційна функція українського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 21 с.
4. Анцупова Т. Поняття та сутність міжнародно-правового моніторингу у контексті права Ради Європи. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 161–165.
5. Анцупова Т. О. Процес моніторингу та пост моніторингового діалогу в раді Європи. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського* : матеріали IV Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р. / відп. за випуск к.ю.н., доц. М.І. Пашковський; Нац. ун-т «Одес юрид акад». Одеса : Фенікс, 2013. С. 478–481.
6. Афанасьєва М. В. Правовий моніторинг в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 26–31.
7. Байбак А. Г. Значення правової (формальної) визначеності для розвитку мови права: лінгво-юридичні аспекти. *Юридична наука*. 2020. № 1. С. 44–49.
8. Байбак А. Г. Риси формальної визначеності, її співвідношення з правовою визначеністю. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 червня 2020 р.) / Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». Львів, 2020. С. 41–44.

9. Балабан С. М. Моніторинг адміністративно-правового регулювання як засіб забезпечення його ефективності. *Європейські перспективи*. 2014. № 6. С. 67–73.
10. Барабаш О. Т. Законотворення основна функція парламенту. Київ, 1997. 167 с.
11. Барабаш Т. М. Моніторинг теорії доказування у процесуальному праві України. *Судова апеляція*. 2009. № 2. С. 6–15.
12. Бахтіна Ю. С. Контроль, нагляд та моніторинг: співвідношення функцій державного управління. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 6. С. 78–84.
13. Бахтіна Ю. С. Концепція правового моніторингу. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали Х Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса : ОДУВС, 2018. 282 с.
14. Бахтіна Ю. С. Поняття моніторингу в науці. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 8–16.
15. Бахтіна Ю. С. Правовий моніторинг як функція державного управління : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 246 с.
16. Бахтіна Ю. С. Правовий моніторинг як функція державного управління. *Legea si viata*. 2019. № 2. С. 18–22.
17. Бахтіна Ю. С. Суб'єкти здійснення правового моніторингу. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль, 2019. Вип. 10. 141 с.
18. Бахтіна Ю. С. Функції моніторингу та контролю в державному управлінні: співвідношення понять. *Сучасна юридична наука: проблеми доктринальної комунікації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 19 квітня 2019 року. Харків, 2019. 328 с.

19. Берназюк Я. О. Поняття, причини виникнення та види колізій в законодавстві. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 134–139.
20. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 24 с.
21. Боринська О. Моніторинг виборчого процесу як сприяння розвитку демократії. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 79–86.
22. Варич О. Г. Правовий моніторинг як сучасний вектор ефективного розвитку правової системи. *Альманах права*. 2019. № 10. С. 108–110.
23. Васильчук Л. Б. Правова ідеологія та правовий моніторинг як фактори забезпечення єдиного конституційно-правового простору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 58. Т. 1. 2019. С. 72–76.
24. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм / пер. з англ. В. Шульга. Київ : Всеувито, 2003. 350 с.
25. Веклич В. Методи дослідження прав і свобод людини та громадянина. *Віче*. 2009. № 22. С. 4–6.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
28. Градова Ю. В. Інститут правового моніторингу в конституційно-правовій теорії та практиці : монографія. Одеса, 2014. 183 с.
29. Градова Ю. В. Інститут правового моніторингу як засіб оптимізації національної системи законодавства: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 188 с.

30. Градова Ю. В. Інституціоналізація правового моніторингу в Україні як спосіб захисту прав та свобод людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 11–15.

31. Градова Ю. В. Міжнародний договір як об'єкт правового моніторингу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 2. С. 32–34.

32. Градова Ю. В. Поняття, об'єкти та суб'єкти правового моніторингу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 14–23.

33. Градова Ю. В. Правовий моніторинг як шлях удосконалення законодавчої бази. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_1/PB-1/pb1_2.pdf

34. Градова Ю. В. Щодо необхідності розробки та прийняття закону України «Про правовий моніторинг». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2017. Вип. 24. С. 46–48.

35. Гурова Д.Д. Поняття «моніторинг» при вивченні курсу «моніторинг туристського ринку». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. 2011. №13. С. 65–70.

36. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.

37. Гусарев С. Д., Білозьоров Є. В. Методологічні засади використання діяльнісного підходу у сучасному правознавстві. *Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні* : монографія / за ред. Д.С. Шеншученка. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. С. 31-41.

38. Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів : Льв. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 332 с.

39. Демченко П. С. Правовий моніторинг вітчизняного законодавства в сфері реалізації стратегії кібернетичної безпеки України. *Альманах права*. Вип. 10. 2019. С. 298–302.

40. Денисов С. Використання діалектико-матеріалістичного методу в пізнанні права. *Право України*. 2014. № 1. С. 86–93.

41. Деякі питання проведення антикорупційної експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 18 березня 2015 р. № 383/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15>

42. Деякі питання проведення інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 р. № 767-р *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D1%80>

43. Добродумов П. О. Моніторинг правового простору: теоретико-методологічний аспект. *Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.. Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 1. С. 41–44.

44. Добродумов П. О. Роль правового моніторингу в процесі вдосконалення законодавства. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. м. Донецьк, 20–21 грудня 2013 р. Донецьк: Східноукраїнська наук. юрид. орг., 2013. С. 8–11.

45. Довженко Є. В. Поняття та завдання правового моніторингу. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*. 2012. Вип. 10. С. 627–631.

46. Дубов Г. Методологічний підхід: поняття і місце в системі методології юридичних досліджень. *Leges et vita*. 2015. № 1/3. С. 14.

47. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Одеса, 2003. Вип. 21. С. 13–17.

48. Ємельянов В. М. Громадський моніторинг партійної політики в Україні: практика, проблеми, перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2008. Т. 79, вип. 66. С. 6–13.

49. Загальна теорія держави і права / за ред. акад. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф.. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 317 с.

50. Занадрук П. І. Правовий моніторинг як засіб аналітичної діяльності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 28. С. 27–35.

51. Іванчук В. Є. Змістовно-понятійна характеристика правового моніторингу. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 239-245.

52. Іванчук В. Є. Категоріальний статус правового моніторингу. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції* : монографія / за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 280–288.

53. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* (з нагоди 30-річчя-проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за аг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 107–110.

54. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як сучасний напрямок розвитку правової системи України. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали всеукр. круглого столу онлайн присвяченого 25-річчю Національного Університету

«Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права. Одеса, 2022. С. 79–82.

55. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 712-717.

56. Іванчук В. Є. Тлумачення правового моніторингу. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т. / за аг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 106–108.

57. Іванчук В. Є. Якісно-змістовна характеристика суб'єктного складу правового моніторингу. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 3(77). С. 144-149.

58. Іванчук В. Є. Інституалізація правового моніторингу в Україні. *Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави* : матеріали міжнар. круглого столу онлайн (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 97–100.

59. Іванчук В. Є. Поняття правового моніторингу та його використання у правовому полі України. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практичної конф. (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г.О. Ульянової. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 82–86.

60. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг у забезпеченні верховенства права в Україні. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 101–104.

61. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : матеріали міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 травня 2021р.) / відп. ред. М.Р. Аракеяна. Одеса : Вид. дім «Гельветика». 2021. Т. 1. С. 107–110.

62. Іванчук В. Є. Про вплив громадських об'єднань на здійснення правового моніторингу в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах Європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 119–121.

63. Ініціатива, партнерство, відкритий уряд. *Громадська оцінка першого року впровадження* (липень 2013). URL: ogp.gov.ua/sites/.../First%20year_cs_19_07_2013.pdf.4

64. Кельзен Ханс. Чисте правознавство: з дод.: Пробл. справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.

65. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.

66. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль, 2011. 492 с.

67. Кіпенко М. Ф. Моніторинг як інструмент публічного управління реформуванням житлово-комунального господарства : дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2015. 220 с.

68. Колодій А. М., Тернавська В. М. Правовий моніторинг – засіб забезпечення конституційно-правової політики в Україні. *Нове українське право.* 2023. № 1. С. 95–104.

69. Концепція реформування публічної адміністрації в Україні: проект. URL: http://www.pravo.org.ua/files/administr/Konceptsiya_reform_publ_admin_2.doc

70. Косович В. М. Правовий моніторинг як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 3. С. 31–44.

71. Косович В. М. Проект Закону України «Про закони і законодавчу діяльність» та проект Закону України «Про нормативно-правові акти»: порівняльний аналіз. *Журнал східноєвропейського права.* 2016. № 26. С. 40–47.

72. Косович В.М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2015. 568 с.

73. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ. Атіка, 2005. 592 с.

74. Краснодемська І. Застосування принципу системності в українознавчих дослідженнях. *Україна у світовій історії.* 2014. № 3. С. 118–133.

75. Крижановський А. Ф. Міждисциплінарність: шлях з двостороннім рухом. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення 179 незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса,

21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за аг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 40–43.

76. Крушельницька Т., Ралдугін Є. Деякі аспекти моніторингу діяльності органів державної влади щодо співпраці з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 1. С. 245–257.

77. Лепех Л. Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 234 с.

78. Лисенко М. О. Правовий моніторинг як адміністративно-правовий засіб забезпечення законності у правотворчій діяльності органів виконавчої влади. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 101 – 105.

79. Лисенко С. М., Моїсєєва Ю. Ю. Методологічні підходи до визначення поняття «моніторинг» в інвестиційній діяльності. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць / Тернопільський нац. екон. ун-т ; голов. ред. С.І. Шкарабан. Тернопіль : Вид.-поліграф. центр Тернопільського нац. екон. ун-ту «Економічна думка», 2012. Вип. 10, ч. 1. С. 228–233.

80. Макєєва О.М. Інформаційна функція правового моніторингу. *Альманах права*. Вип. 10. 2019. С. 176–179.

81. Мельник Р. С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

82. Мельничук С. М. Роль моніторингу у процесі вдосконалення правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 29–33.

83. Моніторинг ефективності законодавства: мета, критерії, реальність / за заг. ред. О. В. Зайчука. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2009. 386 с.

84. Моніторинг законодавства для бізнес-партнерів. *Голос України*. 19 грудня 2018 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/311544>

85. Моніторинг закону – від практики до теорії. URL: <http://gov.cap.com/hierarhy.asp?page=./23/1175/77423/79078/275123>

86. Моніторинг судових процесів : посібник для практиків. Координатор ОБСЄ в Україні. 2015. 236 с.

87. Нагребельний В. П. Прогнозування у законодавчій діяльності. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 13–20.

88. Настасяк І. Загальнотеоретичний аналіз правової діяльності (в контексті дослідження функційної частини правової системи). *Jurnalul juridic national: teorie și practică* (Республіка Молдова). 2018. Вип. 5 (33). С. 24–28.

89. Національна безпека: сучасні виклики та реалії. *Голос України*. 31 жовтня 2018 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/309381>

90. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства : монографія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : «МП «Леся», 2022. 450 с.

91. Недюха М. П. Правова ідеологія як засіб систематизації законодавства. *Актуальні питання кодифікації законодавства України* / за заг. ред. В.О. Зайчука. Наук. видання. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2009. Вип. 1. С. 23–35.

92. Недюха М. П. Теоретико-методологічні та світоглядні засади правової ідеології українського суспільства. *Трансформація правової ідеології у контексті сучасних викликів* : монографія / [кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 472 с.

93. Недюха М. П. Стан законопроектної роботи з удосконалення законодавства України з питань освіти і науки. *Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного четвертої та п'ятої сесій Верховної Ради України сьомого скликання)* / за заг. ред. В.О. Зайчука. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2014. Т. 7. С. 823–837.

94. Нижник Н. Р. Правовий моніторинг як необхідна складова законотворчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 2. С. 50–54.

95. Нижник Н. Р., Гуменюк І. О., Муза О. В. Концептуальні основи утвердження правового моніторингу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 21–29.

96. Нижник Н. Р., Муза О. В. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 1. 2015. С. 45–52.

97. Нижник Н. Р. Правовий моніторинг як необхідна складова законотворчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 2. С. 50–54.

98. Николина К. В. Процедурні особливості правового моніторингу текстуального виразу права: прагматичний підхід. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 198–202.

99. Оборотов Ю. М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33–39.

100. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 41–43.

101. Онищук І. І. Дослідження правового моніторингу: понятійно-категоріальний апарат. *Вісник Національної академії правових наук*

України : зб. наук. пр. / редкол.: В.Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2015. № 1. С. 72– 81.

102. Онищук І. І. Концепція правового моніторингу в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 135–151.

103. Онищук І. І. Методологічні принципи моніторингу нормативноправових актів. *Вісник Львівського університету*. Сер. юридична. 2016. Вип. 63. С. 10–17.

104. Онищук І. І. Моніторингова експертиза нормативно-правових актів на наявність корупціогенних чинників: міжнародний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 72–81.

105. Онищук І. І. Правовий моніторинг – інструмент забезпечення ефективного функціонування правової системи. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 8. С. 72–80.

106. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ – Дрогобич : Коло, 2017. 512 с.

107. Онищук І. І. Правовий моніторинг: теоретичні та прикладні засади : автореф. дис... д-ра юрид. наук. Київ : Нац. Академія внутрішніх справ, 2018. 40 с.

108. Онищук І. І. Правовий моніторинг: теоретичні та прикладні засади : дис. ... док. юрид. наук. Київ, 2018. 554 с.

109. Онищук І. І. Прагматизм як методологічна парадигма правового моніторингу. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпропетровськ, 3–4 квітня 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпропетровський гуманіст. ун-т, 2015. С. 22–25.

110. Онищук І. І. Стан дослідження питань правового моніторингу. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 50–56.
111. Онищук І. І. Теоретична й прикладна сутність функцій правового моніторингу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 64–67.
112. Онищук І. І. Технологічний алгоритм правового моніторингу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2014. Вип. 2. Т. 1. С. 108–113.
113. Онищук І. І. Функції правового моніторингу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 32, т. 1. С. 613.
114. Оніщенко Н. М. Деякі підходи до вивчення комунікативних властивостей права. *Комунікація: Науково-практичний збірник*. 2013. № 3. С. 9–13.
115. Оніщенко Н. М. Правовий моніторинг: від теорії до практики. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 21–26.
116. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студ., курсант., аспірант. і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учб. літ-ри. 2010. 352 с.
117. Пащенко В. М. Методологія та методи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. Київ : Вид-во «Аспект - Поліграф». Ніжин, 2010. 311 с.
118. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25–31.

119. Петришина М. О., Сасова А.Б. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25–31.

120. Питання проведення антидискримінаційної експертизи та громадської антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 р. № 61. *Офіційний вісник України*. 2013. № 9. С. 51. Ст. 343.

121. Погорєлова З. О. Наукові підходи щодо правового моніторингу в Україні. *Закарпатські правові читання* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (11–31 квітня 2019 р., м. Ужгород) / Ужгород. нац. ун-т; за заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М. В. Савчина. Ужгород : РІК-У, 2019. Т. 1. С. 336–339.

122. Подорожна Т. Використання порівняльного методу в дослідженні явищ конституційно-правової дійсності. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 10–13.

123. Подорожна Т.С., Білоскурська О.В. Правовий моніторинг як засіб якості та ефективності чинного законодавства. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 82–87.

124. Положення про Міністерство юстиції України : Указ Президента України від 06 квітня 2011 р. №395. URL: <http://www.minjust.gov.ua/33>

125. Посібник з моніторингу адміністративної юстиції. Київ : «ВАІТЕ», 2016. 122 с.

126. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами–членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27 січня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

127. Про Дослідницьку службу Верховної Ради України: розпорядження Голови Верховної Ради України від 11 серпня 2022 р. № 438. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438/22-%D1%80%D0%B3#Text>

128. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

129. Про затвердження Методики оцінювання показників за результатами поточних обстежень підприємств із питань статистики праці : Наказ Державного комітету статистики України від 16 березня 2011 р. № 64. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM043055>

130. Про затвердження Положення про Інститут законодавства Верховної Ради України та його структури : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 04 серпня 2003 р. № 770. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/770/03-%D1%80%D0%B3>

131. Про затвердження Положення про моніторинг земель : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 1993 р. № 661. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF>

132. Про затвердження Статуту Національної академії правових наук України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2011 р. № 1375. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1375-2011-%D0%BF>

133. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

134. Про Офіс Омбудсмена в Україні. UNDP (2015), Проміжний огляд виконання Стратегії та Плану дій Офісу Омбудсмена (2013-2017).

135. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 1997. № 49. Ст. 299.

136. Про правотворчу діяльність : проект Закону від 25 січня 2021 р. № 5707. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355

137. Про правотворчість : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 88. Ст. 5121.

138. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

139. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 5-те, зі змінами. Київ : Атіка. 2001. 176 с.

140. Регламент Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п>

141. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 28–32.

142. Сірко Л. П. Теоретичні основи гендерно-правової експертизи: мета та завдання. *Advances of Science: Proceedings of articles the international scientific conference*. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 27 June, 2019. Czech Republic, Karlovy Vary: Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019. P. 520–525.

143. Сухінін Д.В. Відмінності між моніторингом, оцінюванням і контролем у системі органів місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 301–308.

144. Тарахонич Т.І. Правовий моніторинг як один із шляхів вдосконалення правового регулювання. *Альманах права*. Вип. 10. 2019. С. 265–268.

145. Твій місцевий депутат: моніторинг діяльності депутатів місцевих рад в Україні / за заг. ред. М. Михлик, А. Скрипнік. Черкаси : ЧОО КВУ, 2012. 72 с.

146. Теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришин. Харків : Право, 2002. 432 с.

147. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.

148. Теорія держави та права : навч. посібник / за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

149. Хаустова М. Г. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 54–63.

150. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Креативність правового мислення як складова правового розвитку. *Науковий вісник приватного та публічного право*. 2023. № 1. С. 24-29. DOI 10.32782/2663-5666.2023.1.4

151. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Міжгалузеві зв'язки компонентів системи права. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 86-89. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-2.16>

152. Чанишева Г.І., Гришина Ю.М. Нормативне і договірне регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану. *Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за загальною редакцією О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської, М.М. Хоменка*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 346-370.

153. Чанишева Г.І., Гришина Ю.М. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. Випуск 71. С. 376-381.

154. Чорнолуцький Р.В. Актуалізація феноменології моніторингу в правотворчості. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. №2.С. 8–14.

155. Чувакова Г. М. Аномалії нормотворчої діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 4. С. 51-57.

156. Чувакова Г. М. Аномалії соціальної нормативності. *Часопис Київського інституту права*. 2021. Вип. 1. С. 54-58

157. Шутак І. Д. Від оцінки ефективності норм права до техніки правового моніторингу. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 18–23.

158. Шутак І. Д. Правовий моніторинг: застосування прогностичного методу. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 47–57.

159. Шутак І. Д. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2016. Вип. 63. С. 37–45.

160. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., Т. 2 : Д–Й. 1998. 744 с.

161. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. Енцикл., Т. 3: К–М. 2001. 792 с.

162. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4: Н – П. 720 с.

163. Ярош О. Моніторинг виборів як чинник демократичного розвитку українського суспільства: гендерний аспект. *Наукові записки*. Вип. 3–4 (83–84). С. 313–323.

164. Ясенчук Ю.В. Перспективне планування законодавчої діяльності парламенту як важлива умова її ефективності. *Планування законодавчої діяльності парламенту* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. За заг. ред. О.В. Зайчука. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2011. С. 7–11.

165. Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee). URL: <https://pace.coe.int/en/pages/committee-4/committee-on-the-honouring-of-obligations-and-commitments-by-member-states-of-the-council-of-europe-monitoring-committee->

166. Europe and Central Asia URL: <https://www.dcaf.ch/europe-central-asia>.

167. Gauthier de Beco. Human Rights Monitoring Mechanisms of the Council of Europe. Routledge Research in Human Rights Law, 2011. 248 p.

168. Handbook on planning, monitoring and evaluating for development results. United Nations Development Programme. UNDP 2009. 220 p.

169. Ivanchuk V. Definition of legal monitoring. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. іноземними мовами, 15 травня 2019 р. / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2019. С. 53–55.

170. Joćwiak J. Monitoring wizyjny w miejscach pozbawienia wolności. Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji. Warszaw: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, 2012. 56 s.

171. Kmieciak Z. Podstawy teoretyczne badania skuteczności regulacji prawnej jawności i jej ograniczeń [Elektroniczny zasób]. URL: www.ksiegarnia.beck.pl/.../jawnosc_-i_jej_ograniczenia_fragment.pdf

172. *Methods of Comparative Law* / Ed. by P.G. Monateri. Cheltenham, UK - Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, Inc., 2012. 320 p.

173. Nowicki M. *Monitoring Praw Człowieka*. Warszawa. 2000. 192 s.

174. Office of the High Commissioner for Human Rights. *Training Manual on Human Rights Monitoring*. 2001. Professional Series № 7. URL: <https://www.ohchr.org/en/PublicationsResources/Pages/MethodologicalMaterials.aspx>

175. *Trial Monitoring : A Reference Manual for Practitioners*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw, 2012. 234 s.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Іванчук В.Є. Якісно-змістовна характеристика суб'єктного складу правового моніторингу. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 3(77). С. 144-149.
2. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 712-717. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/154-9-2022>
3. Іванчук В.Є. Змістовно-понятійна характеристика правового моніторингу. *Право та державне управління.* 2023. № 3. С. 239-245.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Іванчук В.Є. Категоріальний статус правового моніторингу. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції* : монографія / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 280-288.
5. Іванчук В.Є. Про вплив громадських об'єднань на здійснення правового моніторингу в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах Європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 119-121.
6. Іванчук В.Є. Поняття правового моніторингу та його використання у правовому полі України. *Правове життя сучасної України* : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. Г.О. Ульянової. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 82-86.

7. Ivanchuk V. Definition of legal monitoring. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. іноземними мовами, 15 травня 2019 р. / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. С. 53-55.

8. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг у забезпеченні верховенства права в Україні. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 101-104.

9. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг конституційного акта Пилипа Орлика. *Концептуалізація та використання правової спадщини* : матеріали Всеукр. круглого столу онлайн (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса : [б. в.], 2018. С. 53-56. URL: <http://hdl.handle.net/11300/11213>

10. Іванчук В.Є. Інституалізація правового моніторингу в Україні. *Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави* : матеріали Міжнар. круглого столу онлайн (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2019. С. 97-100.

11. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг антропологізації законодавства України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) : у 3 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т.1. С. 118-121.

12. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у*

цифрову еру : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 травня 2021р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. М. Р. Аракеляна. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 107–110.

13. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг як складова юридичної техніки. Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. *Пам'яті професора Ю.М. Оборотова* (до 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора Ю. М. Оборотова) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 вересня 2021 р. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса : Фенікс, 2021, С. 172-175.

14. Іванчук В.Є. Тлумачення правового моніторингу. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17 червня 2022 р. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 106-108.

15. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг як сучасний напрямок розвитку правової системи України. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали Всеукр. круглого столу онлайн присвяченого 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права. Одеса, 2022. С. 79-82.

16. Завальнюк В.В., Іванчук В.Є. Правовий статус судів як суб'єктів правотворчості: аспекти правового моніторингу. *Наукова та педагогічна спадщина професора Ю.Є. Полянського* : зб. матеріалів круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова. Одеса, 2023. С. 34-38.

17. Іванчук В.Є. Моніторинг формування професійної правової культури у майбутніх юристів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19

травня 2023 р.) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за аг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 1. С. 86-88.

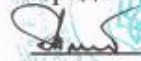
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації, результати розроблення проблеми, здобуті узагальнення і висновки обговорення на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» та оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах Європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.), «Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців» (м. Харків, 15 травня 2019 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.), «Концептуалізація та використання правової спадщини» (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.), «Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави» (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.), «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.), «Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті професора Ю.М. Оборотова : (до 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора Ю.М. Оборотова)» (м. Одеса, 17 вересня 2021 р.), «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), «Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці: присвяченого 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права» (Одеса, 2022 р.), «Наукова та педагогічна спадщина професора Ю.Є. Полянського» (м. Одеса, 17 лютого 2023 р.), «Європейські орієнтири розвитку України

в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.).

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор
Національного університету «Одеська
юридична академія»

 Олег ТОДОЩАК
« » 2023 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження на
здобуття наукового ступеня доктора філософії Іванчук В.Є. за темою:
«Поняття та призначення правового моніторингу» у навчальну та
наукову-дослідну діяльність Національного університету «Одеська
юридична академія»**

Акт складено комісією у складі:

Голова: декан факультету адвокатури, к.ю.н., доцент Є.С. Хижняк.

Члени комісії: начальник навчально-методичного відділу –
Л.В. Кузнецова, д.ю.н., доцент кафедри загальної теорії права та держави -
С.В. Ковбасюк, к.ю.н. доцент кафедри загальної теорії права та держави - І.В.
Антошина, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження
В.Є. Іванчук на тему «Поняття та призначення правового моніторингу» на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за галуззю знань 08 Право,
використовуються в навчальному процесі Національного університету
«Одеська юридична академія» при викладанні наступних навчальних
дисциплін: «Загальна теорія права та держави», «Основи права»,
«Методологія юриспруденції» при підготовці робочих програм, силабусів,

підручників, навчально-методичних посібників із зазначених дисциплін та в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Іванчук В.Є. Якісно-змістовна характеристика суб'єктного складу правового моніторингу. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 3(77). С. 144-149.

2. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 712-717.

3. Іванчук В.Є. Змістовно-понятійна характеристика правового моніторингу. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 239-245.

4. Іванчук В.Є. Категоріальний статус правового моніторингу. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова*. Одеса : Фенікс, 2019. С. 280-288. підрозділ 2.7

5. Іванчук В.Є. Про вплив громадських об'єднань на здійснення правового моніторингу в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах Європейської інтеграції : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / відп. ред. Г.О. Ульянова*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 119-121.

6. Іванчук В.Є. Поняття правового моніторингу та його використання у правовому полі України. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практичної конф. (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г.О. Ульянової*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 82-86.

7. Ivanchuk V. Definition of legal monitoring. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції іноземними мовами. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 15 травня 2019. С. 53-55.

8. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг у забезпеченні верховенства права в Україні. Правове життя сучасної України : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 101-104.

9. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг конституційного акта Пилипа Орлика. Концептуалізація та використання правової спадщини : матер. всеукраїнського кругл. столу онлайн (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.) [Електронний ресурс] : станом на 28 грудня 2018 р. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса : [б. в.], 2018. С. 53-56. URL: <http://hdl.handle.net/11300/11213>

10. Іванчук В.Є. Інституалізація правового моніторингу в Україні. Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави: матеріали міжнародного круглого столу онлайн (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.). С. 97-100.

11. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг антропологізації законодавства України. Правове життя сучасної України: у 3т.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) / відп. ред.. М. Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т.1. С. 118-121.

12. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 травня 2021р.) / відп. ред. М. Р. Аракеляна. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2021. Т.1. С. 107–110.

13. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг як складова юридичної техніки. Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті професора Ю.М. Оборотова : (до 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора Ю. М. Оборотова) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 вересня 2021 р. Нац. ун-т «Одеська юрид. академія» / за заг. ред. А.Ф. Крижановського Одеса: Фенікс. 2021, С. 172 -175.

14. Іванчук В.Є. Тлумачення правового моніторингу. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття. Матеріали

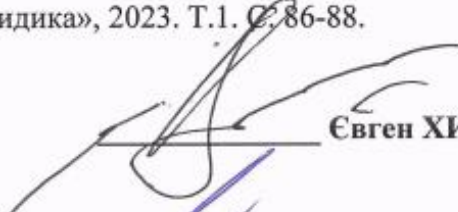
міжнародної науково-практичної конференції 17 червня 2022 р. Одеса 2022. С. 106-108.

15. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг як сучасний напрямок розвитку правової системи України. Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці: присвяченого 25-річчю Національного Університету “Одеська юридична акадємія” та 175-річчю Одеської школи права: матеріали всеукраїнського круглого столу онлайн. Одеса. 2022р. С. 79-82.

16. Завальнюк В.В., Іванчук В.Є. Правовий статус судів як суб’єктів правотворчості: аспекти правового моніторингу. Наукова та педагогічна спадщина професора Ю.Є. Полянського зб. мат. Круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) відп. ред.. проф.. Н.М. Бакаянова ; Нац. Ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. С. 34-38.

17. Іванчук В.Є. Моніторинг формування професійної правової культури у майбутніх юристів. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т.1. С. 86-88.

Голова комісії:

Євген ХИЖНЯК

Члени комісії:

Людмила КУЗНЕЦОВА

Ірина АНТОШИНА

Степан КОВБАСЮК